

CASTELE ȘI CETĂȚI DE PE VALEA SOMEȘULUI

SZAMOS-MENTI KASTÉLYOK ÉS VÁRAK

MANOR HOUSES AND CASTLES ON THE SOMEȘ VALLEY

CASTELE ȘI CETĂȚI DE PE VALEA SOMEȘULUI

SZAMOS-MENTI KASTÉLYOK ÉS VÁRAK

MANOR HOUSES AND CASTLES ON THE SOMEȘ VALLEY

© Transylvania Trust 2023

TRANSYLVANIA
TRUST

www.transylvaniatrust.ro

Autori • Szerzők • Authors: Eke Zsuzsanna, Ioana Rus-Cacovean

Traduceri • Fordítás • Translations: Eke Zsuzsanna

Fotografii • Fényképek • Photos: Lepedus-Sisko Péter, Kiss Gábor

Imagini de arhivă • Archív képek • Archival images:

Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Adattár és Digitális Képtár, Budapest
Országos Széchényi Könyvtár, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár, Budapest
Iparművészeti Múzeum, Budapest
Muzeul Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe
Institutul Național al Patrimoniului, București
Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca
Szabó Tamás fotográf • fotós • photographer

Pregătire tipar • Nyomdai előkészítés • Preprint: IDEA PLUS, Cluj / Kolozsvár

Grafică • Grafika • Graphic design: Könczey Elemér

Prelucrare imagini • Képfeldolgozás • Image editing: Szentes Zágon

Tehnoredactare • Tördelés • Layout: Fazakas Botond

Tipar executat la • Nyomdai munkálatok • Printed by: IDEA

Director • Igazgató • Director: Nagy Péter

ISBN: 978-973-0-38770-4

Finanțatori • Támogatók • Sponsors:

PRIMĂRIA ȘI
CONSILIUL LOCAL
CLUJ-NAPOCA

VISIT CLUJ-NAPOCA
The Heart of Transylvania

Proiect realizat cu sprijinul Primăriei și Consiliului Local Cluj-Napoca.
A projektet a Kolozsvári Polgármesteri Hivatal és a Helyi Tanács támogatatta.
The project was supported by Cluj-Napoca City Hall and Local Council.

CUPRINS • TARTALOM • CONTENTS

- 6 | PREFAȚĂ • ELŐSZÓ • FOREWORD
- 8 | CASTELUL RÁKÓCZI-BÁNFFY DIN GILĂU • A GYALUI RÁKÓCZI-BÁNFFY-VÁRKASTÉLY • THE RÁKÓCZI-BÁNFFY CASTLE IN GILĂU
- 16 | CETATEA CLUJ – CASTRUL REGAL DIN CLUJ-MĂNĂȘTUR (DEALUL CALVARIA) • KOLOZS VÁRA – A KOLOZSMONOSTORI ISPÁNSÁGI VÁR (KÁLVÁRIA-DOMB) • CLUJ CASTLE – THE EARLY ROYAL CASTLE IN CLUJ-MĂNĂȘTUR (CALVARY HILL)
- 20 | FORTIFICAȚIILE MEDIEVALE ALE ORAȘULUI CLUJ • KOLOZSVÁR VÁROSÁNAK KÖZÉPKORI ERŐDÍTÉSEI • THE MEDIAEVAL FORTIFICATIONS OF THE TOWN OF CLUJ
- 24 | CETĂȚUIA DIN CLUJ • A KOLOZSVÁRI FELLEGVÁR • THE CITADEL OF CLUJ
- 28 | CASTELUL TELEKI DIN JUCU DE SUS • A FELSŐZSUKI TELEKI-KASTÉLY • THE TELEKI MANOR HOUSE IN JUCU DE SUS
- 32 | CASTELUL BÁNFFY DIN RĂSCRUCI • A VÁLASZÚTI BÁNFFY-KASTÉLY • THE BÁNFFY MANOR HOUSE IN RĂSCRUCI
- 40 | CASTELUL BÁNFFY DIN BORȘA • A KOLOZSBORSAI BÁNFFY-KASTÉLY • THE BÁNFFY MANOR HOUSE IN BORȘA
- 48 | CASTELUL BÁNFFY DIN BONȚIDA • A BONCHIDAI BÁNFFY-KASTÉLY • THE BÁNFFY CASTLE IN BONȚIDA
- 56 | ANSAMBLUL CASTELULUI TELEKI DIN LUNA DE JOS • A KENDILÓNAI TELEKI-KASTÉLYEGYÜTTES • THE TELEKI CASTLE ENSEMBLE IN LUNA DE JOS
- 64 | CETATEA DĂBÂCA • DOBOKA VÁRA • DĂBÂCA CASTLE
- 68 | CONACUL RHÉDEY DIN DĂBÂCA • A DOBOKAI RHÉDEY-KÚRIA • THE RHÉDEY MANOR HOUSE IN DĂBÂCA
- 72 | CASTELUL KORNIS DIN MĂNĂȘTIREA • A SZENTBENEDEKI KORNIS-KASTÉLY • THE KORNIS CASTLE IN MĂNĂȘTIREA
- 80 | „CASTELUL NOU” AL FAMILIEI KORNIS DIN MĂNĂȘTIREA • A KORNIS CSALÁD SZENTBENEDEKI „ÚJ KASTÉLYA” • THE NEOCLASSICAL BUILDING OF THE KORNIS FAMILY IN MĂNĂȘTIREA
- 84 | CASTELUL HALLER DIN COPLEAN • A KAPJONI HALLER-KASTÉLY • THE HALLER MANOR HOUSE IN COPLEAN
- 92 | CUM CONTINUĂM? EXEMPLE POZITIVE • HOGYAN TOVÁBB? JÓ PÉLDÁK • WHERE TO NEXT? POSITIVE EXAMPLES
- 96 | BIBLIOGRAFIE • KÖNYVÉSZET • BIBLIOGRAPHY

VERDE = SALVAT • ZÖLD = MEGMENTETT • GREEN = SAVED

GALBEN = POATE FI SALVAT • SÁRGA = MEGMENTHETŐ • YELLOW = CAN BE SAVED

ROȘU = DISTRUS • PIROS = LEPUSZTULT • RED = DESTROYED

PREFAȚĂ ELŐSZÓ FOREWORD

RO

Dezvoltarea peisajului format în Valea Someșului a fost determinată de condițiile naturale, de rețelele de drumuri din antichitate și de entitățile politice, economice, eclesiastice și militare medievale timpurii. Așezarea oamenilor pe malul râului a dus la formarea unor zone dens populate. Această regiune istorico-culturală ascunde o sumedenie de valori arhitecturale: valea râului este îmbogățită de castele, cetăți și conace.

Publicația cu titlul de *Castele și cetăți de pe Valea Someșului** prezintă paisprezece monumente ale județului Cluj – unele mai populare, altele mai puțin cunoscute. Câteva dintre acestea servesc drept exemple pozitive, dar există și multe clădiri ale căror istorii tragice se desfășoară în fața ochilor noștri. Scopul nostru este să atragem atenția asupra acestor valori culturale. Vrem să încurajăm factorii de decizie, formatorii de opinii, societatea civilă și oamenii din comunitate să gândească împreună pentru crearea unor strategii de utilizare a patrimoniului, bazate pe principiile prezervării unicității valorilor și luării în considerare a așteptărilor/sentimentelor comunităților locale. Deoarece nu există o strategie națională cuprinzătoare pentru salvarea patrimoniului nostru construit, păstrarea acestuia este responsabilitatea noastră comună.

Fundația Transilvania Trust, care activează în folosul monumentelor istorice transilvănene de 27 de ani, împreună cu partenerii săi, dorește să fie unul dintre motoarele dezvoltării regiunii Someșului. În ultimele decenii s-a dovedit că patrimoniul cultural și arhitectural nu numai că ne permite să ne înțelegem trecutul și să ne prezentăm valorile, ci – dacă este revitalizat în mod corespunzător – poate duce de asemenea la o dezvoltare sustenabilă și durabilă a comunităților.

* Publicația reproduce materialul (texte și fotografii) expoziției de panouri omonime care s-a realizat în anul 2021 de Fundația Transilvania Trust, completat cu materialul privind orașul Cluj-Napoca.

HN

A Szamos völgyében létrejött tájkép alakulását a természeti körülmények, az ókori úthálózatok és a kora középkori politikai, gazdasági, egyházi és katonai berendezkedések határozták meg. Az emberek letelepedése a folyóparton sűrűn lakott vidékek létrejöttét eredményezte. E kultúrtörténeti terület számos építészeti értéket rejt; kastélyok, várak, udvarházak tarkítják a folyó völgyét.

*A Szamos-menti kastélyok és várak** című kiadvány tizennégy népszerű és kevésbé közismert Kolozs megyei műemléket mutat be. Néhány pozitív példaként szolgál, de számos tragikus épülettörténet is elénk tárul. Célunk a figyelem ráirányítása örökségünk e szeletére. Együtt gondolkozásra és hasznosítási stratégiák létrehozására szeretnénk ösztönözni a döntéshozókat, véleményformálókat, civileket, közösségi embereket. Ezek alappillérei az értékek egyediségének megőrzése és a helyi közösségek elvárásainak/érzelmeinek messzemenő figyelembevételé. Mivel nem létezik átfogó országos stratégia épített örökségünk megmentésére vonatkozóan, megőrzésük közös felelősségünk.

A Transylvania Trust Alapítvány, amely 27 éve dolgozik az erdélyi műemlékek szolgálatában, partnereivel közösen a Szamos-menti térség fejlesztésének egyik hajtóereje kíván lenni. Az elmúlt évtizedekben beigazolódott, hogy a kulturális és építészeti örökség nem csupán lehetővé teszi múltunk megértését, értékeink bemutatását, hanem megfelelő revitalizáció esetén hosszú távú és fenntartható fejlődést hozhat a közösségek számára.

* A kiadvány a Transylvania Trust Alapítvány által 2021-ben megvalósított azonos című kiállítás anyagát (szövegek és fotók) teszi közzé, kiegészítve a Kolozsvár városára vonatkozó anyaggal.

EN

The development of the landscape in the valley of the Someş River was determined by natural conditions, the ancient road system, and the early mediaeval political, economic, ecclesiastic, and military establishments. The settlement of people along the river bank resulted in the creation of densely populated areas. This cultural-historical region encompasses a large number of architectural values: the Someş Valley is rich in manor houses and castles.

The publication titled *Manor Houses and Castles on the Someş Valley** presents fourteen historic monuments of Cluj County – some more popular, others less so. A few of these serve as positive examples, however, many building histories are unfolding towards tragic ends in front of our eyes. Our goal is to draw attention to this part of our heritage. We would like to encourage decision makers, opinion leaders, civilians, and community members to think together and create strategies for the use of heritage, the cornerstones of which could be preserving the uniqueness of its values and taking into consideration the expectations/feelings of local communities. In the lack of a comprehensive national strategy for saving our built heritage, its preservation is our shared responsibility.

Transylvania Trust, which has worked for the benefit of Transylvanian historic monuments for the last 27 years, together with its partners, wishes to be one of the driving forces behind the development of the Someş Valley Region. In recent decades, it has been confirmed that cultural and architectural heritage not only enables us to understand our past and to present our values, but, if revitalised properly, it can also bring long-term and sustainable development to communities.

* The publication reproduces the material (texts and photos) of the homonymous panel exhibition created by Transylvania Trust in 2021, completed with the material on the city of Cluj-Napoca.

CJ-II-a-B-07673

CASTELUL RÁKÓCZI-BÁNFFY DIN GILĂU
A GYALUI RÁKÓCZI-BÁNFFY-VÁRKASTÉLY
THE RÁKÓCZI-BÁNFFY CASTLE IN GILĂU

RO: Castelul din Gilău este unul dintre monumentele din apropierea Clujului care au jucat un rol important în istoria Transilvaniei. În perioada medievală, domeniul atestat documentar în 1246 se afla în proprietatea episcopiei catolice, construindu-se aici o cetate (*castrum* – menționată în documente din 1428) care funcționa ca reședință de vară a episcopului (*domus* – 1456, apoi *pallatium* – 1465). La sfârșitul secolului al XV-lea, eruditul episcop Ladislau Geréb, vărul regelui Matia, a transformat ansamblul și l-a decorat în stil renascentist timpuriu, din care s-au păstrat câteva fragmente de relief (printre care și stema episcopului susținută de doi putți, azi în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj), respectiv consolele înzidite ulterior în bolta porții: acestea arată o înrudire stilistică cu elementele decorative ale unor palate din Florența și palatul regal din Buda, construite în aceeași perioadă.

Importanța cetății este semnalată de faptul că în 1541 a fost aleasă ca locație pentru încheierea unor tratative politice (după acest an, în 1542-43 au loc anumite intervenții asupra cetății, indicate de o placă comemorativă amplasată pe turnul nord-vestic), după care a funcționat pentru o perioadă ca reședință a reginei Isabella, mama primului principe al Transilvaniei, Ioan Sigismund.

În această perioadă cetatea se prezenta ca o incintă cu ziduri crenelate, întărită cu turnuri de colț (în care se păstra armamentul), iar majoritatea clădirilor care funcționau ca reședință se aflau în mijlocul curții interioare, ca fortificația exterioară să poată fi apărută mai eficient.

Muzeul Național al Ungariei, Baza Centrală de Date și Arhiva Digitală de Imaginii

Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Adattár és Digitális Képtárház
Hungarian National Museum, Central Database and Digital Archive of Images

În parcul castelului, în apropierea clădirii se văd urmele zidurilor unui castru roman, cercetat arheologic începând din anii 1950 și prezentat în stare de ruină. Conform arheologilor, era unul dintre cele mai mari castru de pe granița (*limes*) vestică a provinciei romane Dacia. A avut două faze de construcție: una de pământ și lemn, din perioada împăratului Traian, urmată de construirea, în prima jumătate a secolului al II-lea, a castrului de piatră de către unitatea militară *ala Siliiana*, mutată aici din Pannonia. În evul mediu castrul era deja în ruine și se pare că la construirea cetății medievale s-au extras din acesta materiale de construcție, deoarece în cadrul cercetărilor din castel unele dintre pietre au fost identificate ca datând din epoca romană.

Petru Apor, în cronică sa intitulată *Metamorphosis Transylvaniae* (1736), ne descrie nunta dintre fiica guvernatorului Gheorghe Bánffy, Ana și a contele Adam Székely, ținută în castelul din Gilău în anul 1702. Din relatare aflăm că în fața castelului au fost amenajate 50 de mese acoperite cu textile pretențioase, iar în partea estică pe o tribună s-a amenajat un așa-numit „maiestas” – loc de onoare pentru împărat, reprezentat la nuntă de contele Rabutin. Mobilierul a fost completat cu zece bufete unde erau expuse diferite vase și cupe din metale și pietre prețioase. Dintre bucatele înșiruite s-a remarcat modelul *ad vivum* al cetății din Făgăraș realizat din patură, completat cu șanțul cetății, creat de fostul bucătar al principelui Mihai Apafi I. Se menționează și faptul că fastuosul ospăț (s-au tras inclusiv salve de tun în cinstea împăratului, cauzând spargerea geamurilor din castel) s-a transformat curând într-o petrecere zgomotoasă, iar datorită cantității mari de vin consumat (păstrat în ciubere în apropierea meselor), unii dintre bărbați au amețit atât de tare încât nu mai puteau dansa.

Cu 200 de ani mai târziu, castelul a fost cadoul de nuntă a contesei Katalin Bánffy, care s-a măritat cu baronul Tamás Barcsay, cei doi stabilindu-se în Gilău.

RO: În 1556 proprietățile episcopiei au ajuns în posesia fiscalului, cetatea și domeniul având mai mulți proprietari. Dintre aceștia familia Rákóczi (între 1633-1660) a jucat cel mai important rol în evoluția clădirii: principele Gheorghe Rákóczi I a dispus transformarea cetății medievale într-un castel impunător cu funcțiune de reședință princiară. Astfel, între anii 1638-1652 construcțiile medievale au fost demolate sau modificate și încorporate în noul castel în stil renascentist târziu cu patru turnuri de colț și patru aripi dispuse în jurul curții interioare. Încăperile de la etaj ale turnurilor au fost transformate în camerele de locuit ale familiei princiare (principele stătea în cel nord-vestic, denumit în surse „turnul Domniei Sale”, și soția sa în cel sud-vestic – „turnul Doamnei”), iar o parte dintre încăperile de la etaj ale aripilor aveau funcții reprezentative, fiind odinioară boltite și dotate cu sobe de teracotă produse de olarii habani stabiliți la Vințu de Jos.

În 1663 domeniul a intrat în posesia lui Dionisie Bánffy, rămânând în proprietatea acestei familii. Castelul puternic avariat într-un asediu din 1707 (răscoala anti-habsburgică condusă de Francisc Rákóczi II) a rămas în ruină până în jurul anului 1838, când Dionisie Bánffy, fiul guvernatorului Gheorghe Bánffy, l-a reconstruit, îndepărtând elementele defensive. Mai târziu, castelul a aparținut mai multor proprietari, însă în 1911 a fost recuperat de contesa Katalin Bánffy, soția lui Tamás Barcsay, care l-a deținut până în anul 1948.

După naționalizare, începând cu 1972 castelul a fost folosit ca școală pentru copii cu dizabilități și internat, până în 2012 când a fost retrocedat, din 2014 fiind în proprietatea privată a Fundației Traditio Transylvanica și în curs de restaurare. După restaurare va funcționa ca centru cultural.

HU: A gyalui várkastély a legfontosabb Kolozsvár környéki műemlékek egyike, amely kiemelkedő szerepet játszott Erdély történelmében. Az első ízben 1246-ban említett uradalom a középkorban az erdélyi (katolikus) püspökség birtokát képezte. Az itt felépült vár (*castrum* – első említése 1426-ban) az erdélyi püspök nyaralópalotájaként szolgált (*domus* – 1456, majd *pallatium* – 1465). A XV. század végén az épületegyüttest a humanista műveltségű Geréb László püspök, Mátyás király unokatestvére bővítette és díszítette a korai reneszánsz stílusában. Ebből az időszakból maradt fenn az a néhány domborműtöredék (többek között a püspök puttik által tartott címere, amelyet a kolozsvári Történeti Múzeumban őriznek), illetve a kapualjba utólagosan befalazott gyámkövek, amelyek stilisztikai rokonságot mutatnak néhány ekkor épült firenzei palota, valamint a budai királyi palota díszítőelemeivel.

A vár jelentőségét jelzi, hogy 1541-ben politikai tárgyalások helyszínéül szolgált (röviddel ezután, 1542–43-ban javítási munkálatok folynak, erről tanúskodik az északnyugati tornyon elhelyezett kőtábla), majd egy ideig Izabella királyné, János Zsigmond első erdélyi fejedelem édesanyjának a rezidenciájaként működött.

Ebben az időszakban az épületnek erődítmény jellege volt, a saroktornyokkal (itt tárolták a hadifelszerelést) megerősített, lőrésekkel ellátott várfalon belül az épületek nagy része a falaktól elkülönítve, az udvaron állt, mivel védelmi okokból a várfalat szabadon hagyták.

A kastélykertben, az épület közelében egy római castrum falainak nyomait találjuk. A katonai tábor az 1950-es években tárták fel régészetileg, majd romként mutatták be. A kutatók szerint ez volt Dacia római tartomány nyugati határának (*limes*) egyik legnagyobb erődítménye. Két építési fázis eredményeként jött létre: az első, föld és fa anyagú katonai tábor Traianus császár idejéből származik, ezt követte a Pannóniából idehozott ala *Siliana* egység által a II. század első felében épített kő erődítmény. A középkorban a castrum romjai még láthatóak lehettek, mivel a kastélyban a közelmúltban végzett kutatások során olyan római kőanyagot is sikerült találni, amelyet a középkori várat építő a katonai tábor romjai közül emeltek ki.

Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* (1736) című munkájában részletesen beszámol egy „híres fejedelmi lakadalom”-ról – 1702-ben a gyalui várkastélyban tartották meg Bánffy György kormányzó leánya, Anna és borosjenei gróf Székely Ádám esküvőjét. „Hosszú szín volt az gyalui vár előtt csinálva”, ahol „ötven asztal volt [...] elkészítve”, mindent gazdag textíliákkal díszítettek, illetve „napkelet felől, külön volt csinálva az Majestás helye”, ahol a császárt képviselő „császárképe”, gróf Rabutin foglalt helyet. „Hosszan az színben végig tíz rendbéli pohárszék volt, [...] azon sokféle ivóedények voltak, [...] némelyek tiszta aranyból, némelyek rubintokkal, smaragdokkal, gyémántokkal megrakva [...]”. A felsorolt étkek közül külön említést érdemel I. Apafi Mihály egykori konyhamesterének remekműve: a „pástétum”-ból „*ad vivum*” készített Fogaras vára, amelynek „körül az árkában víz volt, az vízben eleven apró halak úgy firkoltanak”. A pompás lakodalom (a császár tiszteletére három ágyúból lőttek „úgyhogy az várban levő üvegablakok is összeromlottanak”) viszont hamarosan „zajgás”-ba csapott át, valamint a temérdek mennyiségben elfogyasztott bornak köszönhetően (amelyeket nagy kádakban tároltak) „[ú]gy eldőlt az asztali vendégek az sok ital miatt, mikor táncolni kellett, alig volt egynéhány férfi”. Kétszáz évvel később a várkastély egy újabb menyegzőben játszott fontos szerepet, immár mint gróf Bánffy Katalin hozománya báró Barcsay Tamással való házassága alkalmával.

HU: Miután 1556-ban a püspöki javakat kincstári tulajdonná nyilvánították, a várat többen is birtokolták. Ezek közül a Rákóczi család játszott (1633–1660 között) alapvető szerepet az épület fejlődésében: I. Rákóczi György fejedelem rendelte el a középkori vár átalakítását díszes fejedelmi rezidenciává. Így 1638–1652 között a középkori épületeket lebontották vagy átalakították, illetve beépítették az új, négy épületszárnyával egy belső udvart övező, négy saroktoronyos késő reneszánsz várkastélyba. A tornyok emeleti szobáit a fejedelmi család lakószobáivá alakították át (a fejedelem az északnyugati toronyban lakott, amely a forrásokban „Urunk bástyája”-ként szerepel, felesége pedig a délnyugatiban – „Asszonyunk” bástyája), a szárnyak emeleti szobáinak egy része pedig reprezentatív funkciót töltött be. Ma is felfedezhetők a gyámkövek nyomai, amelyekre az egykor itt található boltozatok támaszkodtak, illetve a források szerint az Alvincen letelepedett habán fazekasok által készített csempekályhák díszítették a termeket.

1663-ban Bánffy Dénes révén a birtok a Bánffy család tulajdonába került. A Rákóczi-szabadságharc során 1707-ben erősen megrongálódott vár körülbelül 1838-ig hevert romokban, ekkor építtette újjá Bánffy Dénes, Bánffy György kormányzó fia, amely során eltávolíttatta a védelmi elemeket. Később a kastélyt több tulajdonos birtokolta, viszont 1911-ben Barcsay Tamásné gróf Bánffy Katalin visszaszerzte, és 1948-ig maradt a család tulajdonában.

Az államosítást követően 1972-től a kastély 2012-es visszaszolgáltatásáig fogyatékkal élő gyermekek iskolája és bentlakása működött az épületben. 2014 óta a Traditio Transylvanica Alapítvány magántulajdonában van, amely az épületegyüttes helyreállításán dolgozik. A munkálatok befejeztével kulturális központként fog működni.

EN: The castle in Gilău is one of the most important monuments near Cluj that played a crucial role in the history of Transylvania. During the Middle Ages, the domain mentioned for the first time in written sources in 1246 was owned by the Catholic Bishopric, and the castle built here (*castrum* – first mention in 1428) functioned as the bishop's summer residence (*domus* – 1456, then *pallatium* – 1465). In the late 15th century, the erudite bishop Ladislaus Geréb, the cousin of King Matthias Corvinus, transformed the ensemble and decorated it in early Renaissance style, of which several relief fragments have been preserved (including the bishop's coat of arms supported by two putti, today in the National Museum of Transylvanian History in Cluj), respectively the corbels of the gate's vault (built in at a later date): these show a stylistic connection with the decorative elements of some Florentine palaces and of the royal palace in Buda, built around the same period.

The castle's significance is signalled by the fact that in 1541 it was chosen as the location of political negotiations (after this year, in 1542-43 certain interventions were carried out on the building, indicated by a commemorative plaque placed on the north-western tower), after which it functioned for a time as the residence of Queen Isabella Jagiellon, mother to the first prince of Transylvania, John Sigismund.

In this period the castle was an enclosure with embattled walls, reinforced with corner towers (where the weaponry was kept), and most of the residential buildings were in the middle of the inner courtyard, so that the castle walls could be defended more effectively.

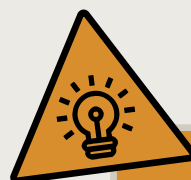
In the castle park, near the building, the remains of a Roman castrum are still visible, which was researched archeologically during the 1950s and presented in a state of ruin. According to archaeologists, it was one of the largest military camps on the western border (*limes*) of the Roman province of Dacia. It had two construction phases: one of earth and wood, from the time of Emperor Trajan, followed by the building, in the first half of the second century, of the stone castrum by the military unit *ala Siliana*, moved here from Pannonia. In the Middle Ages, its ruined walls were still visible, as research suggests that during the construction of the mediaeval castle, building materials were extracted from it (some of the castle's stones were identified as dating from the Roman era).

EN: In 1556 the properties of the Catholic Church were transferred to the treasury, after which the castle and domain had several owners. Among them, the Rákóczi family (between 1633 and 1660) played the most important role in the building's evolution: Prince George Rákóczi I ordered the transformation of the mediaeval castle into an imposing princely residence. Thus, between 1638 and 1652 the mediaeval buildings were demolished or modified and incorporated into the new late Renaissance-style castle with four corner towers and four wings enclosing an inner courtyard. The upper rooms of the towers became living quarters for the princely family (the prince lived in the north-western one, called in the sources "His Majesty's tower", while his wife in the south-western one – "Lady's tower"). Some of the castle's upstairs rooms had representative functions, being once vaulted and furnished with decorative tile stoves produced by Hutterite potters established at Vințu de Jos.

In 1663 the estate came into the possession of Denis Bánffy, remaining the property of this family. The castle, badly damaged during a siege in 1707 (the anti-Habsburg uprising led by Francis Rákóczi II), remained in ruins until around 1838, when Denis Bánffy, the son of Governor George Bánffy, rebuilt it, removing its defensive elements. Later, the castle belonged to several owners, but in 1911 it was recovered by Countess Katalin Bánffy, the wife of Tamás Barcsay, who owned it until 1948.

After nationalisation, from 1972 the castle was used as a school for children with disabilities and as a boarding school until 2012, when it was returned to the family's heirs. Since 2014 it is in the private ownership of the Traditio Transylvanica Foundation and is under restoration, after which it will function as a cultural centre.

Peter Apor, in his chronicle entitled *Metamorphosis Transylvaniae* (1736), describes the wedding between Anne, daughter of Governor George Bánffy, and Count Adam Székely, held in the castle in 1702. Regarding the arrangements, he states that 50 tables were set up in front of the castle, covered with precious textiles, while in the eastern part a tribune or a so-called "maiestas" was built – a place of honour for the emperor, represented by Count Rabutin. The furniture was completed with ten sideboards displaying various cups made of precious metals and stones. Among the listed dishes he highlights the *ad vivum* model of Făgăraș Castle with its moat, made of pâté by the former cook of Prince Michael Apafi I. He also mentions that the magnificent feast (even cannons were fired in honour of the emperor, causing the windows of the castle to break) soon turned into a noisy carouse, where due to the large amount of wine consumed (kept in tubs near the tables), some of the men became so intoxicated that they could no longer dance. 200 years later, the castle became the wedding gift of Countess Katalin Bánffy, who married Baron Tamás Barcsay, the two settling in Gilău.

EN

CJ-I-s-B-06924

CETATEA CLUJ – CASTRUL REGAL DIN CLUJ-MĂNĂȘTUR (DEALUL CALVARIĂ)
KOLOZS VÁRA – A KOLOZSMONOSTORI ISPÁNSÁGI VÁR (KÁLVÁRIA-DOMB)
CLUJ CASTLE – THE EARLY ROYAL CASTLE IN CLUJ-MĂNĂȘTUR (CALVARY HILL)

Într-un studiu publicat în 1984, istoricul și arhivistul Zsigmond Jakó a examinat documentele privilegiale ale abatei, descoperind o serie de falsificări realizate în cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Inițiatorul acțiunii a fost probabil însuși abatele Otto (1361-1383), falsificările fiind realizate de un anume *magister* Ștefan, care trebuia să fi fost familiarizat cu practicile cancelariei regale. Ulterior, acesta a fost condamnat la ardere pe rug pentru falsificarea de documente și sigilii de către voievodul transilvănean Ladislau Losonczi. Documentele falsificate aveau menirea de a soluționa litigiile mănăstirii prin confirmarea dreptului de proprietate al acesteia asupra anumitor domenii, documentele originale fiind pierdute în decursul unor conflicte anterioare: la sfârșitul secolului al XII-lea, episcopul Transilvaniei a intrat cu forța în mănăstire și a întemnițat abatele împreună cu doi călugări, iar la începutul secolului al XIII-lea, episcopul Vilhelmus (1204-1221) a distrus documentele privilegiale ale mănăstirii. Se pare că operațiunea de falsificare a ieșit la iveală deoarece, după ce în 1383 regina Maria a ordonat ca abatele Otto să prezinte diplomele originale, acesta a dispărut din sursele scrise, iar activitățile mănăstirii ca loc de adevărire au fost suspendate împreună cu distrugerea sigiliului său autentic, acestea fiind reluate abia după numirea unui nou abate în mai 1384.

RO: În lipsa surselor scrise, istoria timpurie a Clujului medieval continuă să fie neclară. Cu toate acestea, este cert că în perioada de organizare a sistemului comitatens din epoca arpadiană timpurie se găseau aici trei nuclee importante, strâns legate: castrul regal din Cluj-Mănăștur (cetatea Cluj), așezarea de tip suburban care s-a dezvoltat în apropierea castrului (Cluj) și centrul minier salin de la Cojocna. Castrul regal, care a servit drept reședință de comitat, avea inclusiv rolul de a proteja mina de sare și drumul spre Oradea.

Deși prima mențiune a comitelui de Cluj datează abia din 1177, iar numele cetății Cluj apare doar în 1213, reședința de comitat trebuie să fi funcționat deja în secolul al XI-lea. Vestigiile sale (valul de pământ vizibil și astăzi) se găsesc pe dealul Calvaria din cartierul Mănăștur: adaptându-se conturului dealului, fortificația de pământ pe o structură de bârne avea formă ovală alungită pe direcția est-vest (220 × 98 metri), cu accesul probabil pe latura de sud-est, așa cum este și astăzi. Funcțiunea inițială a castrului a fost diversificată relativ devreme, cel târziu în timpul domniei regelui Ladislau I (1077-1095), prin înființarea unei mănăstiri benedictine: numele așezării independente de mai târziu, Cluj-Mănăștur, provine de aici, iar actuala biserică romano-catolică cu hramul Adormirii Maicii Domnului (cunoscută și ca Biserica Calvaria) păstrează elemente medievale târzii din lăcașul de cult vechi. Activitatea mănăstirii ca loc de adevărire (*locus credibilis*, cu atribuții notariale) este atestată deja în secolul al XIII-lea, grație căreia aceasta a devenit una dintre cele mai importante instituții publice din Transilvania. În acel moment însă castrul nu mai era reședință de comitat: pentru o vreme cele două instituții au coexistat aici, dar la sfârșitul secolului al XII-lea administrația comitatului a părăsit castrul folosit din ce în ce mai sporadic.

Fortificația a continuat să fie întreținută, fiind abandonată după distrugerea sa în urma invaziei mongole din 1241. Abația benedictină, reconstruită de mai multe ori de-a lungul secolelor, a funcționat aici până la secularizarea averilor bisericesti din 1556. În secolele al XVI-lea și XVIII-lea, mănăstirea a fost preluată pentru perioade mai scurte de către iezuiți, în anii 1780 biserica sa a fost folosită ca grănar, iar mai târziu, la începutul secolului al XIX-lea, pietrele sale au fost utilizate pentru construcțiile orașului. Doar sanctuarul și sacristia (din secolul al XV-lea) s-au păstrat din biserica medievală. Nava ridicată între 1895 și 1896 s-a realizat în stil neogotic.

HU: Kolozsvár korai történetét, az írott források hiányában, napjainkig homály borítja. Az viszont bizonyos, hogy a kora Árpád-kori vármegyerendszer szervezésének időszakában három fontos, egymással szorosan összefüggő központtal kell számolnunk: a kolozsmonostori ispánsági várral (Kolozs vára), a vár vonzáskörében kialakuló *suburbium* jellegű településsel (Kolozsvár), valamint a kolozsaknai sóbányával. A vármegyeközpontként működő földvár a sóbánya, illetve a Váradra vezető út védelmét is szolgálta.

Habár ispánját csak 1177-ben, valamint magát Kolozs várát csak 1213-ban említi először oklevél, már a XI. században működni kellett az ispánsági várnak, amelynek maradványait (a mai napig látható földsáncokat) a monostor negyedi Kálvária-tetőn találjuk: alakja a dombhoz igazodott, így a gerendavázás szerkezetű földvár egy kelet-nyugat irányban nyújtott, 220 × 98 méteres tengelyű, ovális alaprajzzal rendelkezett, kapuja feltehetően a délkeleti oldalon nyílt, akárcsak napjainkban. A vár eredeti szerepköre viszonylag korán, legkésőbb I. Szent László király (1077–1095) uralkodásának idején kibővült: itt létesült az a Szent Benedek-rendi apátság, amelyről elnevezték a korábban különálló településként létező Kolozsmonostort, és amely templomának kései utóda a mai Nagyboldogasszony, más néven Kálvária római-katolikus templom. A konvent hiteleshelyi (*locus credibilis*, a közjegyzőséghez hasonló szerepkör) tevékenysége, amelynek köszönhetően Erdély legfontosabb közintézményei közé emelkedett, már a XIII. században kimutatható. Ekkor viszont már nem működött itt ispánsági vár: a vármegye szervezete egy ideig az apátsággal együtt osztozhatott az erődítésen, majd a XII. század végére elhagyta az egyre ritkábban használt várat.

A földvárat egy ideig még karbantartották, viszont az 1241-es tatárjárás során elpusztult az egyébként már elavultnak számító erődítés. A többször átalakított bencés apátság az 1556-os szekularizációig működött itt. A XVI., majd a XVIII. században rövidebb ideig jezsuiták laktak itt, az 1780-as években magtárként hasznosították, majd a 19. század elején városi építkezésekhez használták fel köveit. A több ízben átalakított középkori templomból csak a szentélye és sekrestyéje maradt fenn (XV. század), hajója 1895–1896 között épült neogótikus stílusban.

Jakó Zsigmond történész, levéltáros, egy 1984-ben közölt tanulmányában, a kolozsmonostori apátság kiváltságlevelének vizsgálata során fényt derített egy XIV. század második felében kitervelt és végrehajtott oklevélhamisító akcióra, amelynek kezdeményezője feltehetően Ottó apát (1361–1383) volt, kivitelezője pedig egy úgynevezett István deák *magister*, aki jártas lehetett a királyi kancellária gyakorlatában, és akít később Losonczy László erdélyi vajda oklevelek és pecséték hamisításáért máglyahalálra ítélt. A hamisítványok az apátság jogi vitáit voltak hivatottak rendezni, megerősíteni annak tulajdonjogát bizonyos birtokok felett, hiszen az apátság eredeti okmányai elvesztek a korábbi zavargások során: például, a XII. század végén az erdélyi püspök erőszakkal behatolt a monostorba és az apátot két szerzetessel együtt börtönbe vetette, majd a XIII. század elején Vilmos püspök (1204–1221) elpusztította az apátság kiváltságlevelét. A hamisítási akcióra fény derülhetett, mert miután 1383-ban Mária királynő elrendelte, hogy Ottó apát felmutassa az eredeti okleveleket, az apát eltűnik az írott forrásokból és a konvent hiteleshelyi tevékenységét felfüggesztik, autentikus pecsétjét összetörik, csak egy új apát kinevezése után, 1384 májusától folytatja tevékenységét.

EN: In the absence of written sources, the early history of Cluj-Napoca remains unclear. However, it is certain that during the time of establishing the county system in the early Arpadian era, three important and interconnected centres were found in the region: the royal castle of Cluj (in the Mănăştur District), the suburban-type settlement that developed near the castle (around the city centre) and the salt mines at Cojocna. The castle, which served as the county seat, also protected the salt mines and the road leading to Oradea.

Although the first mention of Cluj County dates only from 1177, and the name of Cluj Castle appears only in 1213, the county seat and its early castle must have existed already in the 11th century. Its remains (the ramparts still visible today) can be identified on the Calvary Hill of Mănăştur District: adapting to the contour of the hill, the earth and timber fortification had an oval shape elongated in the east-west direction (220 x 98 metres), with the entrance probably on the south-eastern side, as it is today. The castle's original function was completed relatively early, at the latest during the reign of King Ladislaus I (1077-1095), with that of an ecclesiastic centre, by founding a Benedictine monastery: the name of the later independent settlement of Cluj-Mănăştur originates from the monastery function, and the present Assumption of the Virgin Mary Roman Catholic Church (also known as Calvary Church) preserves elements from the late mediaeval monastery church. The abbey also functioned as a place of authentication (*locus credibilis*, with attributions similar to that of a notary). This activity was attested already in the 13th century, thanks to which the monastery became one of the most important public institutions in Transylvania. By this time, however, the castle no longer functioned as county seat: it seems that for a time the two institutions coexisted here, but by the end of the 12th century the county administration left the earthen castle used only from time to time.

The fortification was still maintained for some time, until the Mongol invasion of 1241 left it in ruins. The Benedictine abbey, rebuilt several times over the centuries, remained here until the 1556 secularisation of church property. In the 16th and 18th centuries, the monastery was taken over for shorter periods by the Jesuits, however, in the 1780s its church was used as a granary and later, in the early 19th century, people treated it as a stone quarry for the town's constructions. Only the sanctuary and sacristy (from the 15th century) have been preserved from the late mediaeval church. The nave, built between 1895 and 1896, is neo-Gothic in style.

In a study published in 1984, historian and archivist Zsigmond Jakó examined the documents attesting the privileges of the abbey, discovering a series of forgeries carried out in the second half of the 14th century. Its initiator was probably Abbot Otto himself (1361-1383), while the forgeries were carried out by a certain *magister* Stephen, who must have been well-versed in the practices of the royal chancellery. He was later condemned to be burned at the stake by Transylvanian voivode Ladislaus Losonczi on account of forging several documents and seals. The abbot's intricate plan regarding the forged documents was intended to settle the monastery's disputes by providing confirmation of its ownership of certain domains, as the original documents had been lost in its turbulent past: at the end of the 12th century, the Transylvanian bishop forcibly entered the monastery and imprisoned the abbot together with two monks, and at the beginning of the 13th century, Bishop William (1204-1221) destroyed the documents regarding the monastery's privileges. The forgery must have come to light because, after Queen Mary ordered Abbot Otto to produce the original diplomas in 1383, the abbot disappeared from the written sources, and the monastery's activities as a place of authentication were suspended along with the destruction of its authentic seal. Its activities were only resumed after the appointment of a new abbot in May 1384.

EN

CJ-II-a-A-07241,
CJ-II-a-A-07242,
CJ-II-m-A-07271

FORTIFICAȚIILE MEDIEVALE ALE ORAȘULUI CLUJ
KOLOZSVÁR VÁROSÁNAK KÖZÉPKORI ERŐDÍTÉSEI
THE MEDIAEVAL FORTIFICATIONS OF THE TOWN OF CLUJ

RO: Începuturile Clujului medieval trebuie căutate în secolele XI-XII, când deasupra ruinelor orașului roman Napoca s-a format o așezare de tip suburbie, dezvoltată în strânsă legătură cu castrul regal (reședința de comitat) aflat în cartierul Mănăștur. Așezarea a fost devastată în timpul invaziei mongole din 1241, cauzând un declin demografic semnificativ.

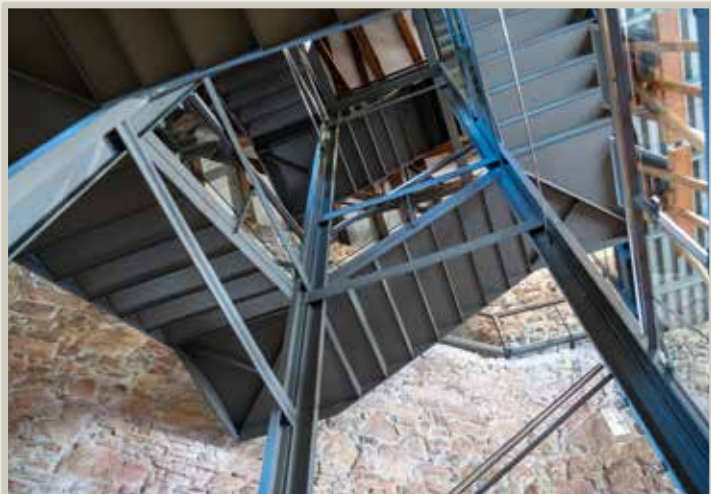
Reconstrucția și restabilirea sa au fost asumate de Ștefan al V-lea ca rege tânăr și duce al Transilvaniei (1257-1270), care a acordat privilegiul oaspeților (*hospes*) stabiliți aici pentru repopularea așezării, gest ce a dus, în secolul al XIII-lea, la dezvoltarea Clujului regal, cunoscut mai târziu sub numele de Cetatea Veche și fortificat într-o perioadă încă necunoscută, probabil în prima jumătate a secolului al XIV-lea. În paralel exista însă și un Cluj episcopal (adică în posesia episcopului Transilvaniei), care s-a dezvoltat în afara Cetății Vechi, în jurul pieței Unirii și de-a lungul axei est-vest a orașului. Zidurile primei fortificații, păstrate doar fragmentar, erau construite din blocuri mari de calcar și formau o incintă de plan aproximativ pătrat, cu turnuri dreptunghiulare la colțuri. Avea două porți: pe latura de sud, în fața casei natale a regelui Matia Corvin se găsea Poarta Mare, iar pe latura de nord Poarta străzii Apei.

În data de 2 iulie 1405, Clujul – oraș deja din 1316 – a fost ridicat de Regele Sigismund de Luxemburg (1387-1437) la rang de oraș liber regal și i s-a acordat dreptul de a se apăra cu ziduri. Procesul de construcție al noii cetăți este atestat de mai multe inscripții. Pe baza acestora, se pare că orașenilor – Clujul având la acea vreme o populație de numai 3-4000 – le-a luat aproape un secol să construiască cea de-a doua fortificație medievală a orașului. Aceasta a înglobat Cetatea Veche, care și-a pierdut rolul de apărare: a zidurile de vest și nord au fost integrate în fortificația nouă, în timp ce zidurile, turnurile și șanțurile de est și de sud au fost treptat desființate. Astfel, la sfârșitul secolului al XV-lea, centrul fortificat al orașului cu o suprafață de aproximativ 45 de hectare avea 18 turnuri și ziduri curtină de aproximativ trei kilometri în lungime. Accesul în cetate era asigurat de șase turnuri de poartă și două porțițe: de la nord la est, turnurile de poartă de pe străzile Podului (Regele Ferdinand), Ungurească (21 Decembrie 1989), de Mijloc (Eroilor), Turzii (Universității), Fânului (Napoca) și Mănășturului (Memorandumului), precum și porțile de pe străzile Apei (Roosevelt) și Săpunului (Tipografie).

Soarta fortificațiilor medievale a fost pecetluită de dezvoltarea rapidă a orașului. În secolul al XIX-lea, turnurile de poartă și zidurile au fost demolate treptat, asigurând material de piatră pentru construcțiile noi. Cel mai spectaculos element al fortificației medievale s-a păstrat la colțul de sud-est: Turnul Croitorilor datând din secolul al XV-lea care, conform plăcii renaștiste de pe exteriorul său, a fost renovat în perioada principelui Gabriel Bethlen (1613-1629).

Din Cetatea Veche se mai păstrează doar câteva porțiuni de zid, precum și turnul din colțul de sud-est al incintei, cunoscut pur și simplu ca Turnul. Acesta funcționa ca închisoare a orașului încă din secolul al XV-lea. În secolul al XVI-lea, numărul femeilor condamnate pentru vrăjitorie, depravare sau infanticid a crescut considerabil. Deasupra intrării sale în plin centru se află o placă comemorativă din perioada renovării clădirii (1821), plasată de Mihály Kassai, gardianul închisorii. Textul maghiar, compus în rime, este precum urmează: Eu, Mihály Kassai, am devenit temnicer al acestei închisori în 1820. Voi, nefericiții care ați suferit aici, ați devenit exemple ale nenorocirii. Dacă uneori soarta v-a cauzat suferință, eu am fost totuși consolarea voastră. Când s-a scris anul 1821, această temniță și zidurile sale au fost reînnoite.

Az Óvárnak mindössze néhány falszakasza és a Torony néven ismert délkeleti saroktornya maradt fenn. A Toronyban már a XV. századtól városi börtön működött. A XVI. században számottevően megnőtt azon idezárt nők száma is, akiket boszorkányság, feslettség, vagy gyermekgyilkosság vétségével ítélték el. Félköríves bejárata fölött található Kassai Mihály börtöntartó 1821-ből származó renoválási emléktáblája, amely utal az épület egykori rendeltetésére: ÉN KASSAI MIHÁLY 1820ba / TÖMLÖTZ TARTO LETTEM, EBBEN A' FOG HÁZBA; / TI! SZERENTSETLÉNEK, KIK ITTEN SZENVEDTEK / A' BAL SZERENTSÉNEK PÉLDÁI LETTETEK; / HA SORSOTOK FORDULT OLLYKOR BU BÁNATRA / VOLTAM NÉKTEK MÉG IS, VIGASZTALÁSTOKRA. / MIDŐN 1821be IRTAK, E' TÖMLÖTZ S KÓFALAK AKKOR / MEG UJULTAK.

HU: A mai Kolozsvár korai, XI–XII. századi előzménye az a *suburbium* jellegű település, amely a kolozsmonostori ispánsági vár vonzáskörében jött létre az ókori Napoca romjai felett, és amely az 1241-es tatárjárás során súlyos károkat szenvedett, lakossága nagyrészt elpusztult.

A település újjáépítését, illetve újr alapítását V. István ifjabb király és erdélyi herceg (1257–1269) vállalta fel, aki a megfogyatkozott lakosság pótlására hívott *hospes*-eknek kiváltságokat adományozott. Ennek köszönhetően alakult ki a XIII. század során a később Óvárként ismert királyi városrész, amelyet ismeretlen időszakban, feltételezhetően a XIV. század első felében erősítették. Ezzel párhuzamosan létezett egy püspöki Kolozsvár is, amely a várfalakon kívül, a Főtér körül, valamint a város kelet–nyugati tengelye mentén fejlődött. A mára csak töredékében fennmaradt, nagyjából négyzet alaprajzú, sarkain tornyokkal ellátott Óvár falai nagy méretű mészkőtömbökből épültek. Két kapuval rendelkezett, a déli Nagy-kapu Mátyás király szülőháza előtt állott, északi bejárata pedig az ún. Víz utcai kapu volt.

Az 1316-tól városi ranggal rendelkező települést Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) 1405. július 2-án több várossal együtt szabad királyi várossá emelte és engedélyezte, hogy védőfalakat építhessen magának. Az akkor még csak 3-4000 főnyi lakosság, a különböző építési feliratok alapján ítélve, közel száz éven keresztül építette meg a város második középkori erősítését. Ekkor vesztette el az Óvár hadászati jelentőségét: az új városfal felhasználta a nyugati és északi falait, viszont a keleti és déli falait, tornyait, illetve vizesárkait fokozatosan felszámolták. Így, a XV. század végén a megközelítőleg 45 hektár területen fekvő, falakkal kerített belvárosnak 18 tornya és megközelítőleg három kilométer hosszú várfala volt. A várba való bejutást hat kaputorony és két kiskapu biztosította: északról kelet felé haladva a Híd-, a Magyar-, a Közép-, a Torda-, a Széna- vagy Szén- és a Monostor utcai kaputoronyok, valamint a Víz- és a Szappan utcai kiskapuk.

Kolozsvár középkori erősítésének sorsát a rohamosan fejlődő város pecsételte meg. A XIX. században sorra bontották le a kapukat, falakat, amely ingyenes kőanyagot biztosított az újabb építkezések számára. A töredékében fennmaradt középkori erősítés leglátványosabb eleme a vár délkeleti sarkán található XV. századi Szabók tornya, amelyet, a külső oldalán található reneszánsz emléktábla tanúsága szerint, Bethlen Gábor fejedelem (1613–1629) idejében újjítottak fel.

EN: The beginnings of the mediaeval town of Cluj go back to the 11th-12th centuries, when a suburban-type settlement was formed above the ruins of the Roman Napoca, having developed in close connection with the royal castle and county seat found in the Mănăștur District. The settlement was devastated during the 1241 Mongol invasion, causing a serious demographic decline.

Its reconstruction and reestablishment were undertaken by Stephen V as Junior King and Duke of Transylvania (1257-1270), who granted privileges to those that settled here (*hospes*), which led, in the 13th century, to the development of a royal Cluj, later known as the Old Castle District, fortified at an unknown period, probably in the first half of the 14th century. In parallel, there was also an episcopal Cluj (i.e. in the possession of the Transylvanian bishop), which developed outside the castle walls, around the later town's central square and along its East-West axis. The walls of this first fortification, preserved only in fragments, were built from large limestone blocks and formed a roughly square enclosure with rectangular corner towers. It had two gates: on the southern side, in front of the house where King Matthias Corvinus was born, was the Large Gate, and on the northern side the Gate of Water Street.

On 2 July 1405, Cluj, already a town since 1316, was raised by King Sigismund of Luxembourg (1387-1437) to the rank of free royal town and gained the right to defend itself with walls. The process of building the new fortification is attested by several inscriptions. Based on these, it seems that the townsfolk – Cluj had a population of only 3-4,000 at the time – took almost a century to build this second mediaeval fortification. It incorporated the Old Castle, which had lost its defensive role: its western and northern walls were integrated into the new fortification, while the eastern and southern walls, towers and moat were gradually demolished or integrated into new constructions. Thus, at the end of the 15th century, the fortified town centre of about 45 hectares had 18 towers and curtain walls of about three kilometres in length. Access in the town was provided by six gatehouses and two smaller gates, named after the streets that they opened to: from north to east, the gatehouses on Bridge (Regele Ferdinand), Hungarian (21 Decembrie 1989), Middle (Eroilor), Turda (Universității), Hay (Napoca) and Monastery (Memorandumului) Streets, as well as the gates on Water (Roosevelt) and Soap (Tipografie) Streets.

The fate of the mediaeval fortifications was sealed by the rapid development of the town. In the 19th century, the gatehouses, towers and walls were gradually demolished, providing stone for new constructions. The most spectacular element of the mediaeval fortification that has been preserved is the 15th-century Tailors' Tower (at the fortification's south-eastern corner), which, according to the Renaissance plaque on its exterior, was renovated in the time of Prince Gabriel Bethlen (1613-1629).

Only a few portions of the Old Castle have been preserved, as well as the tower on its south-eastern corner, known as The Tower. It served as the town's prison already from the 15th century. In the 16th century, the number of women incarcerated for witchcraft, depravity or infanticide increased considerably. Above its round-arched entrance is a commemorative plaque from the time of the building's renovation, 1821, placed there by Mihály Kassai, the prison warden of the time. The Hungarian text, composed in rhymes, can be translated as follows: I, Mihály Kassai, became the warden of this prison in 1820. You, all the unfortunates who have suffered here, became the examples of misfortune. If your fate has sometimes turned to sorrow, I have nevertheless been your consolation. This prison and its walls were renewed in the year 1821.

EN

CJ-II-a-A-07240

CETĂȚUIA DIN CLUJ
A KOLOZSVÁRI FELLEGVÁR
THE CITADEL OF CLUJ

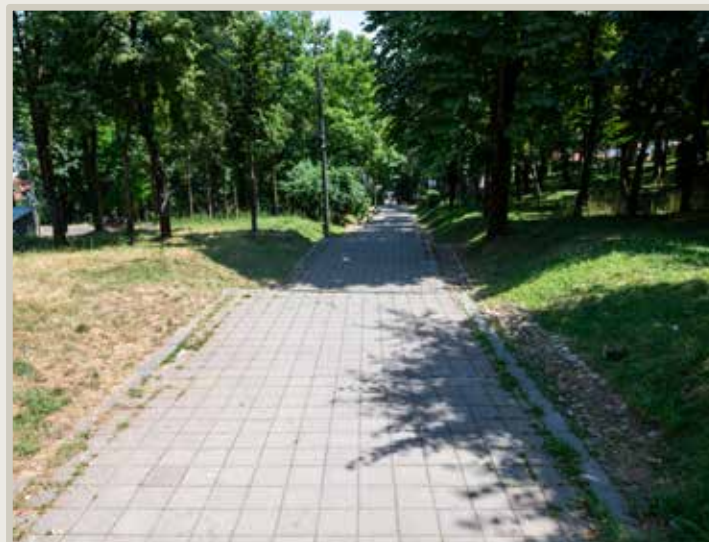
RO: Apreciată atât de localnici, cât și de turiști ca loc pentru plimbare și activități de agrement, Cetățuia este locația ultimei fortificații a Clujului, construită între anii 1715-1735 în contextul instalării dominației habsburgice în Transilvania, cu scopul de a controla orașul și populația acestuia. Fortificația de tip Vauban a fost proiectată de arhitectul militar de origine italiană Giovanni Morando Visconti (1652-1717), arhitect șef al trupelor imperiale staționate în Transilvania, care a relevat mai multe cetăți transilvănene și a proiectat fortificații noi conforme tehnicilor militare a vremii. În 1712, acesta a elaborat un plan pentru o fortăreață de formă pentagonală neregulată care urma să fie ridicată pe dealul Kómál dintre văile Someșului și Nadășului, plan ce a fost aprobat de Consiliul de Război de la Viena în februarie 1713. Procesul de construcție a început între 1715-1717 și a continuat între 1721-1723, fiind finalizată în 1735. Dacă comparăm proiectul cu fortăreața construită, putem vedea că planul lui Visconti, care murise între timp (1717), a fost în mare parte realizat, cu unele modificări și simplificări. Cele patru bastioane italiene și semibastionul de pe latura sudică, abruptă a fortăreței pentagonale erau legate de câte un val de pământ și protejate de șanț. În fața laturii de nord-vest a fost construită o ravelină. Accesul în fortăreață era asigurat pe trei laturi de *Wiener Thor* (Poarta Vienei) în nord, care servea ca intrare principală, *Wasser Thor* (Poarta Apei) în est și poarta vestică, care a supraviețuit doar parțial. În interiorul incintei fortificate, mai multe clădiri cu aspect simplu și utilitar au servit nevoilor garnizoanei, cum ar fi: cazărmi, depozite de muniții, de alimente, clădiri pentru comandamentul cetății. Unele dintre acestea au supraviețuit până în zilele noastre.

În secolul al XIX-lea, pe panta abruptă a dealului Cetățuii, cunoscută sub numele de Sâncol-dal, Sâncalja (latura sau zona de sub șanț), s-a dezvoltat o zonă locuită care a căpătat o reputație proastă. Mahalaua de pe versant este documentată de nenumărate ilustrate și fotografii de arhivă: acestea arată căsuțele sărăcăcioase construite pe versant, dar și grotle tăiate în gresia moale a dealului erau populate de nevoiași. Versantul, predispus la alunecări de teren, a provocat tragedii în repetate rânduri (de exemplu, în 1831 și 1918). Cu toate acestea, zona a fost dens populată până în anii 1960, fiind renumită pentru „femeile de companie” care locuiau acolo. Pentru a remedia situația, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Asociația de Înfrumusețare a orașului a cumpărat mai multe case pe care le-au demolat și în locul acestora, între 1900 și 1902, a amenajat Aleea Elisabeta unde a ridicat statuia reginei Elisabeta, respectiv a construit Podul Elisabeta, care făcea legătura între Cetățuia și Parcul Central. Ulterior, în 1961, s-au demolat și restul locuințelor insalubre, la poalele dealului au fost construite câteva blocuri, iar versantul Cetățuii a fost amenajat cu alei și vegetație.

Importanța militară a fortăreței a dispărut relativ devreme, o parte a zonei a fost amenajată ca parc deja la începutul anilor 1900. Latura sudică a fortăreței a fost mutilată în timpul construcției Hotelului Belvedere în 1969-1970. Recent, parcul amenajat în anii 1960 și clădirile militare păstrate, neglijate timp de zeci de ani, au căpătat din nou atenție: clădirile sunt treptat renovate și puse în valoare, iar planurile orașului prevăd reamenajarea, iluminarea și securizarea întregii zone verzi.

HU: A helyiek és turisták által egyaránt kedvelt, sétálásra, szabadidős tevékenységre alkalmas Fellegvár Kolozsvár utolsó, modern-kori erődítményének helyszíne, amely 1715–1735 között épült a Habsburg-uralom erdélyi berendezkedésének kontextusában azzal a céllal, hogy Kolozsvár városát és lakosságát felügyelje.

A Vauban-típusú erődítmény tervezője Giovanni Morando Visconti (1652–1717) itáliai származású hadiépítész, a Fejedelemségben állomásozó császári csapatok főépítésze, aki számos erdélyi várat mért fel, valamint új, a korabeli haditechnikának megfelelő erődítményeket tervezett. A Szamos és a Nádas patak völgyei közé ékelődő Kőmál dombra építendő, szabálytalan ötszög alaprajzú Fellegvár tervét 1712-ben dolgozta ki, amelyet 1713 februárjában fogadott el a Bécsi Haditanács. Az építkezés 1715-ben kezdődött el, majd egy 1717-ben bekövetkezett rövid szünet után 1721–1723 között folytatódott, végül 1735-ben fejeződött be. Összevetve a tervet a felépült erődítménnyel feltűnik, hogy az időközben (1717) elhunyt Visconti terve, habár némi módosításokkal, egyszerűsítésekkel, megvalósult. Az ötszögű erődítmény négy olaszbástyáját és a déli meredek oldalon található félbástyát egyszerű, földből emelt kötőgátak kapcsolták össze, illetve szárazárok védte. Az északnyugati kötőgát előtt egy ravelin is kiépült. Három kapu vezetett egykor az erődítménybe, a főbejáratként funkcionáló, északi Bécsi-Kapu (*Wiener Thor*), a keleti Vízi-kapu (*Wasser Thor*), valamint a nyugati kapu, amely csak részben maradt fenn. Az erődítmény belsejében több egyszerűbb kialakítású épület szolgálta ki a helyőrség igényeit, többek között kaszárnya, parancsnoki épület, fegyvertár és élelmiszer raktár. Ezek közül néhány a mai napig fennmaradt.

Az erődítmény hadászati jelentősége viszonylag hamar megszűnt, így idővel egyéb célokra használták a területet, már az 1900-as évek elején parkosították itt. Az 1969–1970-ben épülő Belvedere szálló munkálatai miatt az erődítmény déli oldalát megcsonkították. Az 1960-as években kialakított, majd évtizedekig elhanyagolt parkra és a fennmaradt katonai épületekre a közelmúltban terelődött újra figyelem: a fennmaradó épületeket rendre felújítják, hasznosítják, valamint tervben van a teljes zöldövezet átrendezése, kivilágítása, biztonságossá tétele.

A Fellegvár déli, meredek oldala, az úgynevezett Sánccoldal, Sánccalja, nem örvendett jó hírnévnek. A XIX. század során alakult ki itt az a nyomornegyed, amely még látható a régi képeslapokon: a domb oldalát kunyhók lepték el, de a puha homokkőbe vésett barlangokat is benépesítették a nincstelének. A hegycsuszamlásra hajlamos domboldal több ízben (pl. 1831-ben és 1918-ban) okozott tragédiát. Ennek ellenére, az 1960-as évekig sűrűn lakott terület volt, amely elhíresült az itt tanyázó örömlányoknak köszönhetően. A helyzetet javítandó, a XIX. század végén a kolozsvári Szépművészeti Egyesület számos kunyhót vásárolt meg, s ezek helyén alakította ki 1900–1902 között a fellegvári Erzsébet-sétányt, állíttatta föl az Erzsébet-szobrot, valamint építtette az Erzsébet-hídat, amely összeköttetést teremtett a Sétatér és a Fellegvár között. Később, 1961-ben a domboldalon található házakat, kunyhókat lebontották, a domb aljába építettek néhány tömbházat, a Fellegvár lejtőjét pedig parkosították.

EN: Popular with locals and tourists alike, great for walking and leisure activities, the Citadel is the site of the last fortress of Cluj, built between 1715 and 1735 in the context of the establishment of Habsburg rule in Transylvania, with the aim of controlling the town and its population.

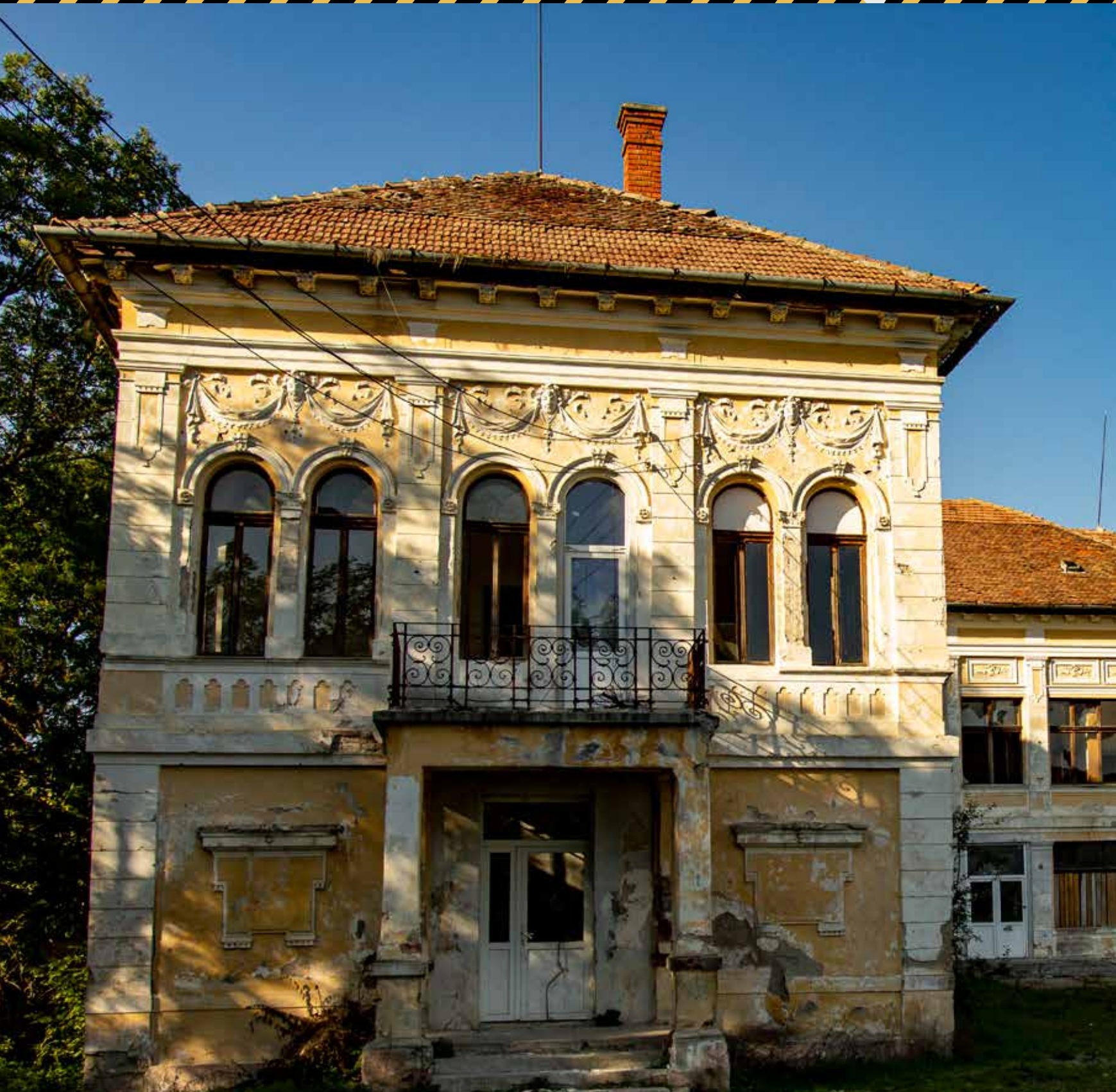
The Vauban-type fortification was designed by Italian-born military architect Giovanni Morando Visconti (1652-1717), chief architect of the imperial troops stationed in Transylvania. Visconti surveyed several Transylvanian castles, while proposing and designing modern fortifications that were in line with the military technology of the time. In 1712, he drew up the designs for the citadel with an irregular pentagonal ground plan to be built on the hill wedged between the valleys of the Someș and Nadăș Rivers, which were approved by the Vienna Military Council in February 1713. Construction began in 1715-1717, and after a brief pause continued from 1721 to 1723, being completed in 1735. A comparison of the designs and the built fortification shows that the plans of Visconti, who had died in the meantime (1717), were indeed carried out, albeit with some modifications and simplifications. The four Italian bastions of the pentagonal fortress and the half-bastion on the steep southern side were connected by simple earthen ramparts and were protected by a moat. A ravelin was also built in front of the north-western rampart. Three gatehouses led into the citadel, the *Wiener Thor* (Vienna Gate) in the north, which served as the main entrance, the *Wasser Thor* (Water Gate) in the east and the western gate, which only partially survives. Inside the fortifications, several buildings of simple design served the garrison's needs, including barracks, a command building, an armoury and a food store. Some of these have survived to the present day.

The military significance of the fortress was soon lost, and in the early 1900s it was partially landscaped. In 1969-1970, the southern side of the fortress was mutilated during the construction of the Belvedere Hotel. The park that had been created in the 1960s and the surviving military buildings, after being neglected for decades, have recently come into focus: they are gradually renovated and put to use, and the redesign of the entire green space is in view, ensuring proper lighting and security to the park.

The steep slope of Citadel Hill, known as Sâncoldal, Sâncalja (the side or part beneath the rampart), which became inhabited gradually during the 19th century, had a bad reputation. This hillside slum is documented by countless illustrations and archival photographs, which show shabby cottages built here, but the caves cut into the hill's soft sandstone were also populated by the destitute. The landslide-prone slope caused tragedy on several occasions (e.g. in 1831 and 1918), yet the area was densely populated until the 1960s and was infamous for the "ladies of the night" who lived there. To remedy the situation, at the end of the 19th century, the Association for the Town's Beautification bought several houses, which they demolished and replaced, between 1900 and 1902, with a park named after and dedicated to the memory of Empress Elisabeth of Austria, where they also placed her statue. By building the Elisabeth Bridge, they linked the Citadel to the town's park. Subsequently, in 1961, the rest of the houses were also demolished, a few blocks of flats were built at the foot of the hill and the slope of the Citadel was landscaped with paths and vegetation.

CJ-II-m-B-07686

**CASTELUL TELEKI DIN JUCU DE ȘUS
A FELSŐZSUKI TELEKI-KASTÉLY
THE TELEKI MANOR HOUSE IN JUCU DE SUS**

Biblioteca Națională Széchényi, Colecția de Hărți, Afize și Tipărituri de Mici Dimensiuni
Országos Széchényi Könyvtár, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár
National Széchényi Library, Collection of Maps, Posters and Small Prints

Contele Géza Teleki jr. (1881-1937), supranumit „contele pictorilor”, a fost proprietarul castelului între 1906-1934, fratele său, contele Domokos Teleki moștenind castelul din Gornești. Géza a ales cariera de artist (studiind la Budapesta și Paris), fiind totodată și patron al artei, ceea ce uneori presupunea sacrificii financiare imense. S-a stabilit la Jucu în 1904, iar după căsătoria sa din 1911 cu contesa Margit Béldi (1891-1974), castelul a prins viață, fiind vizitat adesea atât de moșierii din regiune, cât și de artiști. Printre musafiri s-au numărat și Ferenc Megyessy, unul dintre cei mai importanți sculptori ai Ungariei din secolul XX, sau renumitul pictor József Rippl-Rónai. În fiecare an, la sfârșit de septembrie, la Jucu se organizau curse de cai (trei duminici consecutive), contele construind inclusiv o pistă de curse în apropierea castelului, după care timp de trei luni se țineau vânători zilnice cu câini. Dacă se vâna vulpe, participanții la vânătoare se îmbrăcau în frac de culoare roșie, iar dacă se vâna iepure, purtau verde. Unii dintre participanți erau cazați în vila Hubertus, pe atunci întreținută de Societatea de Vânătoare cu câini din Transilvania (înființată în 1891), însă membrii familiei și prietenii apropiați ai contelei rămâneau la castel. Ultima vânătoare cu câini a fost organizată în 1913, iar ultima cursă de cai la începutul anilor 1940.

RO: Castelul se află în fostul sat Jucu de Jos, care în 1968 a fost unificat cu Jucu de Sus, preluând numele acestuia. De fapt un sat cu numele *Zuku* sau *Suk* este atestat deja în 1312 și 1314, însă, datorită lipsei surselor istorice, trecutul domeniului este necunoscut. Abia din secolul al XVII-lea avem date conform cărora ajunge în posesia familiei Barcsay, iar apoi, prin căsătoria dintre Mihai Barcsay cu Ecaterina Bánffy, este moștenit pe linie feminină de familia Bánffy.

În 1794 se menționează un conac, ca proprietate comună a contelui Gheorghe Bánffy și a baronului Farkas Bánffy, aflat la sfârșitul secolului în stare proastă. Conacul cu plan în L – similar planului actual – apare pe cele trei ridicări topografice militare ale Transilvaniei (prima datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), cu diferența că pe ultima dintre acestea, din jurul anului 1890, edificiul este marcat drept castel. Pe baza acestui detaliu, precum și a stilului eclectic al clădirii, se presupune că actualul castel este rezultatul modificării vechiului conac în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe la sfârșitul secolului, proprietarul castelului a fost cavalerul Ferenc Bakó, care în 1902 a pus domeniul la vânzare. Castelul este menționat ca având 17 încăperi, câte un coridor vitrat la parter și etaj, 2 case de scară, 3 balcoane și 4 încăperi la subsol.

A fost cumpărat de văduva baronului György Bánffy pentru fii săi din prima căsătorie, Domokos Teleki și Géza Teleki jr., cel din urmă deținându-l până în anul 1934, când a fost cumpărat de baronul Pál Kemény. După naționalizare, până la retrocedarea sa din 2002, castelul a fost folosit ca școală primară. Azi este proprietate privată, lipsit de funcțiune. Poate fi accesat dinspre terenul de joacă, însă intrarea în curte și în clădire nu este recomandată.

HU: A kastély az egykori Alsózsuk területén található, amelyet 1968-ban egyesítettek Felsőzsukkal, viszont csak az utóbbi nevét tartották meg. Egy *Zuku* vagy *Suk* nevű falu már 1312-ben és 1314-ben is szerepel a forrásokban, de megbízható adatok hiányában a birtok korai múltja ismeretlen. A XVII. században a nagybarcsai Barcsay család birtokába kerül, majd Barcsay Mihály és Bánffy Katalin házassága révén a Bánffy család öröklí: erre utal az is, hogy 1794-ben az itt található kúria gróf Bánffy György és báró Bánffy Farkas közös tulajdona.

Az L alakú (tehát a mai kastély alaprajzához hasonló) udvarház, amelyet a források a XVIII. század végén már rossz állapotúnak írnak le, mindhárom katonai felmérésen (az első a XVIII. század második feléből származik) megjelenik, azzal a különbséggel, hogy ezek közül az utolsó, 1890 körüli térképen már kastélyként jelölik meg. Ennek alapján feltételezhető, hogy a mai kastély a XIX. század második felében épült fel a korábbi udvarház átalakításával, amit az épület eklektikus stílusa is igazol. A század végén Bakó Ferenc lovag tulajdonában volt, aki 1902-ben áruba bocsátotta az ekkor 17 szobát, alsó és felső üveges folyosót, 2 lépcsőházat, 3 balkont és 4 pincehelyiséget magába foglaló épületet.

A vásárló báró Bánffy György özvegye volt, aki az első házasságból származó fiai számára vette meg az ingatlant. Teleki Domokos és ifj. Teleki Géza közül az utóbbi tulajdonában volt 1934-ig, ekkor báró Kemény Pál vette meg. Az épület államosítása után általános iskola működött itt, 2002-ben szolgáltatták vissza. Ma magántulajdonban levő, rendeltetés nélküli épület, a játszótér felől lehet megközelelni, de az udvarra és az épületbe nem ajánlott bemenni.

A „festők grófja”-ként is ismert ifj. gróf Teleki Géza (1881–1937) 1906 és 1934 között volt a kastély tulajdonosa, míg testvére, gróf Teleki Domokos a geryeszegi kastélyt örökölte. Géza a művészi pályát választotta (Budapesten és Párizsban tanult), egyúttal a művészetek pártfogójaként is szerepet vállalt, amely néha hatalmas anyagi áldozatokkal járt. 1904-ben költözött a zsuki kastélyba, amely az 1911-ben Béli Margit grófnővel (1891–1974) kötött házassága után telt meg igazán élettel: nemcsak a környékbeli birtokosok, hanem művészek és művészbárák is gyakran megfordultak itt, többek között Megyessy Ferenc, a XX. századi magyar szobrászat egyik legfontosabb alakja, vagy a híres festőművész, Rippl-Rónai József. Zsuk az évente megszervezett lóversenyekről és vadászatokról is ismert volt: szeptember végétől három egymást követő vasárnap lóversenyek (amiért lóversenypályát is építtetett a gróf), majd három hónapon keresztül naponta tartott falkavadászat szórakoztatta a vendégeket. Ha rókára vadásztak, a résztvevők vörös frakkba öltöztek, ha pedig nyúlra, akkor zöldbe. A vendégek egy részét a Hubertus Szállodában helyezték el, amelyet akkor az 1891-ben alapított Erdélyi Falkavadásztársaság tartott fenn, de a gróf családtagjai és közeli barátai a kastélyban laktak. Az utolsó falkavadászatot 1913-ban, az utolsó lóversenyt pedig az 1940-es évek elején tartották.

EN: The manor house is located in the former village of Jucu de Jos, which in 1968 was unified with Jucu de Sus. A settlement by the name *Zuku* or *Suk* is already mentioned in 1312 and 1314, but due to the lack of historical sources, the past of the domain is unknown until the 17th century, when it comes into the possession of the Barcsay family and then, through the marriage between Michael Barcsay and Katherine Bánffy, it is inherited by the Bánffy family.

In 1794 a manor house is mentioned here as the property of Count George Bánffy and Baron Farkas Bánffy, in poor condition by the end of the century. The L-shaped building – similar to the current ground plan – appears on all three military surveys of Transylvania (the first dating from the second half of the 18th century), with the difference that on the last of these, around 1890, the building is marked as *Schloss* (thus a more imposing building). Based on this detail, as well as on the current building's Eclectic style, it is assumed that the earlier manor house was modified and extended sometime in the second half of the 19th century, resulting in the present construction. By the end of the same century, the estate's owner was Sir Ferenc Bakó, who in 1902 put it up for sale: the building was described as having 17 rooms, glazed corridors on the two floors, 2 staircases, 3 balconies, and 4 cellar-level rooms.

It was bought by the widow of Baron György Bánffy for her sons from her first marriage, Domokos Teleki and Géza Teleki jr., the latter being the owner until 1934, when he sold it to Baron Pál Kemény. After its nationalisation, until its restitution in 2002, the manor house was used as a primary school. Today it is a private property, but it is unused. It can be accessed from the playground, but entering the yard or the building is not advised.

Count Géza Teleki jr. (1881-1937), also called the "count of painters", was the owner of the manor house between 1906 and 1934, his brother, Count Domokos Teleki inheriting the one in Gornești. Géza chose the career of an artist (studying in Budapest and Paris), being also a patron of the arts, which sometimes involved huge financial sacrifices. In 1904 he settled in Jucu, and after his marriage in 1911 with Countess Margit Béldi (1891-1974) the castle came to life: it was often visited by both local landowners and artists. Among these were Ferenc Megyessy, one of the most important sculptors of Hungary in the 20th century, and the famous painter József Rippl-Rónai. Every year, at the end of September, horse races were organised here on three consecutive Sundays (the count built a racetrack near the manor house), after which daily hunts were held with hounds. If it was a foxhunt, the hunters would be dressed in red tailcoats, and if rabbits or hares were hunted, they wore green. Some of the participants were accommodated in the Hubertus Villa, then in the care of the Transylvanian Society for Hunting with Hounds (founded in 1891), but family members and close friends of the count remained at his home. The last hunt was organised in 1913, and the last horserace in the early 1940s.

CJ-II-a-A-07742

CASTELUL BĂNFFY DIN RĂSCRUCI
A VÁLASZÚTI BĂNFFY-KASTÉLY
THE BĂNFFY MANOR HOUSE IN RĂSCRUCI

Muzeul Național al Ungariei, Baza Centrală de Date și Arhiva Digitală de Imagini

Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Adattár és Digitális Képtárház
Hungarian National Museum, Central Database and Digital Archive of Images

RO: Satul Răscruci, atestat documentar pentru prima dată în 1325, devine proprietatea familiei Bánffy în 1405. În lipsa surselor scrise, istoria timpurie a conacului familial este necunoscută, dar se poate presupune că acesta exista deja cel târziu în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Avea planul în forma literei T, fiind o clădire cu subsol, parter și un etaj deasupra părții centrale a clădirii, constituit dintr-o singură sală mare, probabil reprezentativă.

Prezentul castel este rezultatul lucrărilor de construcție din secolul al XIX-lea. În anii 1850, precum și în anii 1870 baronul Albert Bánffy a realizat lucrări de reparații, cu toate că nu se cunoaște precis măsura acestora. Cea mai radicală transformare a clădirii a fost întreprinsă în ultimul sfert al secolului (1875-1887) de fiul lui Albert, Ádám Bánffy, cu ajutorul arhitectului clujean Lajos Horváth, rezultatul căreia a fost etajarea clădirii, realizarea acoperișului de tip mansardă și construcția fațadelor eclectic care definesc aspectul de azi al castelului (fațada din spate, în stil neorenescentist, poartă blazonul lui și cel al soției sale, Mária Wesselényi), precum și amenajarea bogat ornamentată a interiorului, realizată de însuși baronul. Unele dintre sălile reprezentative se aflau la parter – vestibulul (ce includea și casa scării), sala de mese, salonul de pipe, camera de zi a doamnelor și cea a domnilor –, însă sala mare de zi se afla la etaj (încăperea centrală). În afara acestora, în inventarele de la sfârșitul anilor 1880 mai sunt menționate la parter camera feciorilor și cea a intendentului, respectiv la etaj camera guvernantei, cea a servitoareii, precum și camerele pentru oaspeți.

Baronul Ádám Bánffy (1847-1887) este cel mai interesant locuitor al castelului. Aristocratul cu o viață retrasă a fost un pasionat al artei și meșteșugului: s-a remarcat ca tâmplar, precum și ca ceramist, prezentând unele dintre piesele realizate de el la expoziția universală de la Paris din 1878. El a fost cel care a realizat decorația interioară a sălilor, dintre care se remarcă tavanul casetat, lambriul și mobilierul în stilul renașterii germane a sălii de mese (1875-1880) – pe friza de sub tavan se pot observa blazoanele și numele unor membri ai familiei Bánffy, precum și ale celor mai reprezentative personalități din istoria Ungariei și a Transilvaniei –, alături de lambriurile neorenescentiste, respectiv cele două reliefuri din teracotă smălțuită – unul reprezentând un iepure, celălalt o vulpe vâhând – din holul central (1885-1886). În partea de sud a holului se găsește un șemineu sculptat în piatră, decorat cu blazoanele familiilor Bánffy și Wesselényi.

RO: Ultimul proprietar, baronul Albert Bánffy a preluat castelul în 1887, după decesul tatălui său. Împreună cu soția sa, Charlotte Montbach, la începutul secolului XX a efectuat unele transformări, cum ar fi amenajarea unor camere în mansardă și adosarea unui portic fațadei dinspre drum. Contribuția cea mai importantă a baronului a fost lărgirea și reamenajarea parcului în stil englezesc din spatele castelului într-un parc în stil mixt (cu dispuneri libere pentru suprafețele mai mari și dispuneri controlate, geometrice în apropierea castelului) după proiectele lui János Hein, unul dintre renumiții peisagiști din Budapesta. Parcul, odinioară de 15 ha, includea un lac (desecat, apoi astupat în anii 1960), în mijlocul căruia se afla o căsuță pentru porumbei, iar între lac și castel s-a amenajat o fântână arteziană, bazinul căreia se vede și azi. Conform fotografiilor de epocă, terasa pe două niveluri adosată fațadei din spate, cu privești spre parc, era mobilată cu banchete și măsuțe, precum și cu suporturi pentru diferite plante decorative locale și exotice, constituind un loc de destindere și de socializare agreabil.

După naționalizarea castelului, la sfârșitul anilor 1960, clădirea a fost reparată și modificată prin introducerea unei case de scări din beton armat în aripa sudică. Între anii 1967-2007 clădirea a funcționat ca școală pentru copii cu nevoi speciale. Din fericire, clădirea a fost întreținută, ba chiar s-au păstrat mai multe elemente de amenajare interioară care reflectă gustul baronului Ádám Bánffy. O restaurare complexă a castelului este în curs de desfășurare din inițiativa proprietarului, al Consiliului Județean Cluj. După finalizarea acestor intervenții, monumentul istoric va funcționa ca centru cultural.

Cea mai cunoscută piesă creată de baronul Ádám Bánffy este soba din sala de mese decorată cu cahle și reliefuri smălțuite. Primul exemplar al sobei a fost realizat în iarna anilor 1878-1879, după care a fost prezentat în cadrul expoziției naționale din Székesfehérvár (Ungaria). După expoziție, baronul a donat soba împăratului Francisc Iosif, care a fost apoi instalată în castelul cuplului imperial din Gödöllő (lângă Budapesta). Exemplarul din Răscruci a fost realizat în 1880, mai mult, se menționează un al treilea exemplar ajuns în palatul Bánffy din Cluj (care nu mai există). Deoarece exemplarul original a fost distrus în 1945, la restaurarea castelului din Gödöllő acesta a fost reconstituit (în 2006) pe baza celui păstrat la Răscruci.

HU: Az első ízben 1325-ben említett Válaszút 1405-ben került a Bánffy család tulajdonába. Írott források hiányában a családi kúria korai története ismeretlen, de feltételezhető, hogy legkésőbb a XVIII. század második felében már állt. A T alaprajzú, alápincézett, nagyrészt földszintes udvarház központi része felett egyetlen, valószínűleg reprezentatív célú teremből álló emeleti rész húzódtott.

A jelenlegi kastély a XIX. századi építkezések eredménye. Elsőként báró Bánffy Albert végzett bizonyos javítási munkálatokat az 1850-es, majd az 1870-es években, bár ezek pontos mértékét nem ismerjük. Az épület legjelentősebb átalakítása Albert fia, Bánffy Ádám nevéhez fűződik, aki a század utolsó negyedében (1875–1887), Horváth Lajos kolozsvári építész közreműködésével megépíttette az emeletet, kialakította a kastély kinézetét ma is meghatározó barokkos manzárdtetőt és eklektikus homlokzatokat (a neoreneszánsz stílusú hátsó homlokzaton ma is látható a báró és felesége, Wesselényi Mária egyesített címere), valamint megvalósította a saját elképzelései szerint kialakított, nagyszabású belsőépítészeti terveit. Egyes reprezentatív célú termek – a díszes lépcsőt magába foglaló előcsarnok, a nagyebédlő, a pipázószoba, a női és férfi nappali szobák – a földszinten helyezkedtek el, a nagy nappali szoba (a központi terem) viszont már az emeleten volt. Ezeken kívül az 1880-as évek végén készült leltárakban többek között megemlítik a földszinten elhelyezkedő legények szobáját és a számtartó szobáját, valamint a nevelőnő emeleti szobáját, a szobaleány szobáját. A vendégszobák is az emeleten voltak.

A kastély leghíresebb, legérdekesebb lakója a műkedvelő báró Bánffy Ádám (1847–1887) volt. A korának különc figurájaként jellemzett arisztokrata egyaránt volt járatos fafaragásban, műasztalosságban és fazekasságban. Néhány alkotását az 1878-as párizsi világkiállításon is bemutatta. Neki köszönhetjük a kastélybelső gazdag berendezését, többek között a nagyebédlő német reneszánsz formavilágát idéző kazettás mennyezetét – a mennyezet alatti frízt a Bánffy-családtagok, valamint magyar és erdélyi történelmi személyiségek címerei és nevei díszítik –, falburkolatát és bútordarabjait (1875–1880), valamint a neoreneszánsz ízlésű falburkolattal és két keretezett majolika-domboorművel – az egyik nyulat, a másik vadászó rókát ábrázol – díszített előcsarnok kialakítását (1885–1886). Az előcsarnok déli részén található kőkandallón a Bánffy és Wesselényi családok egyesített címere látható.

HU: A kastély utolsó tulajdonosa, báró Bánffy Albert apja halála után, 1887-ben örökölte az épületet. A XX. század elején feleségével, Montbach Saroltával együtt néhány átalakítást hajtott végre: manzárszobákat rendezett be a tetőtérben, valamint az útra néző homlokzat elé portikuszt emelt. A házaspár a kastély mögötti angolkertet is átalakította, valamint kibővítette, a neves budapesti tájkertész, Hein János segítségével. Az egykor 15 hektárnyi parkban a tájképi, szabad elrendezésű elemeket a kastély közelében szabályosabb kialakítású tájépítészeti elemek egészítették ki, többek között egy virágcsoportokkal díszített parterre, illetve egy szökőkút, amelynek medencéje ma is látható. A kert hangsúlyos eleme volt az a halastó, amelynek a közepén egy galambház állt. A tó az 1960-as években kiszáradt, majd feltöltötték. Az archív fényképek tanúsága szerint a hátsó homlokzat parkra néző kétszintes teraszát padokkal és asztalokkal, valamint különféle helyi és egzotikus dísnövényekkel rendezték be, amely így bizonyára egy kellemes kikapcsolódási és társalgási helyszín lehetett.

A kastély államosítását követően az 1960-as évek végén az épületet javították és módosították: ekkor készült el a déli szárnyban található vasbeton lépcső. 1967–2007 között az épület kiegészítő iskolaként működött. Szerencsére az épületet karbantartották, sőt, számos olyan belsőépítészeti elem is fennmaradt, amely ma is rávilágít báró Bánffy Ádám egyéni ízlésére. A kastély és kert együttesének helyreállítása folyamatban van, a Kolozs Megyei Tanács kezdeményezésére. A beavatkozások befejezése után a műemlék kulturális központként fog működni.

Báró Bánffy Ádám legismertebb alkotása a nagyebédllőben található zöld mázas, domborművekkel díszített cserépkályha. A kályha első változata 1878–1879 telén készült el, amit a székesfehérvári országos kiállításon mutatott be a báró. A kiállítás után Ferenc József császárnak adományozta a kályhát, amely a gödöllői királyi kastélyba került. A válaszüti másodpéldány 1880-ban készült, illetve egy harmadik a kolozsvári Bánffy-palotába került példányról is lehet tudni (ami viszont nyomtalanul eltűnt). Mivel az eredeti kályha 1945-ben elpusztult, a gödöllői kastély helyreállítása során (2006-ban) a válaszüti példány alapján rekonstruálták azt.

EN: The village of Răscruți, first mentioned in documents in 1325, became the property of the Bánffy family in 1405. In the absence of written sources, the early history of the family's manor house is unknown, but it had to exist at the latest in the second half of the 18th century. The building with a T-shaped ground plan was composed of a basement, a ground floor, and a floor above the building's central part, consisting of a large, probably representative hall.

The present manor house is the result of the earlier building's modification and extension during the 19th century. In the 1850s and '70s, Baron Albert Bánffy carried out a series of repair works, although their exact extent is unknown. The most radical transformation of the building was undertaken in the last quarter of the century (1875-1887) by Albert's son, Ádám Bánffy, with the help of architect Lajos Horváth from Cluj, the result of which was the building's upper floor, the mansard roof and the Eclectic façades that define the building's current appearance (the rear façade, in Neo-renaissance style, bears the baron's coat of arms and that of his wife, Mária Wesselényi), as well as the richly ornamented interior design, made by the baron himself. Some of the representative rooms were on the ground floor – the entrance hall (which also included the staircase), the dining room, the smoking room, the ladies' and gentlemen's drawing rooms – but the great hall was upstairs (central area). In addition, the inventories from the end of the 1880s mention the boys' room and the steward's room on the ground floor, respectively the governess' room, the maid's room, as well as the guest rooms on the upper floor.

The most interesting inhabitant of the manor house was Baron Ádám Bánffy (1847-1887). The aristocrat with a withdrawn life was passionate about art and craftsmanship: he was both a distinguished joiner and pottery maker; some of his works were even presented during the Exposition Universelle of Paris in 1878. He is the author of the manor house's rich interior design, including the coffered ceiling, panelling, and furniture in the style of the German Renaissance of the dining room (1875-1880) – with the coats of arms and names of members of the Bánffy family, as well as of the most important historical figures of Hungary and Transylvania decorating the frieze under the ceiling –, respectively the Neo-renaissance panelling and the two reliefs in glazed terracotta – one representing a rabbit, the other a hunting fox – in the entrance hall (1885-1886), where we can also find a carved stone fireplace, decorated with the coats of arms of the Bánffy and Wesselényi families.

EN: The last owner, Baron Albert Bánffy took over the castle in 1887, after the death of his father. Together with his wife, Charlotte Montbach, at the beginning of the 20th century he carried out a number of smaller modifications, such as arranging rooms in the attic and adding a portico to the façade looking towards the road. His most important contribution was the expansion and redevelopment of the English garden behind the house in mixed landscaping style (with freer landscape arrangements for the larger areas and controlled, geometric placements near the building) after the designs of János Hein, one of Budapest's most famous landscape architects. The park, once of 15 ha, included a lake (which dried out and was filled in the 1960s) with a birdhouse rising from its centre, as well as a fountain found between the lake and the building, the stone basin of which can still be seen today. According to period photographs, the two-level terrace attached to the rear façade overlooking the park was furnished with benches and tables, as well as various local and exotic decorative plants, constituting an agreeable place of relaxation and socialisation. Following its nationalisation, in the late 1960s the building was repaired and modified by the introduction of a reinforced concrete staircase in the southern wing. Between 1967 and 2007 it functioned as a school for children with special needs. Fortunately, the building was maintained, moreover, several interior design elements have been preserved, which reflect the taste of Baron Ádám Bánffy even today. A complex restoration of the building and park is under way at the initiative of the owner, the Cluj County Council. After the completion of these interventions, the historic monument will function as a cultural centre.

The most famous creation of Baron Ádám Bánffy is the stove decorated with glazed tiles and reliefs in the dining room. The tile stove's first variant was made in the winter of 1878-1879, after which it was presented at the National Exhibition in Székesfehérvár (Hungary). Following the exhibition, the baron gifted the stove to Emperor Franz Joseph, which was then installed in the imperial couple's residence in Gödöllő (near Budapest). The stove found in Răscruți was made in 1880, and a third stove is mentioned to have once existed in the Bánffy Palace of Cluj. As the original stove was destroyed in 1945, during the recent restoration of the Gödöllő Royal Palace, it was reconstructed (in 2006) based on the stove from Răscruți.

CJ-II-m-B-07536

CASTELUL BĂNFFY DIN BORȘA A KOLOZSBORSAI BĂNFFY-KÁSTÉLY THE BĂNFFY MANOR HOUSE IN BORȘA

Biblioteca Națională Széchényi, Colecția de Hărți, Afize și Tipărituri de Mici Dimensiuni

Országos Széchényi Könyvtár, Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár
National Széchényi Library, Collection of Posters and Small Prints

RO: În satul Borșa (atestat documentar prima oară în 1206) exista o moșie Bânffy deja din anul 1367, primită ca donație de la regele Ludovic cel Mare, iar un conac al familiei apare menționat în documente în 1543.

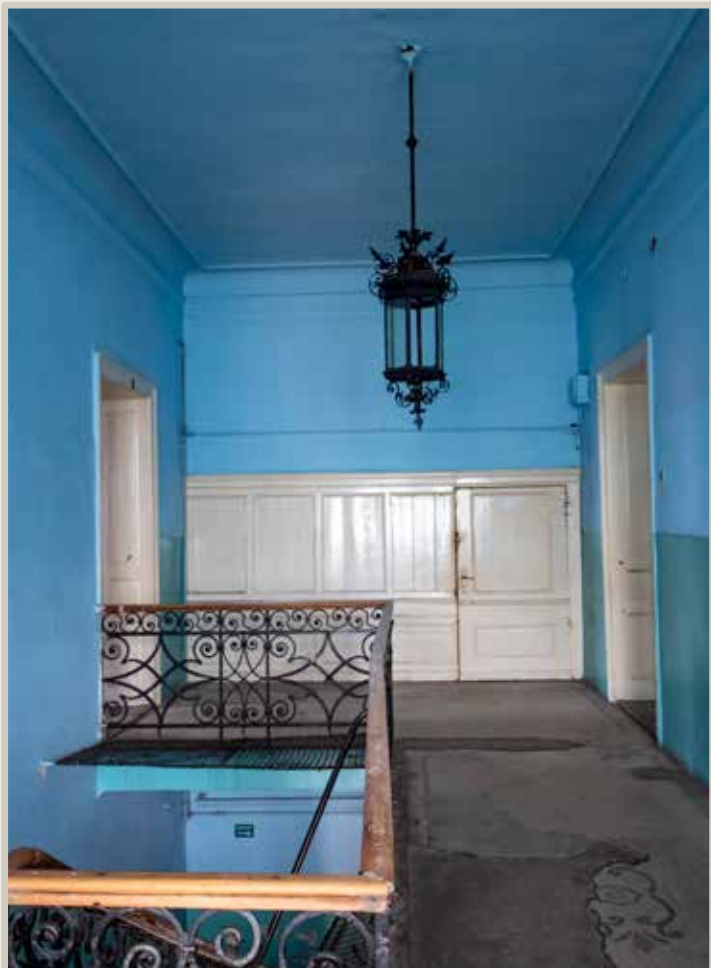
Castelul actual a fost construit în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cel mai probabil de către baronul Dániel Bânffy (1812-1888) care, după ce a cumpărat și alte proprietăți pentru a-și mări moșia, s-a stabilit la Borșa și a transformat și extins conacul ce a precedat clădirea actuală. Castelul construit în stil eclectic (cu combinarea elementelor neoclasiciste, neobaroce și neorenascentiste), având planul patruleter ușor alungit, completat cu un rezalit central accentuat pe fațada principală (un portic susținut de un șir de coloane și terasă la etaj) și un turn patruleter în colțul sudic al clădirii (cu ultimul nivel funcționând ca belvedere), a fost renovat și modernizat de mai multe ori. În perioada următorului proprietar, baronul Ernő Bânffy, la cumpăna secolelor XIX-XX, castelul a fost reamenajat, elementele sale din fier forjat și unele piese de mobilier în stil Secession datând din această perioadă.

După naționalizarea castelului s-au realizat o serie de modificări, ca plasarea unui planșeu din beton armat peste parter, introducerea unor ziduri de compartimentare sau închiderea cu sticlă a terasei porticului de pe fațada principală. În această perioadă castelul a funcționat ca școală agrară, apoi dispensar, iar din anul 1957 până în anul 2019 ca Spital de boli psihice cronice. Familia a intrat în proprietatea monumentului istoric și l-a donat Bisericii Reformate din Orașul de Jos (Biserica cu două turnuri) din Cluj, castelul este închis, dar poate fi vizitat la cerere.

Baronul Ernő Bânffy (1850-1916), cel de-al treilea fiu al lui Dániel Bânffy și fratele mai tânăr al lui Dezső Bânffy – prim-ministru în vremea monarhiei dualiste (1895-1899) –, a moștenit castelul din Borșa după moartea tatălui său. În 1876 s-a căsătorit cu contesa Cecília Esterházy (1857-1946), cu care a avut două fiice, Anna și Erzsébet (cea din urmă murind la doar 13 ani). Nefiind interesat de politică, baronul trăia relativ retras și prefera să aibă preocupări locale. Familia și-a petrecut verile la Borșa, iar pe timp de iarnă locuiau în casa Esterházy din Cluj (str. Universității). În 1896 Anna s-a măritat cu contele Ferenc Teleki, căsătoria fiind considerată a fi un eveniment senzațional, deoarece uniunea dintre cele două familii – Bânffy și Teleki – fusese o raritate după ce Dionise Bânffy (inițiatorul construcției castelului renașcentist din Bonțida) a fost executat în 1674, eveniment atribuit „practicilor politice perfide” ale cancelarului Mihai Teleki și influenței sale asupra principelui Mihai Apafi I.

RO: Imaginile de arhivă ne arată frumosul parc amenajat odinioară în jurul castelului: înaintea fațadei principale o zonă întinsă cu gazon, cu grupuri florale și plante exotice în ghiveci, de unde porneau alei ce duceau către o zonă împădurită, respectiv o zonă în pantă, cu peluză, cu arbori plantați mai rar sau în pâlcuri și o fântână arteziană.

Deși partea din fața clădirii a fost modificată, iar pe zona în pantă s-au construit anexe, zona împădurită nu a fost afectată, oferind un fundal romantic imaginii castelului. Aici se găsește monumentul funerar al baronului Dániel Bánffy, sub forma unui obelisc decorat cu blazonul său și următoarea inscripție:

„Itt nyugszik / LOSONCZI / báró BÁNFFY DÁNIEL / valóságos belső titkos / tanácsos / a páratlan férj és apa / kinek emléké / hálaival áldják / neje / GYÁRFÁS ANNA / és fiai / DEZSŐ, JENŐ, ERNŐ / született / 1812. május 14-én / meghalt / 1888. ápril 29-én”.

(Traducerea pe scurt: aici se odihnește baronul Dániel Bánffy, consilier intern, soț și tată de excepție, amintirea lui fiind binecuvântată de soția, Anna Gyárfás, și fii lui, Dezső, Jenő și Ernő).

După moartea din 1916 a baronului Ernő Bánffy, văduva sa, contesa Cecile a vândut castelul din Borșa unor rude, preferând să locuiască în casa părintească Esterházy din Cluj și să aibă grijă de nepoții ei. Distinsa doamnă a casei era o figură importantă a vieții culturale din Cluj. Primea adesea oaspeți în salonul ei mobilat în stil empire. Era cunoscută ca fiind extrem de cultivată, vorbea mai multe limbi, era interesată de filosofie, istorie și artă, respectiv era pasionată de teatru, știind pe de rost aproape toate piesele lui Molière. Mai mult, era consultată de directorul teatrului Jenő Janovics în privința regiei pieselor puse pe scenă.

HU: Az írott forrásokban először 1206-ban megjelenő Kolozsborsán már 1367-ben létezett egy Nagy Lajos királytól adományként kapott Bánffy-uradalom, valamint 1543-ból származnak az első adatok egy a Bánffy család tulajdonában levő udvarházról.

A kastély mai formáját a XIX. század második felében nyerte el, amelyet az épület eklektikus építészeti stílusa (neoklasszikus, neobarokk és neoreneszánsz elemek felhasználásával) is alátámaszt. Valószínű építtetője Báró Bánffy Dénes (1812–1888), aki miután egyéb birtokokat is felvásárolt a Bánffy-birtok növelése érdekében, Kolozsborsán telepedett le, és egy korábban itt álló kúriát építtett át. A téglalap alaprajzú, emeletes épülethez a főhomlokzat felől egy oszlopos portikusz és emeleti terasz csatlakozott, valamint egy torony az épület déli sarkánál (ennek a legfelső szintjén egy nyitott kilátót alakítottak ki). A kastély többször újították és korszerűsítették, többek között a következő tulajdonos, báró Bánffy Ernő idejében, a XIX. és XX. század fordulóján: ebből az időszakból származnak az épületbelső kovácsoltvas elemei és a szecessziós stílusú bútordarabok.

A kastély államosítását követően újra módosították az épületen: a földszint felé vasbeton födémet öntöttek, illetve elválasztó falakat építettek. Ugyanekkor került sor a főhomlokzati portikusz teraszának beüvegezésére is. Elsőként egy mezőgazdasági iskola működött az épületben, majd orvosi rendelő, végül 1957–2019 között kórház krónikus pszichés betegek számára. A műemléket visszaszolgáltatták a család leszármazottjainak, akik azt a kolozsvári Alsóvárosi Református Egyháznak (az ún. Kétágú templom) adományozták. A kastély jelenleg zárva van, de kérésre meglátogatható.

Bánffy Dániel halála után a kolozsborsai kastélyt harmadik fia, báró Bánffy Ernő (1850–1916) örökölte. 1876-ban feleségül vette Esterházy Cecília grófnőt (1857–1946), akitől két lánya született: Anna és Erzsébet (utóbbi csak 13 évet élt). Dezső bátyától eltérően, aki 1895–1899 között miniszterelnöki tisztséget töltött be, Ernő nem kedvelte a politikát, viszonylag elzárkóztottan élt, és inkább Erdélyben aktívált. A család a nyarakat Kolozsborsán töltötte, a teleket viszont a kolozsvári Esterházy-házban (Belső-Torda/Egyetem utca). 1896-ban Anna férjhez ment gróf Teleki Ferenchez, amely annak idején szenzációnak számított (több újság tudósított róla), mivel Bánffy Dénes (a bonchidai reneszánsz kastély építtetője) 1674-es kivégezése óta – amit a köztudat Teleki Mihály főtanácsos „álnok politikai praktikái”-nak és I. Apafi Mihály fejedelemre gyakorolt hatásának tulajdonított – a két család tagjai a legtrikább esetben léptek frigyre.

HU: A fennmaradt archív fényképek nemcsak a kastélyról, hanem az épület körül kialakított gyönyörű kertről is tanúskodnak: a főhomlokzat előtt egy széles, pázsitos parterre terült el virágcsoportokkal és cserepes egzotikus növényekkel, innen indultak az erdős részhez vezető sétányok. A parterre egy gyepes lejtőben folytatódott ritkásan vagy csoportosan beültetett fákkal, illetve egy szökőkúttal. Bár a homlokzat előtti részt utólag módosították, valamint a lejtős, gyepes rész megszűnt (ide épültek a kórház működtetését elősegítő melléképületek), az erdős részt kevésbé érintették az átalakítások, így ez ma is romantikus látványt kölcsönöz az épületegyüttesnek. Itt található báró Bánffy Dániel obeliszk formájú síremléke, amelyet a báró címerével díszítettek és a következő felirattal láttak el:

„Itt nyugszik / LOSONCZI / báró BÁNFFY DÁNIEL / valóságos belső titkos / tanácsos / a páratlan férj és apa / kinek emlékét / hálával áldják / neje / GYÁRFÁS ANNA / és fiai / DEZSŐ, JENŐ, ERNŐ / született / 1812. május 14-én / meghalt / 1888. ápril 29-én”.

Bánffy Ernő 1916-ban bekövetkezett halála után özvegye, Cecile grófnő eladta a borsai kastélyt, és a kolozsvári Esterházy szülői házba költözött, ahol unokái neveltetésével foglalkozott. Az igazi nagyszonyként jellemzett grófnő meghatározó szerepet töltött be Kolozsvár kulturális életében. Gyakran fogadott vendégeket az empire stílusban berendezett szalonjában. Rendkívüli műveltsége közismert volt, több nyelvet beszélt, érdeklődött a filozófia, a történelem és a művészetek iránt, valamint rajongott a színházért: Molière szinte összes darabját tudta kívülről. Mi több, a színház műsorpolitikájára is hatással volt, mivel Janovics Jenő színházigazgató gyakran folytatott vele eszmecserét a műsorra tűzött darabokról.

EN: An estate belonging to the Bánffy family had existed in Borșa Village (mentioned in sources for the first time in 1206) as early as 1367, received as a donation from King Louis the Great, and a family manor house is mentioned in the documents in 1543.

The current house was built in the second half of the 19th century, most likely by Baron Dániel Bánffy (1812-1888) who, after buying other properties to enlarge his estate, settled down at Borșa, after which he transformed and extended the manor house that preceded the current building. The new construction was carried out in Eclectic style (a combination of Neoclassical, Neo-baroque and Neo-renaissance elements), with a slightly elongated rectangular ground plan, completed at the main façade with a portico supported by a row of columns and a terrace above it, as well as with a rectangular tower at the building's southern corner (its last level functioning as a belvedere). The building was renovated and modernised several times, for example, during the period of the next owner, Baron Ernő Bánffy, at the turn of the 19th and 20th centuries, when it was remodelled; its wrought iron decorative elements and Secession-style furniture pieces dating from this period.

After the building's nationalisation, a reinforced concrete slab was introduced above the ground floor, partition walls were built, and the portico's terrace on the main façade was glazed. During this period, an agricultural school functioned here, then a doctor's office, and from 1957 until 2019 a Hospital for chronic mental illnesses. The family received back the historic monument and donated it to the Reformed Church of the Lower Town in Cluj, the building is currently closed, but can be visited on request.

Baron Ernő Bánffy (1850-1916), the third son of Dániel Bánffy and younger brother of Dezső Bánffy – Prime Minister of Austria-Hungary (1895-1899) – inherited the Borșa estate after his father's death. In 1876 he married Countess Cecília Esterházy (1857-1946), with whom he had two daughters, Anna and Erzsébet (the latter dying at only 13 years of age). As he was not interested in politics, the baron lived relatively secluded and preferred to have local concerns. The family spent their summers in Borșa, and during the winter they lived in the Esterházy House in Cluj (Universității Street). In 1896, when the marriage of Anna and Count Ferenc Teleki was announced, it was considered a sensational event, as the union between the two – Bánffy and Teleki – families had been a rarity ever since the 1674 execution of Denis Bánffy (the initiator of the Renaissance castle in Bonțida), an unfortunate event attributed to the "treacherous political practices" of Chancellor Michael Teleki and to his influence on Prince Michael Apafi I.

EN

EN: The surviving period photographs show us the beautiful park that was once created around the manor house: the main façade was preceded by a parterre area with lawn, flower groups, and exotic potted plants. This was the starting point of the alleys leading to the wooded part of the park, respectively to a sloping area covered with lawn and clusters of trees, as well as a fountain.

Although the parterre in front of the building was modified, losing its original design, and different smaller buildings were later constructed on the sloping part of the park, the forested area was not affected, creating a romantic backdrop to the manor house. The funerary monument of Baron Dániel Bánffy can still be found among the trees, shaped like an obelisk and decorated with the baron's coat of arms, as well as the following inscription:

„Itt nyugszik / LOSONCZI / báró BÁNFFY DÁNIEL / valóságos belső titkos / tanácsos / a páratlan férj és apa / kinek emlékéit / hálával áldják / neje / GYÁRFÁS ANNA / és fiai / DEZSŐ, JENŐ, ERNŐ / született / 1812. május 14-én / meghalt / 1888. ápril 29-én”.

(Approximat translation: Here lies Baron Dániel Bánffy, internal counsellor, exceptional husband and father, his memory being blessed by his wife, Anna Gyárfás, and his sons, Dezső, Jenő, and Ernő).

After the death in 1916 of Baron Ernő Bánffy, his widow, Countess Cecile sold the manor house in Borșa to relatives, preferring to live in the Esterházy parental house in Cluj and to take care of her grandchildren. The distinguished lady of the house was an important figure of the cultural life in Cluj. She often received guests in her drawing rooms furnished in Empire style. She was known to be extremely cultivated, spoke several languages, was interested in philosophy, history and art, and was passionate about theatre, knowing by heart almost all of Molière's plays. Moreover, she was consulted by theatre director Jenő Janovics regarding the direction of the plays that were staged.

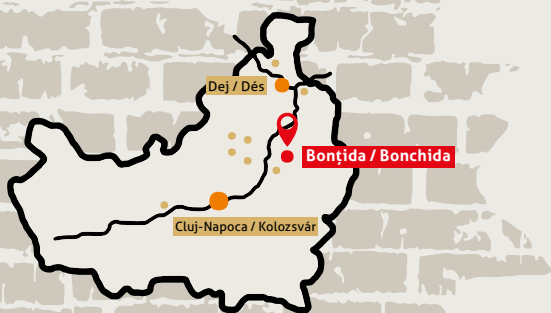

CJ-II-a-A-07534

CASTELUL BĂNFFY DIN BONȚIDA A BONCHIDAI BĂNFFY-KASTÉLY THE BĂNFFY CASTLE IN BONȚIDA

Muzeul Național al Ungariei, Baza Centrală de Date și Arhiva Digitală de Imagini

Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Adattár és Digitális Képtárház
Hungarian National Museum, Central Database and Digital Archive of Images

Clădirea Miklós, corpul mai mic al castelului adosat grajdului și-a primit denumirea ca omagiu adus unuia dintre cei mai importanți membri ai familiei, contele Miklós Bánffy (1873-1950): politician, scriitor, pictor, regizor și scenograf, o figură proeminentă a vieții culturale din Transilvania. Contele este cunoscut mai ales pentru activitatea sa literară, fiind autorul romanului *Trilogia Transilvană*, tradus recent și în limba română (de regretatul Marius Tabacu). Însă această denumire nu se datorează doar respectului față de meritele contelui, ci face referire și la trecutul nesocotit și discutabil din punct de vedere moral al tânărului Miklós, care ducea o viață de excese și fără griji: conform zvonurilor, ca pedeapsă pentru comportamentul său scandalos (datorii la jocuri de cărți, precum și aventuri amoroase), tatăl său l-a exilat din clădirea principală, ocupată de familie, în clădirea cunoscută azi drept clădirea Miklós, pentru ca tânărul să se maturizeze și să devină mai responsabil. În realitate, acesta a fost exilat la moșia familiei de la Băița (jud. Mureș), dar povestea a persistat și în varianta prezentată.

RO: Domeniul de la Bonțida (atestat documentar în 1263) intră în posesia familiei Bánffy în 1387 ca donație de la regele Sigismund de Luxemburg, aflându-se în proprietatea familiei până la naționalizare.

Începuturile construcției castelului sunt neclare datorită lipsei surselor scrise, dar într-o primă fază s-a ridicat aici un conac, care între 1668-1674 a fost fortificat de către Dionisie, cumnatul principelui Mihai Apafi I, cu un zid de incintă patrulater, întărit la colțuri cu turnuri circulare, respectiv cu un turn de poartă pe latura estică a incintei. După execuția în 1674 a lui Dionisie, lucrările de construcție au fost continuate de fiul acestuia, Gheorghe.

În 1735 castelul renesantist a fost moștenit de Dionisie, care după o perioadă petrecută la Curtea din Viena s-a întors acasă în 1747 ca Marele Comis al împărătesei Maria Tereza și a inițiat o amplă transformare în stil baroc a ansamblului: între 1747-1751 a construit curtea de onoare cu plan în formă de U (grajd pentru cai, maneaj, remize pentru trăsuri), decorată cu o galerie de statui de inspirație mitologică realizată de sculptorul Johannes Nchtigall. Apoi a construit aripa nordică a clădirii principale, renovată și finalizată între 1784-1786 de fiul său, Gheorghe, guvernator al Transilvaniei (care a construit și palatul Bánffy din Cluj).

În 1820 Iosif Bánffy a demolat turnul de poartă renesantist, în anii 1830 a reafadizat cele două aripi estice în stil neoclasticist și a transformat grădina barocă a castelului în parc romantic, respectiv în 1855 a modificat în stil neogotic fațadele vestice ale clădirii principale și ale bucătăriei la care este anexat turnul cu orologiu.

Ultimii trei proprietari, printre care și scriitorul politician Miklós Bánffy, au încercat să păstreze castelul în starea în care l-au moștenit.

RO: În cel de-al Doilea Război Mondial, aripa de nord a castelului a fost utilizată ca spital militar și magazie de către trupele naziste, care l-au incendiat odată cu retragerea din România, corpul principal și aripa vestică pierzându-și acoperișurile și o parte din planșee. Castelul a fost golit de mobilier, opere de artă și volumele care alcătuiau biblioteca familiei Bánffy, însă convoaiele cu obiectele confiscate de către trupele germane au fost bombardate, toate acestea pierzându-se.

După naționalizare, castelul a fost preluat de Ministerul Agriculturii, în incintă mutându-se Stațiunea de Mașini Agricole și Tractoare Bonțida. În clădirea Miklós s-au instalat birouri și locuințe pentru angajați, în bucătărie cantina (care se aproviziona cu lemne din parcul istoric), iar în grajduri un club, după ciopârțirea fântânii cu cal, alături de stema familiei de pe poarta principală. Și sătenii au măcinat castelul, cărând materiale de construcție, statuile sau piesele descoperite (statuete și medalii din bronz, lămpi din sticlă și bronz găsite în clădirea Miklós, unde contele a avut un „muzeu personal”).

Pentru salvarea ansamblului, Direcția Monumentelor Istorice a încercat în anii '60, să convingă fie uzina Herbák János, fie Universitatea Babeș-Bolyai să preia castelul, pentru a-l transforma în casă de odihnă pentru muncitori sau studenți, însă acestea au refuzat, singurul interesat de monument fiind Studioul Cinematografic București, care a filmat aici Pădurea Spânzuraților, în regia lui Liviu Ciulei. Abia în 1968 s-au făcut unele intervenții la castel, prin executarea unei plăci de beton armat și a șarpantei peste corpul principal, însă, în 1972 acestea au sistat, procesul de ruinare reluându-se. În anii '80, în grajduri a funcționat o ciupercărie, în clădirea Miklós o crescătorie de pui, în capelă o stație de îmbuteliat bere și în fosta bucătărie o crescătorie de iepuri.

După '90 Fundația Transylvania Trust a preluat prin concesiune castelul (retrocedat în 2007 familiei Bánffy), inițiind o lungă campanie de restaurare și revitalizare, care continuă și în prezent. Castelul poate fi vizitat, se țin vizite ghidate la cerere, iar în bastionul fostei bucătării funcționează și o cafenea culturală.

În anul 1985, regizorul și scenaristul Dinu Tănase a plasat platoul de filmare al peliculei Emisia continuă în clădirile și curțile ansamblului de la Bonțida, toate aripile castelului fiind afectate de turnarea secvențelor de luptă: în cadrele ce surprind castelul, se observă explozii în acoperișul corpului bucătăriei, în curtea principală a castelului și la parterul unuia dintre turnuri, spargerea ferestrelor acolo unde acestea mai existau. De asemenea s-a tras cu gloanțe în ziduri și s-au montat mitraliere în lucarnele din acoperiș, la al căror recul se observă cum cad țiglele solzi.

HU: A Bánffy család 1387-ben lett az írott forrásokban először 1263-ban említett Bonchida tulajdonosa, amelyet Luxemburgi Zsigmondtól kapott adományba és az államcsőrig birtokolt.

Írott források hiányában a kastélyegyüttes kezdetei bizonytalanok, mindenesetre eleinte egy udvarház épült fel itt, amelyet később, 1668–1674 között erősített Bánffy Dénes, I. Apafi Mihály sógora: ekkor jött létre a négyszögletes alaprajzú, sarkain kör alakú tornyokkal erősített, illetve kelet felől egy kaputoronnyal ellátott védőöv. Dénes 1674-es kivégzése után fia, György folytatta az építkezést.

1735-ben Bánffy Dénes örökölte a reneszánsz kastélyt, aki miután több évet töltött a bécsi udvarban, 1747-ben Mária Terézia főlovászmestereként tért haza, és elindította az együttes barokk stílusú átalakítását: 1747–1751 között építtette a díszudvar közrefogó U alaprajzú épületszárnyat (istálló, lovarda, kocsiszín), amelyet Johannes Nachtigall szobrász mitológiai ihletésű szoborgalériája díszített. Ezután pedig felépíttette a főépület északi szárnyát, amelyet 1784–1786 között fia, Bánffy György erdélyi gubernátor (a kolozsvári Bánffy-palota építtetője) újított fel és fejezett be Johann Eberhard Blaumann építész közreműködésével.

1820-ban Bánffy József lebontatta az addig még álló reneszánsz kaputoronyt, az 1830-as években klasszicista stílusban módosította a két keleti szárnyat, és a barokk kastélykertet romantikus parkká alakította át, majd 1855-ben neogótikus stílusúvá alakította a főépület és a konyhaépület nyugati homlokzatát. Az utóbbihoz ekkor csatlakozott az óratorony.

Az utolsó három tulajdonos, köztük Bánffy Miklós politikus és író igyekezete arra irányult, hogy a kastélyegyüttest öröklött állapotában tartsa fenn.

Az istállóépülethez csatlakozó, kisebb méretű Miklós-szárny a Bánffy család egyik legfontosabb tagja, gróf Bánffy Miklós (1873–1950) nevét viseli. A politikus, író, festő, rendező és díszlettervező, valamint az erdélyi kulturális élet kiemelkedő alakja ma leginkább irodalmi munkásságának köszönhetően ismert mint a számos nyelvre (legújabbban románra, a néhai Marius Tabacunak köszönhetően) lefordított *Erdélyi Trilógia* szerzője. A névadás gesztusa azonban nem csupán tisztelgés a gróf érdemei előtt, hanem egyben utalás is Miklós könnyelmű és erkölcsileg megkérdőjelezhető ifjúkori múltjára: a szöbeszéd szerint büntetésként felháborító magatartása miatt (kártyaadósság, szerelmi afférok), apja száműzte a fiút a család által elfoglalt főépületből a ma Miklós-szárnyként ismert részbe, hogy az ifjú titánnak benőjön végre a feje és legyen felelősségteljesebb. A valóságban a mezőbanyicai (Maros megye) családi birtokra száműzték, de a történet a bemutatott változatban is fennmaradt.

HU: A második világháborúban a kastély északi szárnyát katonai kórházként és raktárként használták a náci csapatok, akik visszavonulásukkor felgyújtották azt, így a főépület központi és nyugati szárnya felett leégett a tető és részben károsodtak a födémek. A kastélyból elkobzott bútorokat, műalkotásokat és a könyvtár számos kötetét egy konvoj részeként szállították a német csapatok, amikor ezt bombatámadás érte és a tárgyak örökre elvesztek.

Az államosítást követően a Földművelésügyi Minisztérium vette át a kastélyt, amely a bonchidai mezőgazdasági gép- és traktorállomást költöztette oda. A Miklós-szárnyban irodákat és alkalmazotti lakásokat rendeztek be, a konyhában étkezdé működött (faellátásához a parkot használták), az istállóban pedig egy klub, miután az itt található lószoboros szökőkutat felaprították, hasonlóan a főbejárat feletti családi címerekhez. A falubeliek építőanyagot, szobrokat és a Miklós-szárnyban talált különböző tárgyakat (bronz szobrokat és érmeket, üveg- és bronzlámpákat a gróf „személyes múzeuma” részeként) hordtak el.

Az együttes megmentése érdekében az 1960-as években hiába próbálta meggyőzni a Műemlékek Igazgatósága akár a Herbák János üzemet, akár a Babeș–Bolyai Tudományegyetemet, hogy vegyék át a kastélyt és alakítsák át azt munkás- vagy diákszállóvá. Az egyedüli érdeklődő a bukaresti filmstúdió volt, amely itt forgatta az Akasztottak erdeje című filmet, Liviu Ciulei rendezésében. Csak 1968-ban került sor néhány beavatkozásra, amikor egy vasbeton födémeket és tetőszerkezetet építettek a főépület felé, de a munkálatok 1972-es leállta után a műemlék állapota tovább romlott. Az 1980-as években az istállóban gombatenyésztés, a Miklós-szárnyban csirkefarm, a kápolnában sörpalackozó állomás, az egykori konyhában pedig nyúl-farm működött.

1990 után a Transylvania Trust Alapítvány vette át a (2007-ben a családnak visszaszolgáltatót) kastély kezelését. Az együttes hosszú futamidejű helyreállítási és revitalizációs programja jelenleg is folytatódik. A kastély látogatható, vezetett séta igényelhető, valamint az egykori konyhaépület bástyájában kulturális kávézó működik.

1985-ben a rendező és forgatókönyvíró Dinu Tănase Az adás folytatódik című filmet a bonchidai kastély épületeiben és udvarán forgatta, amely során a kastély összes szárnya károsodott a harcjelenségek felvételekor: a kastélyt megőrkítő filmkockákon robbanások figyelhetők meg az egykori konyhaépület tetőterében, a kastélyudvaron és az egyik torony földszintjén, amelyek a még megmaradt ablaküveget is betörték. A forgatáskor a falakba lőttek és gépfegyvereket szereltek a tetőablakokba, amelyek visszarúgásakor megfigyelhető a tetőről lepotyogó cserép.

EN: The domain of Bonțida (first mentioned in 1263) came into the possession of the Bánffy family in 1387 as a donation from King Sigismund of Luxembourg, being owned by the family until its nationalisation.

Due to the lack of written sources, the beginnings of the castle's construction are unclear, but in a first phase a small manor house was built here, which then was fortified in 1668-1674 by Denis Bánffy, brother-in-law to Prince Michael Apafi I, with a rectangular curtain wall, reinforced at its corners with circular towers, respectively with a gatehouse on its eastern. After the execution in 1674 of Denis, the construction works were continued by his son, George. In 1735 the Renaissance castle was inherited by Denis, who after a period spent at the Viennese Court returned home in 1747 as Master of the Horse to Empress Maria Theresa and initiated a major Baroque transformation of the ensemble: in 1747-1751 he built the U-shaped wing of the court d'honneur (horse stables, riding school, carriage rooms), decorated with a statue gallery featuring mythological figures carved by the sculptor Johannes Nachtigall. This was followed by the construction of the main building's northern wing, renovated and completed in 1784-1786 by his son, George, governor of Transylvania (who also built the Bánffy Palace in Cluj).

In 1820 Joseph Bánffy demolished the Renaissance gatehouse, in the 1830s he modified the two eastern wings in Neoclassical style and transformed the castle's baroque garden into a romantic park, respectively in 1855 he modified, in Neo-gothic style, the western façades of the main building and of the kitchen block, to which a tower was attached.

The last three owners, including the politician and writer Miklós Bánffy, endeavoured to keep the castle in its inherited, historical state.

The Miklós Building, the smaller castle wing next to the stables, received its name as a tribute to one of the most important members of the family, Count Miklós Bánffy (1873-1950): politician, writer, painter, director and set designer, a prominent figure of Transylvanian cultural life. The Count is best known for his literary work, being the author of the *Transylvanian Trilogy*, translated into several languages. However, the name is not only due to the respect for the Count's merits, as it also alludes to the reckless and morally questionable past of the young Miklós, who led a carefree life of excesses: according to rumours, as punishment for his outrageous behaviour (gambling debts, as well as love affairs), his father exiled him from the main building, occupied by the family, in the part known today as the Miklós Building, in order for the young Miklós to become more mature and responsible. In reality, he was exiled to the family estate in Băița (Mureș county), but the story persisted in the presented version, as well.

EN: During World War II, the castle's northern wing was used as military a hospital and warehouse by the Nazi troops, who upon their retreat from Romania set it on fire. The main and western wings lost their roofs and part from the slabs. The castle was emptied of furniture, artworks, and the books that made up the Bánffy family library, however, the convoys carrying the confiscated objects were bombed, destroying everything.

After its nationalisation, the castle was taken over by the Ministry of Agriculture, which moved the Agricultural Machinery and Tractor Station to the premises. The Miklós Building was used as offices and housing for employees, the kitchen as a canteen (supplied with wood from the historical park), while the stables housed a club, after destroying the fountain with the horse statue found there, along with the family coat of arms on the main gate. The villagers also contributed to the castle's destruction, carrying away building materials, statues, or different objects (bronze statuettes and medals, glass and bronze lamps found in the Miklós Building, where the Count had a "personal museum").

To save the ensemble, in the 1960s the Historic Monuments' Directorate tried in vain to persuade either the Herbák János Plant or the Babeș-Bolyai University to take over the castle and to turn it into a rest home for workers or students. Only the Bucharest Film Studio was interested in the monument, shooting here the *Forest of the Hanged*, directed by Liviu Ciulei. It was not until 1968 that some interventions were carried out at the castle, by placing a reinforced concrete slab and roof structure over the main building, but in 1972 these were stopped, and the process of ruination resumed. In the 1980s, a mushroom farm functioned in the stables, a chicken farm in the Miklós Building, a beer bottling station in the chapel, and a rabbit farm in the former kitchen.

After 1990, the Transylvania Trust took over the castle through a concession (returned in 2007 to the Bánffy family), initiating a long restoration and revitalization campaign, which continues to this day. The castle can be visited, guided tours are available on request, and the former kitchen now houses a cultural café in the bastion.

In 1985, the director and screenwriter Dinu Tănase placed the set of the film *Emisia continuă* (The Broadcasting Continues) in the buildings and courtyards of Bontida Castle, affecting all of the castle wings during the shooting of the battle sequences: in the frames that capture the castle, explosions can be seen in the roof structure of the kitchen block, in the main courtyard, and on the ground floor of one of the towers, breaking the windows where they still existed. In addition, bullets were fired at the walls and machine guns were mounted in the dormers, the recoil of which caused some of the tiles to fall down.

CJ-II-a-B-07692

**ANSAMBLUL CASTELULUI TELEKI DIN LUNA DE JOS
A KENDILÓNAI TELEKI-KASTÉLYEGYÜTTES
THE TELEKI CASTLE ENSEMBLE IN LUNA DE JOS**

Fotografia este proprietatea Muzeului de Arte Aplicate din Budapesta. A fotó a budapesti Iparművészeti Múzeum tulajdona.
The photo is the property of the Museum of Applied Arts in Budapest.

RO: În prezent, ansamblul castelului Teleki din Luna de Jos include, pe lângă parcul amenajat în secolul al XIX-lea, turnul de vânătoare înalt de circa 35 m – în stil neogotic, dar cu nivelurile inferioare mai vechi, despre care se crede că ar fi ceea ce a rămas din vechiul castel renascentist –, respectiv așa-numitul castel, mai degrabă un conac cu plan patrat ușor alungit, completat cu un portic în fața intrării și cu alte volume mai mici adosate corpului clădirii. Deși în general este descris ca fiind în stil neoclasic, ancadramentele ferestrelor de pe fațada principală au caracteristici ce aparțin încă stilului baroc – „urechi” și sprâncene de cornișă „în acoladă” (ce amintesc de cele de la castelul Haller din Coplean), respectiv în zona porticului găsim câteva ancadramente de ferestre renascentiste (adăugate probabil ulterior). Cele câteva fotografii de epocă care ne-au rămas (una cel târziu din 1866) ne mai arată, lângă turnul de vânătoare, o clădire mai mare, cu plan în formă de U și cu ferestre mari care ritmează fațadele. Clădirea, datând probabil din perioada barocă și poate modificată ulterior, a dispărut fără urme.

Atestat documentar încă din secolul al XIV-lea (*Lona* – 1315), numele maghiar al satului Luna de Jos (*Kendi-Lona* – 1720) face trimiteri la prima familie nobiliară importantă ce a deținut acest domeniu: Kendi. Familia descrisă ca având o soartă tragică a pierdut moșia în 1610, după care aceasta a intrat în posesia familiei Haller. Conform unor relatări, în 1688 Ioan Haller, în numele fiului său, aflat într-o situație delicată (condamnat la moarte), a apelat la ajutorul contelei Mihai Teleki, cu care a încheiat un contract secret, astfel încât contele a intrat în posesia moșiei de la Luna, aceasta rămânând în proprietatea familiei până la 1935.

În 1866, ziarul *Vasárnapi Ujság* (nr. 25 din 24 iunie) a publicat un articol dedicat unui frasin din parcul castelului Teleki vechi de sute de ani. Memoria locală lega frasinul de familia Kendi și de un eveniment tragic din istoria sa: unul dintre membrii familiei a fost arestat aici – cu toate că nu se mai știa care dintre ei. Doi dintre aceștia, Francisc (voievod al Transilvaniei) și fratele său, Anton au fost executați la Alba Iulia în 1558 – perioada reginei Isabella; fiul și nepotul lui Francisc, Gabriel și Alexandru au fost executați prin decapitare la Cluj în 1594 de principele Sigismund Báthori; în aceeași perioadă Francisc a fost executat la castelul din Gilău; iar în anul 1610 cancelarul Ștefan Kendi a fost arestat, fiind nevoit în cele din urmă să aleagă calea exilului, datorită unui complot nereușit împotriva principelui Gabriel Báthori. Frasinul, care în anii 1860 a început să se usuce, marca limita dintre proprietățile conților Miksa și László. După ce Miksa a unit cele două proprietăți, a ridicat o gloriță deasupra copacului, pe care a pus o placă comemorativă cu textul următor (în traducere liberă): Șase secole au trecut peste mine, am devenit victima anului 1863. Ridicat în memoria familiei Kendi, realizat de István Csipszer în 1866.

RO: Deși trebuia să existe aici o reședință și înainte, conform tradiției construirea castelului a fost începută de contele Mihai Teleki și terminată de fiul său, Paul: ferestrele renescentiste amintite provin din această perioadă, dintre care una poartă anul 1698 și inițialele TMVI (posibil Mihai Teleki și soția sa, Iudita Wéer). Deoarece Paul Teleki a sprijinit răscoala anti-habsburgică condusă de Francisc Rákóczi II, se spune că trupele imperiale ar fi distrus castelul renescentist – în anii 1727-28 fiind consemnate o serie de lucrări de reparații și construcții.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când proprietari sunt fiul și nepotul lui Paul, ambii cu numele de Adam, sunt menționați mai mulți zidari și pietrari lucrând la Luna – se ridică edificiul baroc (ilustrat de fotografiile de epocă). Din surse aflăm că în anii 1758-60 se angajează un pictor pentru a realiza o serie de portrete ale împăraților romani, dar și scene biblice. La sfârșitul secolului moșia este împărțită între membrii familiei, dintre care contele Emeric Teleki îl angajează pe Joseph Leder pentru a efectua niște lucrări de reparații, dar și lărgirea unor clădiri de locuit. Lucrările continuă până în 1811, când proprietară este văduva lui Emeric, Maria Krausz (posibil ca acum să fi fost ridicat corpul neoclasicist, sau la scurt timp după aceasta, sursele menționând lucrări și în anii 1820 și '30).

La mijlocul secolului al XIX-lea, Miksa Teleki a unit proprietatea sa cu cea vecină a lui László Teleki, formând astfel ansamblul prezentat la sfârșitul secolului (în total de 930 ha), moștenit de contele László Gyula Teleki. Din 1935 castelul a fost vândut de mai multe ori, până la naționalizare, când a devenit sediu CAP. Din anul 1974 aici funcționează un Centru de îngrijire și asistență, de tip rezidențial pentru persoane adulte și vârstnice cu dizabilități fizice, mentale și sociale, administrat de Consiliul Județean Cluj. Utilizarea actuală a clădirii nu permite vizitarea. Turnul de vânătoare este în proprietatea Consiliului Local, se află în stare de degradare avansată. Poate fi vizitat doar din exterior.

Contele Miksa Teleki (1813-1872) a avut două surori mai mari: Blanka (1806-1862) și Emma (1809-1893), cea din urmă căsătorită (1840) cu scriitorul August de Gerando, originar din Lyon. Blanka, care la o vârstă fragedă a dat dovadă de talent la pictură și sculptură (fiind recunoscută ca o artistă talentată), a fost puternic influențată de mătușa sa, Teréz Brunszvik – fondatoarea primelor grădinițe din Ungaria în anii 1820 –, devenind o pionieră în promovarea educației femeilor. A publicat mai multe articole (1845, 1846) cu privire la educație, dar nu numai: dorea emanciparea femeilor, considera că și acestea ar trebui să aibă dreptul la vot, respectiv dreptul de a studia în universități. În 1846 a fondat o școală pentru fete la Pesta, care din păcate a funcționat doar doi ani. Datorită participării sale la Revoluția din 1848-49, a fost condamnată la închisoare (Kufstein), de unde a fost eliberată în 1857. După acestea a plecat la Paris, la sora sa, unde a murit în 1862.

O altă figură importantă pentru educației femeilor a fost fiica Emmei, Antonina de Gerando (1845-1914). După ce în anii 1870 familia s-a întors din Franța, a fost mai întâi educatoare la Budapesta, ținând și ore particulare, iar în 1880 s-a mutat la Cluj, pentru a deveni prima directoare a nou-înființatei școli superioare de fete (prima școală de acest gen la Cluj, creată după modelul celei din Budapesta, care funcționa în clădirea actuală a Facultății de Chimie și Inginerie Chimică din cadrul Universității Babeș-Bolyai). A condus școala timp de 32 de ani, a scris manuale și lucrări pedagogice, respectiv a redactat revista pedagogică *Nemzeti Névelés*.

1866. június 24-én a pesti *Vasárnapi Ujság* (25. sz.) leközölt egy cikket *A kendilónai kőrösfal* címmel, emléket állítva a Teleki-birtokon álló több száz éves kőrösfának és az ehhez köthető történeti eseménynek. A szóhasználat szerint „Itt fogták el Kendyt!”, bár azt, hogy a tragikus sorsú család tagjai közül melyiket fogták el itt, már nem tudták meghatározni a helybéliek. A Kendi család két tagját, Ferenc erdélyi vajdát és Antal testvérét Izabella királynő végeztette ki 1558-ban Gyulafehérváron; Ferenc fiát és unokaöccsét, Gábort és Sándort 1594-ben fejeztette le Kolozsvárott Báthori Zsigmond fejedelem; ugyanebben az időszakban egy másik családtagot, Ferencet a gyalui kastélyban végezték ki; 1610-ben pedig Kendi István erdélyi kancellár tartóztatott le, valamint ítéltetett fej- és jószágvesztésre egy sikertelen Báthori Gábor elleni összeesküvés miatt – ő inkább a bujdosást választotta. A Miksa és László gróf birtokai közötti határt jelölő kőrös az 1860-as években kezdett kiszáradni. A birtokok egyesítése után Miksa egy gloriettet (dicskét) emeltetett a fa fölé, amelyre emléktáblát helyezett el a következő szöveggel: „Hat század zajlott el felettem, 1863 áldozatja lettem. Épült a nagy Kendiek emlékére, készíté Csipszer István 1866.”

HU: Ma a kendilónai Teleki-kastélyegyüttes a következő nyilvántartott elemekből áll: a XIX. században kialakított kastélykert, a kb. 35 m magas, úgynevezett vadásztorony – egy neogótikus építmény, amelynek alsó szintjei egy korábbi időszaktól származnak és amelyről úgy tartják, hogy a reneszánsz kastély maradványa –, illetve egy kastélynak nevezett, de méretre és kinézetre inkább udvarház – nyújtott téglalap alaprajzú épület, amelyhez a főhomlokzat felől portikusz csatlakozik, valamint egyéb kisebb tömegek a hátsó és oldalsó homlokzatokhoz. Noha klasszicistaként jellemzik, a főhomlokzat füles ablakkeretei és a kapjoni Haller-kastélyra emlékeztető díszes oromzatai még barokkos jellegűek. A portikusz környékén (valószínűleg utólagosan beépített) késő reneszánsz ablakkereteket is találunk. A néhány fennmaradt archív fénykép (az egyik legkésőbb 1866-ban készült) egy nagyobb méretű, U alaprajzú és szabályosan elhelyezett, tágas ablakokkal tagolt homlokzatú épületet is ábrázol a vadásztorony mellett, amely valószínűleg a barokk korban épült (esetleges későbbi módosításokkal), viszont mára nyomtalanul eltűnt.

Az írott forrásokban a XIV. századdal kezdődően emlegetett falu neve (*Lona* – 1315, majd *Kendi-Lona* – 1720) egyben utalás első jelentős birtokosára: a tragikus sorsúként is jellemzett Kendiekre. A család 1610-ben veszíti el a birtokot, amelyet ezután a Haller család bír 1688-ig. Egyes történeti leírások szerint ebben az évben Haller János egy politikai botrányba keveredett, majd szorult helyzetbe került (halálra ítélt) fia érdekében gróf Teleki Mihályhoz fordult segítségért, akivel titkos szerződést kényszerült kötni. Ennek értelmében a lónai birtok gróf Teleki Mihály tulajdonába ment át, és bár később a Hallerek megpróbálták visszaszerezni, 1935-ig Teleki-birtok maradt.

A Kendilónán élő gróf Teleki Miksának (1813–1872) két nővére volt: Blanka (1806–1862) és Emma (1809–1893), aki férjhez ment (1840) a lyoni származású August de Gerando íróhoz. Blankát, akire már gyermekkorában felfigyeltek kiváló, a festészet és szobrászat területén egyaránt megmutatkozó tehetsége miatt, nagynénje, az 1820-as években elsőként megnyitott óvodák megalapítójaként ismert Brunsvik Teréz hatására kifejtett tevékenységének köszönhetően, a magyar nőnevelés egyik úttörőjeként tartják számon. Publikált cikkeiben (1845, 1846) fejtette ki véleményét az oktatásáról, ugyanakkor támogatta a nők emancipációját, illetve a szavazathoz és felsőoktatáshoz való jogukat. 1846-ban magyar tanítási nyelvű leánynevelő intézetet nyitott Pesten, ahol szakszerű oktatás folyt, de sajnos csak két évet működött. Az 1848–49-es szabadságharcban vállalt szerepe miatt börtönbüntetésre (Kufstein) ítélt Blanka 1857-ben szabadult, ezt követően Párizsba költözött a hűgához, ahol 1862-ben halt meg. Emma lánya, Antonina de Gerando (1845–1914) ugyancsak fontos alakja volt a XIX. századi nőnevelésnek. Miután az 1870-es években családja visszatért Franciaországból, előbb Budapesten volt oktató és magánórát is vállalt, majd 1880-ban Kolozsvárra költözött, ahol 32 évig a budapesti mintára újonnan létrehozott felsőbb leányiskola első igazgatójaként tevékenykedett (ez volt a város első ilyen oktatási intézete, amelyben jelenleg a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kémiai és Vegyészmérnöki Kara működik). Emellett számos tankönyv és pedagógiai értekezés szerzője, valamint a *Nemzeti Nőnevelés* folyóirat munkatársa volt.

HU: Noha egy lakóépületnek már korábban is kellett itt léteznie, a hagyomány Teleki Mihály és fia, Pál nevéhez fűzi a reneszánsz kastély építését: ekkor készültek az említett reneszánsz ablakkeretek, egyikükön az 1698-as évszámot és a TMVI betűket (talán Teleki Mihály és felesége, Wéer Judit monogramját) láthatjuk. A kastély pusztulását vélhetően a császári csapatok okozták, megtorlásként Teleki Pál kurucbarát politikájáért – 1727–28-ban valóban számos javítási és építési munkálatot említenek a források.

A XVIII. század második felében, amikor Pál Ádám nevű fia, majd unokája (a költő Teleki Ádám, a *Cid* fordítója) öröklő a kastélyt, számos kőművest és kőfaragót említenek Lónán – feltehetően ekkor épült meg az azóta elpusztult barokk kastély. A források említést tesznek egy festőről is, aki 1758–60-ban készít egy római császárokat ábrázoló portrészorozatot, de bibliai jeleneteket is megfest. A század végén a birtokot felosztották a családtagok között: az egyik résztulajdonos, Teleki Imre, Joseph Ledert kérte fel egyes javítási, illetve bővítési munkálatokra, amelyek 1811-ig folytatódtak – ekkor már Imre özvegye, Krausz Mária szerepel tulajdonosként (talán ekkor épült meg a klasszicista épület, esetleg közvetlenül ezután, mivel az 1820-as és 30-as évek során is folytak egyes munkálatok).

A XIX. század közepén Teleki Miksa egyesíti birtokát a szomszédos Teleki László birtokával, így jön létre a század végén bemutatott, összesen 930 hektárnyi együttes, amelyet gróf Teleki László Gyula örökölt. 1935-től a kastély több ízben cserélt tulajdonost, államosítása után pedig a Termelőszövetkezet (TSZ) székhelye lett. 1974 óta egy fizikai, szellemi és szociális fogyatékkal élő felnőttek és idősek gondozásával és kisegítésével foglalkozó bentlakásos központ működik a Kolozs Megyei Tanács által kezelt klasszicista épületben – amely rendeltetése miatt nem látogatható. A vadásztorony a helyi tanács tulajdona, viszont előrehaladottan romos állapota miatt csak kívülről látogatható.

EN: Today, the Teleki Castle Ensemble in Luna de Jos includes, in addition to the 19th century park, a so-called hunting tower, of about 35 m in height – in Neo-gothic style, but with older lower levels, believed to be what remained of the former Renaissance castle –, and a smaller manor house with a slightly elongated rectangular ground plan, completed with a portico in front of the entrance and other smaller volumes attached to it. Although generally described as Neoclassical in style, the window frames on its main façade have features that still belong to the Baroque, such as specific window frames and pediments slightly reminiscent of those at the Haller Manor House in Coplean. In addition, around the portico we can find some Renaissance window frames (probably built in later). The few period photographs that remain (one from at least 1866) show us, next to the hunting tower, a larger building, with a U-shaped ground plan and large windows that articulate the façades. The building, dating probably from the Baroque period with possible later modifications, has disappeared without a trace.

Mentioned in written sources since the 14th century (*Lona* – 1315), the Hungarian name of the village, *Kendi-Lona* (1720) refers to the first important family that owned this domain: Kendi. The family, described as having a tragic fate, lost the estate in 1610, after which it came into the possession of the Haller family. According to historical accounts, in 1688 John Haller, on behalf of his son, who was in a rather tight situation, being sentenced to death, asked for the help of Count Michael Teleki, with whom he concluded a secret contract, so that the Count came into possession of the estate, which remained the property of the family until 1935.

In 1866, the newspaper *Vasárnapi Ujság* (no. 25 of 24 June) published an article dedicated to an ash tree found on the grounds, of several hundred years in age. Local memory linked the tree to the Kendi family and a tragic event in its history: one of the family members was arrested here – although it was already forgotten, which one. Two of them, Francis (voivode of Transylvania) and his brother, Anthony were executed at Alba Iulia in 1558 – during the reign of Queen Isabella Jagiellon; the son and nephew of Francis, Gabriel and Alexander were beheaded in Cluj, in 1594, by Prince Sigismund Báthori; in the same period another family member, Francis was executed at Gilău Castle; and in 1610 Chancellor Stephen Kendi was arrested, eventually having to choose the path of exile, due to a failed plot against Prince Gabriel Báthori. The ash, which began to dry out in the 1860s, marked the boundary between the properties of Counts Miksa and László. After Miksa joined the two properties, he built a gloriette above the tree, on which he placed a commemorative plaque with the following text (approximate translation): Six centuries have passed over me; I became the victim of 1863. Erected in memory of the Kendi family, made by István Csipszer in 1866.

EN: Although there must have been a residence here earlier as well, according to tradition the construction of the castle was started by Count Michael Teleki and completed by his son, Paul: the mentioned Renaissance windows come from this period, one of which bears the year 1698 and the initials TMVI (possibly Michael Teleki and his wife, Judith Wéer). As Paul Teleki supported the anti-Habsburg uprising led by Francis Rákóczi II, it is said that the imperial troops destroyed the Renaissance castle – in the years 1727-28 a series of repair and construction works were recorded.

In the second half of the 18th century, when the owners were Paul's son and nephew, several masons and stonemasons are mentioned working here – possibly when the Baroque building was erected. From the sources we learn that in 1758-60 a painter was hired for a series of portraits of Roman emperors, but also biblical scenes. At the end of the century, the estate was divided among the members of the family, of which Count Emeric Teleki hired Joseph Leder to carry out certain repair works, but also to expand some residential buildings. The works continued until 1811, when part of the estate was owned by Emeric's widow, Mary Krausz (the Neoclassical building could have been erected in this period, or shortly thereafter, as the sources mention works in the 1820s and '30s as well).

In the mid-19th century, Miksa Teleki united his property with the neighbouring one of László Teleki, thus forming the ensemble presented at the end of the century (a total of 930 ha), inherited by Count László Gyula Teleki. From 1935 the castle was sold several times, until its nationalisation, when it became the headquarters of the local collective farm. Since 1974, a Care and Assistance Centre has been operating here, a residential centre for adults and the elderly with physical, mental, and social disabilities, administered by the Cluj County Council. The current use of the building does not allow for visiting. The tower is owned by the Local Council, being in an advanced state of degradation. Only its surroundings can be visited.

Count Miksa Teleki (1813-1872) had two elder sisters: Blanka (1806-1862) and Emma (1809-1893), the latter married (1840) to the writer August de Gerando, originally from Lyon. Blanka, who at an early age was remarked for her talent in painting and sculpture, was strongly influenced by her aunt, Teréz Brunszvik – founder of the first kindergartens in Hungary in the 1820s – becoming a pioneer in promoting women's education. She published several articles (1845, 1846) on education, but not only: she supported the emancipation of women and expressed the belief that they too should have the right to vote, respectively to study in universities. In 1846 she founded a school for girls in Pest, which unfortunately operated for only two years. Due to her participation in the 1848-49 Revolution, she was sentenced to prison (Kufstein), from where she was released in 1857. After that she joined her sister in Paris, where she died in 1862.

Another important figure in women's education was Emma's daughter, Antonina de Gerando (1845-1914). After her family had returned from France in the 1870s, she was first an educator in Budapest, offering also private lessons, and in 1880 she moved to Cluj, to become the first headmistress of the newly established girls' secondary school (the first of its kind in Cluj, created after the model of the one in Budapest and operating in the current building of the Faculty of Chemistry and Chemical Engineering within the Babeș-Bolyai University). She led the school for 32 years, wrote textbooks and pedagogical works, and worked for the pedagogical journal *Nemzeti Nénevelés*.

CJ-I-S-A-07027

CETATEA DĂBÎCA DOBOKA VÁRA DĂBÎCA CASTLE

RO: Mica cetate din Dăbâca a jucat un rol important în Evul Mediu, semnalat de faptul că și-a dat numele unei unități administrative din Transilvania: comitatul Dăbâca (după 1876 comitatul Solnoc-Dăbâca) a cărui primă atestare documentară ni s-a transmis indirect, prin menționarea lui *Eustachius*, comite de Dăbâca, în 1164.

Începuturile cetății sunt dezbătute și astăzi, existând multiple teorii privind datarea incintei sau entitățile politice care au ridicat-o și folosit-o, precum și o scindare între istoriografia română și maghiară, datorită mizei pe care acestea le au în discursul istoric.

Cert este însă că cetatea a fost centrul de putere al unuia dintre primele comitate regale stabilite în Transilvania ca parte a Regatului Maghiar. Printre obiectivele sale principale se număra controlul și paza teritoriului din jur, important datorită ocnelor de sare din zonă (Sic, Ocna Dej) și a drumului (roman, apoi medieval), existent în valea Someșului Mic. Aici s-au găsit mai multe biserici și cimitire, aparținătoare unor *populos castris*, adică acelor populații care deserveau centrul de comitat. Satul dezvoltat lângă cetate, *Dobokawarfalua*, este consemnat în 1279. Cetatea și-a atins apogeul în secolul al XII-lea, funcționând până în secolele XV-XVI (în 1472, precum și în perioada reginei Isabella sunt menționați castelani), cu unele semne ale declinului conturate deja din secolul al XIII-lea. Din această perioadă cetatea nu mai era posesiune regală.

Cetatea cu 4 incinte se află pe un platou triunghiular, forma fortificației adaptându-se acestuia. A avut mai multe faze de construcție, mai întâi ca cetate de pământ, apoi, din secolele XII-XIII (?), ca cetate din piatră. Incinta a fost completată cu turnuri de poartă și un donjon patrulater neregulat. Astăzi se vede doar un zid modern construit pe structurile vechi ale incintei de secol XIII, înalt de 2 m, realizat în anii 1960 ca rezultat al unei cercetări arheologice. Cetatea aflată în proprietatea administrației locale poate fi vizitată.

Conform cronicarilor din secolul al XIV-lea, înainte de bătălia de la Chiraleș din 1068 împotriva pecenegilor, regele Solomon al Ungariei (domnie 1063-1074), în compania ducilor Geza (mai târziu regele Geza I, domnie 1074-1077) și Ladislau (mai târziu regele Ladislau I sau Ladislau cel Sfânt, domnie între 1077-1095) au poposit *in urbe Doboka*, adică la cetatea Dăbâca, centrul comitatului cu același nume. Evenimentul (ce-i drept, de importanță secundară) face parte din legenda Sfântului Ladislau (canonizat în 1192), care prezintă grafic salvarea fetei răpite de cumani (originar era vorba de pecenegi, însă între timp aceștia au fost înlocuiți în texte cu cumanii, care reprezentau o amenințare venită dinșpre est mai recentă), scenă pictată în nenumărate biserici medievale din întregul Regat al Ungariei.

Az 1068-as kerlési csata leírását többnyire a XIV. századi krónikairadalomból ismerjük, amely szerint Salamon király (uralk. 1063–1074) Géza (később I. Géza, uralk. 1074–1077) és László (később I. László, uralk. 1077–1095) hercegekkel együtt vonult be Erdélybe a besenyők ellen, amely után *in urbe Doboka*, vagyis Doboka vármegyeközpontban töltött néhány napot. Bár az esemény másodlagos jelentőségű, az 1192-ben szentté avatott László legismertebb legendájának a része, amely során a lovagkirály megmenti a kun vitéz által elrabolt lányt (az eredeti besenyőket idővel kunokra cserélték fel a szövegekben, mivel ekkor már ezek jelentették a keleti veszélyt). A legenda képi ábrázolása a Kárpát-medence számtalan középkori templomfalát díszíti.

HU: A mára jelentéktelen Doboka vára középkori fontosságát jelzi az, hogy a több évszázadon keresztül fennálló Doboka vármegyét (és 1876 után Szolnok-Doboka vármegyét) róla nevezték el. A vármegye korai létezéséről közvetett módon értesülünk, *Eustachius* dobokai ispán 1164-es említése révén.

A román és magyar kutatás a mai napig megosztott a vár kezdeteit illetően, több eltérő elmélet létezik a keltezéséről, építetőről, használóiról, kivált a nemzettudatra is hatást gyakorló történelmi narratívában betöltött fontos szerepének köszönhetően.

Az azonban bizonyos, hogy a vár az első Erdélyben létrehozott királyi vármegyék egyikének hatalmi központja volt. Feladatai között megemlíthetjük a környező terület ellenőrzését és védelmét, amely egyrészt az itt található sóbányák (Szék, Désakna), másrészt a Kis-Szamos völgyét átszelő (római, majd középkori) országút miatt volt kiemelkedő jelentőségű. A vár körül régészetileg beazonosított templomokat és temetőket az úgynevezett *populos castrensi*, vagyis a királyi várat szolgáló lakosság használta. A vár közelében kialakult falu, *Dobokawarfalua* 1279-ben jelenik meg először az írott forrásokban. A vár fejlődésének csúcspontját a XII. században érte el, és még a XV–XVI. században is működhetett (1472-ben, valamint Izabella királynő idejében is említenek a források várnagyokat), viszont a hanyatlás jelei már a XIII. században megmutatkoznak, amikor kikerül a királyi birtokok közül.

A domborzathoz idomuló, lekerekített csúcsú, hegyesszögű körccikk alakú erődítmény 4 vártérségből áll. Több építési szakasza mutatható ki, eleinte földvár volt, kőfalai valamikor a XII–XIII. században épülhettek meg, amelyeket kaputornyok és egy szabálytalan négyszög alaprajzú öregtorony egészített ki.

Ma ebből már csak az a modern, 2 m magas fal látható, amelyet a XIII. századi vár romjaira építettek az 1960-as években, a régészeti kutatások lezárta után. A helyi hatóságok tulajdonában lévő vár látogatható.

EN: The small fortification of Dăbâca played an important role in the Middle Ages, signalled by the fact that it gave its name to a Transylvanian administrative unit: Dăbâca County (after 1876, Solnoc-Dăbâca County), the existence of which was first attested indirectly, by mentioning *Eustachius*, count of Dăbâca, in 1164.

The castle's beginnings are debated even today, with several theories regarding its dating or the political entities that had built and used it. The existing rift in the Romanian and Hungarian scholarship is mainly due to its role in the historical narrative.

However, it was without any doubt the power centre of one of the first royal counties established in Transylvania as part of the Hungarian Kingdom. Among its main objectives was the control and safeguarding of the surrounding territory, important due to the salt mines in the area (Sic, Ocna Dej) and to the road (Roman, then mediaeval) passing through the Someșul Mic Valley. The churches and cemeteries discovered here had belonged to the *populos castris*, i.e. the populations serving the county centre. The village developed near the castle, *Dobokawarfalua*, is mentioned for the first time in 1279. The castle reached its peak in the 12th century, functioning until the 15th and 16th centuries (castellans are still mentioned in 1472, as well as during the reign of Queen Isabella I of Castile), with certain signs of decline already in the 13th century, as it ceased to be a royal possession.

The fortification with 4 outlined areas is located on a triangular plateau, the walls adapting to its shape. It had several construction phases, first as an earthen fortress and then, possibly from the 12th or 13th centuries, as a stone castle completed with gate towers and a keep with an irregularly shaped rectangular ground plan.

Today only a modern, 2-metre-high wall is visible, which was built in the 1960s on the old, 13th century structures, as a result of the archaeological researches. The monument owned by the local administration can be visited.

According to the chroniclers of the 14th century, prior to the 1068 Battle of Chiraleș against the Pechenegs, King Solomon of Hungary (reign 1063-1074), in the company of Dukes Geza (later King Geza I, reign 1074-1077) and Ladislaus (later King Ladislaus I or Saint Ladislaus, reign between 1077-1095) stopped in *urbe Doboka*, i.e. at Dăbâca Castle, the centre of the homonymous county. The event (though of secondary importance within the narrative) is part of the Legend of Saint Ladislaus (canonized in 1192), which narrates the rescuing of a girl kidnapped by the Cumans (originally Pechenegs, but in the texts these came to be replaced in time with the Cumans, who posed a more recent eastern threat), a legend painted on the walls of countless mediaeval churches throughout the Hungarian Kingdom.

EN

CJ-II-m-B-07588

CONACUL RHÉDEY DIN DĂBÂCA A DOBOKAI RHÉDEY-KÚRIA THE RHÉDEY MANOR HOUSE IN DĂBÂCA

RO: Istoricul și arhivistul Lajos Kelemen, fiind prieten al familiei proprietare Gidófalvy, și-a petrecut verile în conacul de la Dăbâca până în 1944. A dedicat un studiu clădirii și „muzelor” care locuiau acolo: ultima muză a artelor a fost însăși doamna conacului, pictorița Etelka Pataki. Prezentul conac a fost precedat de o clădire mai modestă, construită din lemn, aflată în proprietatea lui Ioan Boros de Magyarvéggyanta și a fiului său, Ladislau. Fiica celui din urmă, Barbara s-a căsătorit cu Paul Rhédey, clădirea și moșia intrând astfel în proprietatea familiei Rhédey până la mijlocul secolului al XIX-lea. În 1722 domeniul a fost moștenit de fiul lui Paul, Iosif Rhédey, care în 1744 a fost ridicat la rangul de conte și a înlocuit conacul cu o construcție mai robustă. La sfârșitul secolului al XVIII-lea fiul acestuia, contele Farkas Rhédey a modificat conacul cu șase încăperi și foișor cu coloane, rezultând construcția în stilul barocului târziu existentă până azi. Ultimul proprietar din familia Rhédey, contele Adam Rhédey de Kistréde, comite al comitatului Dăbâca între 1806 și 1835, a fost unul dintre cei mai bogați nobili transilvăneni la acea vreme. După moartea sa din 1849, proprietatea a trecut în posesia familiei Mikó (prin căsătoria dintre fiica lui, Mária Rhédey și Imre Mikó), apoi în cea a familiei Teleki (în 1898 proprietar era contele Imre Teleki cu o moșie de circa 1106,8 ha, primită ca moștenire). La începutul secolului XX moșia a fost cumpărată de István Gidófalvy pentru fiul său István, acesta fiind ultimul proprietar al conacului împreună cu soția sa, Etelka, până la naționalizare. Familia a reintrat în proprietatea conacului, care este obiectul unui proces de succesiune. Clădirea poate fi vizitată, însă se află în stare de degradare avansată, înconjurată de vegetație. Nu se recomandă intrarea în spațiile interioare.

Proprietatea Muzeului Național Secuiesc (Sfântu Gheorghe). Gidófalvyné Pataky Etelka, Titlul operei: *Castel 1927*, (Număr de inventar: A. 25)

A Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy) tulajdona. Gidófalvyné Pataky Etelka, A mű címe: *Kastély 1927*, (Leltári szám: A. 25)
The owner is the Székely National Museum (Sfântu Gheorghe). Gidófalvyné Pataky Etelka, The title of the work: *Manor House 1927*, (Inventory number: A. 25)

Ultimul proprietar, István Gidófalvy (1908-1981), s-a căsătorit cu Etelka Pataki (1898-1984) în 1919, cei doi stabilindu-se la Dăbâca. Au avut o fermă de sparanghel renumită în toată țara, pe lângă care István, pasionat de medicina naturală, culegea diferite plante medicinale din zonă. Mai mult, a implicat locuitorii satului în acest proces, iar nenumăratele tone de plante uscate erau exportate în Elveția, Austria sau Germania. După naționalizarea castelului familia a fost nevoită să se mute la Târgu Mureș, unde István și-a continuat activitatea în domeniul plantelor medicinale ca tehnician, însă în 1953 și-a pierdut poziția datorită originii familiei sale, fiind nevoit la sfârșitul vieții să vândă ceaiuri din plante medicinale la piață. Soția sa, Etelka Pataki a fost o pictoriță prolifică mai ales în prima jumătate a secolului al XX, fiind supranumită „pictorița conacelor”, deoarece subiectele picturilor sale erau conacele și castelele din regiune, precum și numeroase monumente istorice și teme folcloristice.

HU: A történész és levéltáros Kelemen Lajos – az akkori tulajdonos Gidófalvy család barátja – 1944-ig töltötte nyarait a dobokai kúriában. Az épületnek szentelt tanulmányában az ott lakó „komoly és vidám műzsák”-ról ír, az utolsó ezek közül pedig nem volt más, mint maga a kúria úrnője, Gidófalvyné Pataki Etelka. A jelenlegi udvarház előzménye az a szerényebb faépület, amely Magyarvéggyantai Boros János és László nevű fia tulajdonában volt. László leánya, Borbála és Rhédey Pál házassága révén az épület a birtokkal együtt a XIX. század közepéig a Rhédey család tulajdonába került. 1722-ben Rhédey Pál József nevű fia örökölte a birtokot, aki 1744-es grófi rangra emelése után egy időtállóbb kúriát épített a faépület helyén. A XVIII. század végén fia, gróf Rhédey Farkas késő barokk stílusban módosította az ekkor már hatszobás, oszlopos tornácú udvarházként emlegetett épületet, amelynek ez volt az utolsó számottevő átalakítása. Kiszédei gróf Rhédey Ádám, 1806–1835 között Doboka vármegyei ispán, az egyik leggazdagabb erdélyi nemes volt az udvarház utolsó Rhédey-tulajdonosa. 1849-ben bekövetkezett halála után leánya, Rhédey Mária és Mikó Imre házassága révén a birtok a Mikó családé lett, majd a Teleki család birtokolta (1898-ban a tulajdonos gróf Teleki Imre volt, aki mintegy 1106,8 ha területet örökölt itt). A XX. század elején a birtokot id. Gidófalvy István vásárolta meg fiának, Istvánnak, aki feleségével, Etelkával együtt az államosításig volt az udvarház tulajdonosa. A család ugyan visszakapta a kúriát, de ez pillanatnyilag otódlási folyamat tárgyát képezi. Az épület látogatható, de előrehaladottan lepusztult állapotban van, benőtte a növényzet, ezért nem ajánlott az épületbe bemenni.

Az udvarház utolsó lakója, Gidófalvy István (1908–1981) 1919-ben vette el feleségül Pataki Etelkát (1898–1984), akivel Dobokán telepedett le. Az itt létesített spárgaültetvényük országos hírnévnek örvendett, illetve a természetgyógyászatért rajongó István különféle gyógynövényeket gyűjtött a környékről. Mi több, a falubelieket is beszervezte, így számtalan tonna szárított gyógynövényt exportáltak Svájcba, Ausztriába vagy Németországba. A kúria államosítása után a család Marosvásárhelyre kényszerült költözni, ahol István eleinte gyógynövénytechnikusként dolgozott, de 1953-ban családja származása miatt elbocsátották, élete végén a piacon kényszerült gyógynövényteáit árusítani. Felesége, az „udvarházak festőjeként” emlegetett Pataki Etelka igen termékeny festészeti munkásságát kivált a XX. század első felében fejtette ki. Festményeinek tárgyát a környékbeli udvarházak, kastélyok képezték, viszont egyéb műemlékeket is megörökített, illetve a népi kultúra emlékeit is szívesen megfestette.

EN: The historian and archivist Lajos Kelemen, as a friend of the owners, the Gidófalvy family, spent his summers at the Dăbâca manor house until 1944. In his study dedicated to the building, he wrote about the “muses of the arts” who had lived there, the last one of whom was none other than the lady of the house herself, painter Etelka Pataki. The manor house was preceded by a more modest wooden building, owned by John Boros of Magyarvégyanta and his son, Ladislaus. Through the marriage of the latter’s daughter, Barbara to Paul Rhédey, the building and estate passed on to the Rhédey family until the mid-19th century. In 1722 Paul’s son, Joseph inherited the estate who, after being elevated to the rank of count in 1744, replaced the wooden house with a more sturdy construction. During the late 18th century his son, Count Farkas Rhédey modified the manor house with six rooms and a portico with columns in late Baroque style. Count Adam Rhédey de Kisréde, lord-lieutenant of Dăbâca County in 1806-1835 and one of the richest Transylvanian nobles at that time, was the last owner from the family. After his death in 1849, the property passed into the possession of the Mikó (through the marriage of his daughter, Mária Rhédey to Imre Mikó), and later of the Teleki family (in 1898 the owner was Count Imre Teleki, with an inherited estate of about 1106.8 ha). At the beginning of the 20th century, the estate was bought by István Gidófalvy for his son István, who was the last owner of the mansion together with his wife, Etelka, until the estate’s nationalisation. The family re-entered in the manor house’s possession, which is at present the subject of a succession process. The building can be visited, although it is in a state of advanced decay and is overgrown with vegetation, thus entering is unadvisable.

The last owner, István Gidófalvy (1908-1981) married Etelka Pataki (1898-1984) in 1919, the two settling in Dăbâca. They had a widely renowned asparagus farm, in addition to which István, being passionate about natural medicine, foraged for various medicinal plants in the region. Moreover, he also involved the villagers, and countless tons of dried plants were exported to Switzerland, Austria or Germany. After the manor house’s nationalisation, the family was forced to move to Târgu Mureş, where István continued his activity in the field of medicinal plants as a technician, but in 1953 he lost his position due to the origins of his family, and later in life he was forced to sell teas from medicinal plants at the market in order to make a living. His wife, Etelka Pataki was a prolific painter especially in the first half of the 20th century. She was named “the painter of manor houses”, as the subjects of her paintings were the castles, country and manor houses of the region, but she also painted a number of other historic monuments and folk themes.

CJ-II-g-A-07704

**CASTELUL KORNIS DIN MĂNĂSTIREA
A SZENTBENEDEKI KORNIS-KASTÉLY
THE KORNIS CASTLE IN MĂNĂSTIREA**

RO: În evul mediu satul Mănăstirea (atestat documentar prima oară în 1308) se afla fie în proprietatea unor oficiali regali sau nobili (inclusiv a familiei Bánffy), fie era domeniu regal, aparținând de moșia cetății de la Unguraș (aflată în apropiere). În 1602, prin căsătoria lui Balthazar Kornis de Göncruszka cu fiica proprietarului anterior, căpitanul cetății Chioarului, Cristofor Keresztúri, satul a intrat în posesia familiei Kornis, care și-a stabilit reședința aici.

Începuturile castelului se datorează lui Cristofor Keresztúri: în a doua jumătate a secolului al XVI-lea acesta a construit (deasupra intrării odinioară se vedeau inițialele C. K. și data 1593) un corp mai mic, de plan patrulater, așa-numitul palat vechi, care a constituit nucleul castelului renascentist târziu realizat în secolul al XVII-lea. Reședința a fost modificată și extinsă de către baronul Gaspar și contele Sigismund Kornis, guvernatorul de mai târziu al Transilvaniei. Încăperile reprezentative se aflau la etajele superioare (unele acoperite cu tavan casetat), unde se ajungea pe o scară renascentistă realizată în 1673 de tâmplarul Albert Molnár, iar fațadele prezentau ancadramente variate geminate sau decorate cu vrejuri în relief plat.

Incinta ce înconjoară reședința, dotată cu trei turnuri poligonale de colț, un bastion pentagonal, respectiv un turn de poartă masiv trebuia să fie terminată deja în anii 1680, însă după rășcoala anti-habsburgică condusă de Francisc Rákóczi II aceasta necesita reparații, fapt atestat de inscripția CO[mes] SI[gismund] KO[rnis] GUB[erantor] și anul 1720 de pe turnul de poartă. La cumpăna secolelor XIX și XX au avut loc unele lucrări de reparații (în 1886 turnul de poartă – contele Viktor Kornis; în 1906 așa-numitul Bastion Verde – contele Károly Kornis).

Muzeul Național al Ungariei, Baza Centrală de Date și Arhiva Digitală de Imagini

Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Adattár és Digitális Képtárház
Hungarian National Museum, Central Database and Digital Archive of Images

Castelul era cunoscut pentru două icoane sculptate în relief, una aflându-se pe fațada interioară a turnului de poartă, cealaltă deasupra intrării în palatul vechi. Cele două reprezentări sunt legate de două icoane pictate pe lemn, una păstrată în iconostasul bisericii de la Mănăstirea Nicula, cealaltă constituind imaginea centrală a altarului principal din fosta biserică iezuită din Cluj. Sursele istorice ne spun că original icoana a fost pictată în 1681 de un anume Luca din Iclod, fiind donată bisericii din Nicula. Interesul contelui Sigismund Kornis pentru icoană a fost stârnit de vestea producerii unei minuni, adică lăcrimarea icoanei, astfel că în 1699 acesta a dus icoana în capela sa din Mănăstirea, însă mai târziu a fost nevoit să o returneze la Nicula. A urmat o investigație a bisericii catolice, în urma căreia s-a aprobat cultul public al imaginii, dar s-a decis totodată ca icoana să fie dusă la Cluj, unde în 1724 a fost mutată în recent construita biserică a mănăstirii iezuiților. Cultul acestei icoane s-a răspândit în întreaga țară, modelul imaginii fiind transpus în lemn, sticlă și piatră, dar a rezultat inclusiv într-o dispută ce nu s-a concluzionat nici până azi: care este icoana originală – cea de la Nicula sau cea din fosta biserică iezuită?

©Géher Ferenc

RO: După naționalizare, castelul a fost preluat de Ministerul Agriculturii prin Ocolul Agricol Ciceu, fiind transformat în siloz și școală. Biblioteca cu peste 9000 de volume rare a fost parțial prădată și parțial arsă în curtea ansamblului. Din uriașa colecție de arme, etnologie și istorie naturală (animale împăiate, insectare, ierbare și colecții de minerale) strânsă de ultimul conte Kornis care a locuit la Mănăstirea (un erudit și pasionat de știință și istorie), s-au „aprovizionat” localnicii: aceștia și-au însușit animalele împăiate sau piesele de ceramică, țesăturile și mobilierul. Și clădirea propriu-zisă a fost prădată, fiind demontate tâmplării, ancadramele sau piese figurative în relief plasate pe fațade. În jurul anului 1975, Direcția Monumentelor Istorice a început un proiect de restaurare a castelului, care a debutat cu turnul porții, aflat în cea mai proastă stare de conservare la acea vreme. Lucrarea a presupus o serie de consolidări și reparații la nivelul ancadramentelor, cornișei și acoperișului. Însă, odată cu dezintegrarea DMI în anul 1977, asemenea altor șantiere de restaurare începute, și cel de la Mănăstirea a fost întrerupt, astfel încât nu s-au mai continuat reparațiile și la celelalte corpuri ale castelului. Acestea s-au ruinat treptat în următoarele decenii. Biserica ce aparținea de castel a fost preluată de cultul ortodox.

Castelul a fost retrocedat familiei Kornis în anul 2006, însă astăzi se află într-o stare de ruină avansată. În 2018 familia Kornis a înființat Asociația Kornis Kastély Egyesület în parteneriat cu Fundația „Kallós Zoltán” din Râscruci, Fundația Téka și Liceul Teoretic „Kemény Zsigmond” din Gherla cu misiunea de a restaura și a folosi castelul în scopuri comunitare. Castelul poate fi vizitat, dar nu se recomandă intrarea în spațiile interioare.

Până nu demult turnul de poartă era păzit de doi inorogi sculptați din piatră, o trimitere la numele familiei proprietare: Kornis (*unicornis*), precum și la blazonul familiei, care înfățișează un inorog. Blazonul familiei se mai poate observa pe ancadramentul turnului de poartă, însă inorogii au dispărut. Într-o noapte din anul 2016, în cadrul unei tentative de furt, una dintre statui a fost smulsă de pe postamentul său și a ajuns în șanțul castelului. Datorită acestui incident proprietarul actual al castelului a mutat statuile într-o locație mai sigură.

A kastély falait egykor két kőből faragott Mária-ikon díszítette – az egyik a kaputorony belső homlokzatán, a másik az ókastély bejárata felett állt. A domborművek két fára festett ikonnal hozhatók összefüggésbe – az egyik a füzesmikolai kolostortemplomban található ikonosztázion része, a másik a kolozsvári egykori jezsuita templom főoltárán található úgynevezett Könnyező Szűz képe. A források szerint az eredeti ikont 1681-ben festette egy bizonyos iklódi Lukács, amely a füzesmikolai templomba került adományként. Kornis Zsigmond grófnak az ikon iránti érdeklődését az a hír keltette fel, amely szerint az ikon Kolozsvárra kerüljön, ahol 1699-ben a kegyképet a saját szentbenedeki kápolnájába szállította, viszont később kénytelen volt visszaszolgáltatni azt a mikolai kolostornak. A katolikus egyház vizsgálatot indított az ügyben, majd a csodát elismerve, megengedte a kép nyilvános tiszteletét, viszont azt is elhatározta, hogy a kegykép Kolozsvárra kerüljön, ahol 1724-ben a jezsuita kolostor nemrégiben épült templomába helyezték. A kegykép tisztelete országszerte elterjedt, számos másolatot készítettek róla fára, üvegre, még kőmásolatok is készültek. Ugyanakkor, a mai napig vitatott egyes kutatók körében, hogy melyik az eredeti ikon – a füzesmikolai vagy az, amelyik az egykori jezsuita templomban található?

HU: Az írott forrásokban először 1308-ban megjelenő Szentbenedek a középkor folyamán hol királyi birtok volt a közelben fekvő Bálványosvár uradalmaként, hol pedig királyi tisztségviselők vagy nemesek (köztük a Bánffy család is) tulajdonát képezte. 1602-ben göncruszakai Kornis Boldizsárnak a korábbi birtokos Keresztúri Kristóf kővári kapitány lányával kötött házassága révén a falu a Kornis család birtokába kerül, amely ezt a települést választja lakóhelyéül. A kastély kezdetei Keresztúri Kristóf nevéhez fűződnek: neki tulajdonítható a XVI. század második felére datálható, négyszögletes alaprajzú úgynevezett ókastély építése (a bejárata feletti egykori CK iniciálék és 1593-as évszám tanúsága szerint), amely a XVII. század során késő reneszánsz stílusban kiépült kastély magvát képezte – ezt módosította és bővítette báró Kornis Gáspár és gróf Kornis Zsigmond, Erdély későbbi kormányzója. Az emeleti reprezentatív termeket (némelyiket kazettás mennyezet fedte) egy 1673-ban Molnár Albert által készített reneszánsz lépcsőn lehetett megközelíteni, a homlokzatokat pedig különféle ikerablakok vagy lapos faragású indadíszes ablakkeretek ékesítették.

A lakóépületet körülölelő, három nyolcszögletes toronnyal és egy negyedik olaszbástyával, valamint egy masszív kaputoronnyal ellátott védőfal az 1680-as évekre már bizonyára megépült, de a Rákóczi-féle szabadságharc után javításra szorult, amint azt a kaputornyon a CO[mes] SI[gismund] KO[rnis] GUB[erantor] felirat és az 1720-as évszám tanúsítja. A XIX. és XX. század fordulóján néhány kisebb munkálatra került sor (1886-ban a kaputornyot javítja gróf Kornis Viktor; 1906-ban pedig az úgynevezett zöld bástyát gróf Kornis Károly).

HU: Az államosítást követően a Csicsói Mezőgazdasági Kerület révén a Földművelésügyi Minisztérium vette át a kastélyt, amelyet silóvá és iskolává alakított. A több mint 9000 értékes kötetből és könyvritkaságból álló könyvtár részben kifosztották, részben elégették az épületegyüttes udvarán. Az utolsó itt lakó (a tudományok és a történelem iránt rajongó) Kornis gróf hatalmas fegyver-, etnológiai és természettudományi gyűjteményéből (kitömött állatok, rovar-, növény- és ásványgyűjtemények) a helyiek „ellátták magukat”: kitömött állatokat, kerámiákat, textíliákat és bútordarabokat tulajdonítottak el. Magát az épületet is kifosztották: a homlokzatokon található nyílászárókat, kőkereteket vagy egyéb faragványokat elbontották.

1975 körül a Műemlékek Igazgatósága elindította a kastély helyreállítását, amely az akkori legrosszabb állapotban lévő kaputoronnyal kezdődött. A munkálatok során a kereteket, a párkányzatot és a tetőzetet erősítették meg, illetve javították. Az Igazgatóság 1977-es megszüntetésével viszont, egyéb restaurálási munkálatokhoz hasonlóan, a szentbenedeki is megszakadt, így a kastély többi részének javítását már nem folytatták. Ezek a következő évtizedekben fokozatosan romosodtak. A kastélyhoz tartozó templomot az ortodox egyház vette át.

A kastélyt 2006-ban kapta vissza a Kornis család, amely viszont mára előrehaladottan romos állapotú. 2018-ban a Kornis család megalapította a Kornis Kastély Egyesületet, a választói Kallós Zoltán Alapítvánnyal, valamint a szamosújvári Téka Alapítvánnyal és a Kemény Zsigmond Elméleti Líceummal együtt, azzal a céllal, hogy helyreállítsa és közösségi célokra használja az épületet. A kastély látogatható, de nem ajánlott a belső terekbe bemenni.

A közelmúltig a kaputoronyt két kőből faragott egyszarvú avagy unikornis őrizte – utalás a tulajdonos család nevére és egyben címerére is, amely ugyancsak egyszarvút ábrázol. A látogatók még megtekinthetik a torony kapukeretén található családi címet, viszont az egyszarvúak mára eltűntek. 2016-ban egy éjszaka megkísérelték ellopni a szobrokat, egyiket sikerült elmozdítani a talapzatáról, de a várárokba esett. Az eset miatt a kastély jelenlegi tulajdonosa biztonságosabb helyre költöztette azokat.

EN: In the Middle Ages, the village of Mănăstirea (documented for the first time in 1308) was either owned by royal officials or nobles (including the Bánffy family), or was a royal domain as part of the estate of Unguraș Castle (found nearby). In 1602, through the marriage between Balthazar Kornis of Göncruszka and the daughter of the previous owner, the captain of Chioar Castle, Christopher Keresztúri, the village came into the possession of the Kornis family, who established their residence here.

The castle's beginnings are connected to Christopher Keresztúri, who in the second half of the 16th century (the initials CK and the date 1593 were once visible above the entrance) started the construction of a smaller building with a rectangular ground plan, the so-called old castle, which formed the nucleus of the late Renaissance ensemble built in the 17th century. The residence was modified and extended by Baron Caspar and Count Sigismund Kornis, later governor of Transylvania. The representative rooms on the upper floors (some covered with coffered ceilings) could be reached via a Renaissance staircase made in 1673 by Albert Molnár, while the façades displayed various two-light window frames, as well as frames decorated in bas-relief.

The enclosure surrounding the residence, strengthened by three polygonal corner towers, a pentagonal bastion, and a massive gatehouse, was probably completed in the 1680s, but after the anti-Habsburg uprising led by Francis Rákóczi II it needed repairs, as evidenced by the inscription CO[mes] SI[gismund] KO[rnis] GUB[erantor] and the year 1720 on the gatehouse. At the turn of the 19th and 20th centuries, the ensemble was in need of repairs (in 1886 the gatehouse – Count Viktor Kornis; in 1906 the so-called Green Bastion – Count Károly Kornis).

The castle was also known for two reliefs – icons carved in stone: one on the inner façade of the gatehouse; the other above the entrance of the so-called old castle. These are connected to two icons painted on wood, one preserved as part of the iconostasis in the church of Nicula Monastery, the other as the central image of the high altar in the former Jesuit Church in Cluj. Historical sources tell us that the original icon was painted in 1681 by a certain Luke from Iclod, and was donated to the church in Nicula. The interest of Count Sigismund Kornis was sparked when the news of a miracle reached him: the icon was reported to have wept. Thus, in 1699 he transported it to his chapel in Mănăstirea, but was later forced to return it to Nicula. An investigation of the Catholic Church followed, after which the public cult of the image was approved, but it was also decided that the icon be taken to Cluj, where in 1724 it was moved to the recently built church of the Jesuit Monastery. The cult of the icon spread throughout the country, being copied in wood, glass, and stone, but it also resulted in a dispute that has not been concluded to this day: which is the original icon – the one in Nicula or the one in the former Jesuit Church?

EN: After its nationalisation, the castle was taken over by the Ministry of Agriculture through the Ciceu Agricultural District, being transformed into a silo and a school. The library with over 9000 rare volumes was partly looted and partly burned in the courtyard. The vast collection of weaponry, ethnology, and natural history (stuffed animals, insects, plant and mineral collections) of the last Count who lived in Mănăstirea (a scholar and passionate about science and history) was also pillaged by the locals, who appropriated stuffed animals or ceramics, fabrics, and furniture. The building was also looted – joinery works, frames, and carved pieces were dismantled from the façades.

Around 1975, the Historic Monuments' Directorate launched the castle's restoration project, starting with the gatehouse, which at the time was in the worst state of preservation. The work involved a series of reinforcements and repairs at the frames, the cornice, and the roof. However, with the 1977 abolishment of the Directorate, similarly to other ongoing restoration works, the one at Mănăstirea was also interrupted, and the repair works on the other building parts were not continued. These gradually fell into disrepair in the following decades. The church that belonged to the castle was taken over by the Orthodox Church.

The castle was returned to the Kornis family in 2006, but it is in an advanced state of ruin. In 2018, the Kornis family founded the Kornis Castle Association, in partnership with the Kallós Zoltán Foundation in Răscrui, as well as the Téka Foundation and the Kemény Zsigmond Theoretical High School in Gherla, with the mission to restore the castle and to use it for community purposes. The castle can be visited, but entry into the interior is not advised.

Until recently, the gatehouse was guarded by two unicorns carved in stone – a reference to the name of the family: Kornis (*unicornis*), as well as to the family coat of arms, which represents this mythical creature. The coat of arms is still visible on the gatehouse's stone frame, but the unicorns have disappeared. One night in 2016, during an attempted theft of the statues, one of these was removed from its pedestal and ended up in the castle's former moat. Due to this incident, the current owner of the castle has moved the statues to a safer location.

EN

CJ-II-m-B-07704.02

**„CASTELUL NOU” AL FAMILIEI KORNIS DIN MĂNĂȘTIREA
A KORNIS CSALÁD SZENTBENEDEKI „ÚJ KASTÉLYA”
THE NEOCLASSICAL BUILDING OF THE KORNIS FAMILY
IN MĂNĂȘTIREA**

RO: Clădirea mai mică și mai nouă, aflată la nord de incinta vechiului castel Kornis, așa-numitul „castel nou”, este corpul (numit și pavilion) neoclasicist al ansamblului, construit în prima parte a secolului al XIX-lea. În această perioadă, mai precis în 1820, ca proprietari sunt menționate baronesa Cecilia Kemény, văduva lui Sigismund Kornis (decedat în 1809) și contesa Ana Teleki, văduva lui Ignațiu Kornis (decedat în 1819).

Conform tradiției, clădirea a fost construită pentru familie, deoarece castelul vechi era prea mare și greu de încălzit, pe când construcția modernă era mai ușor de întreținut și era mai comodă. În secolul XX, mai mulți autori care scriu despre istoria ansamblului menționează faptul că membrii familiei folosesc clădirea nouă, ceea ce este atestat inclusiv de fotografiile de epocă rămase. La începutul anilor 1900 clădirea este modernizată de contele Károly Kornis, care introduce în clădire apa și electricitatea.

Clădirea are planul patrulater alungit (de 1000 m²) cu demisol și parter, mărginit pe două laturi de un portic alcătuit din 19 coloane dorice. Inițial, compoziția sa era simetrică, având portic și pe latura de sud (acesta ulterior a fost închis), cu axul central marcat de cele două volume în rezalit vizibile și azi, încoronate la partea superioară de câte un timpan – cel dinspre drum purtând două blazoane Kornis, unite sub o coroană.

Fiind parte a ansamblului Kornis, clădirea a avut aceeași soartă ca și castelul, în aceasta funcționând în cele din urmă o școală până prin anii 2000 (interiorul prezintă urmele unei intervenții de recompartimentare, închideri sau modificări de goluri, datând cel mai probabil din perioada când avea această funcțiune). Astăzi clădirea este lipsită de funcțiune și se degradează în mod continuu. Clădirea poate fi vizitată, dar nu este recomandată intrarea în spațiile interioare din motive de securitate.

Muzeul Național al Ungariei, Baza Centrală de Date și Arhiva Digitală de Imagini
Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Adattár és Digitális Képtárház
Hungarian National Museum, Central Database and Digital Archive of Images

Faptul că orașul Dej, precum și localitățile Ocna Dej, Mănăstirea și o parte din Gherla au avut acces la electricitate și au beneficiat de iluminat public încă din 1910, se datorează contelui Károly Kornis III (1869–1918). Acesta, întorcându-se din călătoriile sale de studiu din Europa, în 1905 a comandat o expertiză privind înființarea unei hidrocentrale la Mănăstirea. În 1909 a înființat Societatea de Electricitate pe Acțiuni din Benediug (numele vechi al satului), acționarul majoritar fiind familia Kornis, după care au început lucrările.

S-a realizat un baraj din beton armat pe Someș, iar pe malul drept, în locul unei foste mori, s-a construit clădirea care adăpostea 2 turbine Ganz-Danubius și 2 generatoare Siemens-Schuckert. Hidrocentrala I a fost pusă în funcțiune la 10 iulie 1910. Conform unei știri din epocă, la Gherla oamenii au ieșit din case și se plimbau pe străzi până târziu, cu acompaniament de fanfară. În 1923 s-a construit și Hidrocentrala II, pe celălalt mal al râului. După cel de-al Doilea Război Mondial acestea au fost naționalizate.

Dés, Désakna, Szentbenedek és Szamosújvár egy részének villamosenergia ellátása, illetve közvilágítása 1910 óta biztosított, ami ritkaságnak számított a XX. század elején. Mindezt III. gróf Kornis Károlynak (1869–1918) köszönhetjük, aki, miután hazatért európai tanulmányútról, 1905-ben szakértői vizsgálatot kezdeményezett egy Szentbenedek mellé telepítendő vízi erőmű létesítésével kapcsolatban. 1909-ben létrehozta a Szent Benedek Elektromos Művek Részvénytársaságot, amelynek többségi részvényese a Kornis család volt. Ezután elindultak a munkálatok. A Szamoson vasbeton duzzasztógátat, a jobb parton pedig egy korábbi malom helyén egy épületet emeltek, amelyben 2 db Ganz-Danubius turbina és 2 db Siemens-Schuckert generátor működött. A Dés I. vízi erőművet 1910. július 10-én állították üzembe. Egy szamosújvári újságcikk szerint aznap este „a város közönsége ellepte az utcákat és a fúvózenekar hangjai mellett a késő éjjeli órákig gyönyörködött az új világításban”. 1923-ban a folyó túlsó partján megépült a Dés II. erőmű is. A második világháború után államosították ezeket.

HU: A Kornis-kastélytól északra fekszik az a kisebb méretű és újabb keletű épület, az úgynevezett „új kastély”, amely valamikor a XIX. század első felében épült neoklasszicista stílusban. Ebben az időszakban a szentbenedeki birtok tulajdonosai báró Kemény Cecília, Kornis Zsigmond (megh. 1809) özvegye, valamint gróf Teleki Anna, Kornis Ignác (megh. 1819) özvegye. A források 1820-ban említik őket.

A családi hagyomány szerint az „új kastély” azért épült meg, mert az ó-kastély túl nagy volt a család számára, valamint nehezen volt kifűthető, míg egy kisebb, korszerűbb építmény kényelmesebb és könnyebben fenntartható. És valóban, a Kornis-kastély XX. századi méltatói meg is említik, hogy a család az újabb épületet használja, amit egyébként a fennmaradt archív fényképek is tanúsítanak. Az 1900-as évek elején gróf Kornis Károly modernizálja az épületet, amelybe a vizet és a villanyáramot is bevezeti.

A nyújtott téglalap alakú, mintegy 1000 m² alapterületű épület pince- és földszintből áll, két oldalán 19 dór oszlop által határolt portikusz fut. Az eredetileg szimmetrikus kompozíciójú épületet déli oldalról is hasonló oszlopos portikusz határolta (ezt utólag befalazták), amelynek szimmetriatengelyét két rizalitszerűen kiugró timpanonos tömeg hangsúlyozta – az út felőli timpanonon ma is látható az egy korona alatt egyesített két Kornis-címer.

A Kornis-kastélyegyüttes részeként a klasszicista épület osztozott az előbbi sorsában, amelyben végül egy általános iskola működött a 2000-es évekig (belsejében az iskola-funkciót elősegítő terméldosítások, nyílásbefalazások nyomai láthatók). Ma a rendeltetés nélküli épület folyamatosan romosodik. Látogatható ugyan, de biztonsági okokból nem ajánlott a belső terekbe bemenni.

EN: The smaller and newer building located north of the old Kornis Castle is the ensemble's Neoclassical building (or pavilion) built in the first part of the 19th century. During this period, more precisely in 1820, the owners of the estate were Baroness Cecilia Kemény, widow of Sigismund Kornis (deceased in 1809) and Countess Anne Teleki, widow of Ignatius Kornis (deceased in 1819).

According to tradition, the building was raised to serve as a residence for the family, since the old castle was too large and difficult to heat, while a more modern construction would be easier to maintain, as well as more comfortable. In the 20th century, several authors writing about the history of the ensemble mention the fact that the family members use the new building, which is also attested by period photographs. In the early 1900s the building was modernised by Count Károly Kornis, who introduced water and electricity to the building. It has an elongated rectangular ground plan (1000 m²), being composed of a basement and a ground floor, and bordered on two sides by a portico consisting of 19 Doric columns. Initially, its composition was symmetrical, with a portico on the southern side (which was later closed), with the central axis marked by two protruding volumes, each crowned at the top by a tympanum – the one looking towards the road is decorated with two Kornis family coats of arms united under a single crown.

As part of the Kornis Castle's ensemble, the building shared the fate of the former, and eventually a school functioned here until the 2000s (the interior shows traces of rooms having been divided, most likely during this period). Today, the building is without function and is degrading continuously. It can be visited; however, entry is unadvised due to security reasons.

The fact that the town of Dej and a part of Gherla, as well as the villages Ocna Dej and Mănăstirea had access to electricity and benefited from public lighting since 1910, is due to Count Károly Kornis III (1869–1918). Returning from his European study trips, in 1905 he commissioned an expertise on the establishment of a hydroelectric power plant at Mănăstirea. In 1909 he founded the Joint Stock Electricity Company of Benediug (the old name of the village), the majority shareholder being the Kornis family, after which the works were started. A reinforced concrete dam was built on the Someş River, and on the right bank, in the place of a former mill, a building was raised housing 2 Ganz-Danubius turbines and 2 Siemens-Schukert generators. The first plant was put into operation on the 10th of July 1910. According to a news article of the time, the inhabitants of Gherla spent this night by walking the streets until late, to the tunes played by a marching band. In 1923, the second hydroelectric power plant was built on the other bank of the river. After World War II, these were nationalised.

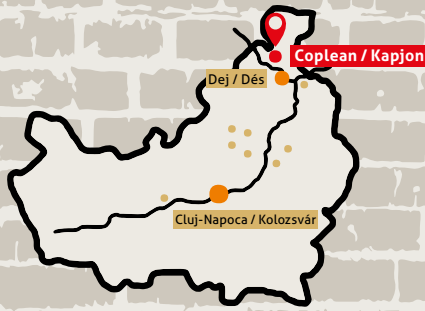
EN

CJ-II-m-B-07576

**CASTELUL HALLER DIN COPLEAN
A KAPJONI HALLER-KASTÉLY
THE HALLER MANOR HOUSE IN COPLEAN**

RO: Satul Coplean (prima atestare din 1261 – *Coplon*) se presupune a-și fi primit numele după neamul Kaplyon ce l-a deținut până la începutul secolului al XIV-lea, după care a ajuns în posesia regelui, făcând parte (cu anumite întreruperi) din domeniul cetății Ciceului. În 1606 a fost donat lui Ladislau Bánffy și lui Gheorghe Haller, în secolele următoare familia Haller fiind atestată ca proprietar (uneori împreună cu alte familii).

Castelul actual, în stil rococo, a fost construit probabil după mijlocul secolului al XVIII-lea, înainte de 1771, prin transformarea unui conac fortificat (urmele incintei cu turnuri circulare de colț se mai văd în jurul castelului) descris într-un inventar din 1729, rezultând o clădire etajată cu plan compact, cu acoperiș mansardat de tip baroc având învelitoare din șindrilă, cu loggie pe fațada principală, deasupra căreia se afla o terasă susținută de patru coloane cu capiteli ioni, care se remarcă mai ales prin bogăția plasticii decorative: ancadramente de ferestre „cu urechi” la parter și cu sprâncene de cornișe „în acoladă”, împodobite cu scoici alexandrine și cu motivul capetelor de turci alternat cu cel al bobocilor de laur la etaj; pilaștri cu capiteli zoomorfe – ogar de vânătoare, șoim, grifoni; împletituri de panglici, vrejuri, rocaille-uri. Realizarea decorului este atribuit sculptorului austriac Anton Schuchbauer, foarte activ și la Cluj.

Interiorul este descris într-un inventar din 1795, *Descriptio castelli Kapjonensis*, din care aflăm despre decorațiile de stuc de pe pereți și bolți sau tavane, pictate în diferite culori, tâmplăriile de uși și ferestre cu decorații de factură rococo finisate cu lac de culoare sidefie, precum și despre sobele din teracotă albă și mobilierul de epocă.

Institutul Național al Patrimoniului, Arhiva DMI, Dosar 801/1955. Obținut cu sprijinul Asociației ARCHÉ. Országos Örökségvédelmi Intézet, DMI Archivum, 801/1955 iratcsomó. Köszönet az ARCHÉ Egyesület segítségéért. National Institute of Heritage, DMI Archive, 801/1955 Folder. Thanks for the support of the ARCHÉ Association.

Încăperea cea mai frumoasă a castelului, conform autorului *Monografiei Comitatului Solnoc-Dăbâca* (în vol. IV, publicat în 1901), a fost „boudoir-ul” doamnei, pictat în stil rococo. Într-adevăr, în această încăpere, care în inventarul din 1795 a fost identificată ca fiind cea a mamei proprietarului Ioan Haller, Barbara (născută Csály), pictorul clujean Mathias Veress (1748-1809) a realizat alegoria simbolică a celor cinci simțuri: gustul (*gustus*), mirosul (*olfactus*), auzul (*auditus*), văzul (*visus*) și simțul tactil (*tactus*). Scenele au fost pictate pe panouri mari de pânză (120×100 cm) lipite asemenea unui tapet pe pereți. Fiecare alegorie a fost înscrisă într-un cadru potrivit compus din motive rocaille și vrejuri vegetale din stuc.

RO: La începutul secolului XX, castelul a fost vândut de familia proprietară de atunci, Teleki de Szék lui Viktor Elekes, care după un incendiu din anii 1920 a schimbat acoperișul de tip baroc cu unul simplu.

În 1950 castelul a devenit sediu pentru CAP Cășeu, care a ocupat camerele de la parter și anexele, iar parcul a fost arat și copacii tăiați. La această dată, probabil interiorul era deja golit de mobilier, însă castelul își păstra încă tâmplăriile istorice și elementele decorative din piatră, alături de incinta cu turnuri circulare. Lipsa lucrărilor de întreținere, alături de „ajutorul” sătenilor care au extras ani de-a rândul pietre din ziduri, au dus la prăbușirea parțială în 1956 a fațadei de vest, împreună cu o parte a tavanelor și bolților încăperilor.

Cu toate că încă din 1964 a fost întocmit un proiect de intervenții de urgență, iar Direcția Monumentelor Istorice a depus eforturi constante pentru a găsi o funcțiune mai potrivită decât sediu CAP (centru cultural, casă de odihnă sau orfelinat), din lipsă de fonduri, lucrările au fost puse în aplicare abia 20 de ani mai târziu. Atunci s-a făcut o consolidare parțială în grabă, prin plasarea unei centuri de beton armat și un acoperiș cu țigle peste niște ziduri măcinate și coșuri de fum deja instabile. Prin urmare, cândva între 1982 și 1986 partea centrală a acoperișului s-a prăbușit, afectând și bolțile la interior. Evenimentul a fost urmat de furturi nestăvilite, astfel încât în 1986, Muzeul de Istorie din Cluj se adresa colegilor din Dej, pentru a interveni și a recupera o parte din valoroasele piese de piatră (capete de turci, urne, ancadramente cu scoici).

În prezent, castelul retrocedat se află într-un stadiu avansat de ruină. Poate fi vizitat din exterior, dar nu este recomandată intrarea în clădire.

Ilustrativă pentru atitudinea autorităților locale față de acest monument este povestea tragicomică relatată de doi istorici de artă care au vizitat ansamblul în perioada regimului comunist, și care își amintesc că în centrul satului Coplean se afla montată o scoică din piatră furată de la castel, utilizată ca „avizier” pentru anunțuri publice și pentru prezentarea frunțărilor comunei.

HU: Az első ízben 1261-ben említett (*Coplon*) Kapjon falu neve feltehetőleg a XIV. század elejéig itt birtokos Kaplyon nemzetség nevéből származik. Később (hosszabb-rövidebb megszakításokkal) a csicsói uradalomhoz csatolt falu királyi birtok volt. 1606-ban Bánffy László és Haller György kapta adományként, majd a következő évszázadokban a Haller család tulajdonaként szerepel a forrásokban (néha más családokkal együtt).

A jelenlegi rokokó stílusú kastély valószínűleg a XVIII. század közepe után, de mindenképp 1771 előtt épült ki, egy 1729-ben még részletesen leírt, erődített (a kör alakú sarkotornyokkal ellátott erődítés nyomai ma is láthatók az épület körül) udvarház átalakítása során. Ekkor készült el az a tömör, emeletes, zsindellyel fedett manzárdtetős épület, amelynek főhomlokzatához a földszinten loggia, emeletén pedig négy ión fejezetű oszlop által tartott terasz csatlakozott, és amely különösen a Kolozsváron is aktív osztrák származású szobrásznak, Anton Schuchbauernek tulajdonított gazdag építészeti díszítésének köszönhetően ismert. A földszinten „füles” ablakkeretek találhatók, az emeleti keretek felett pedig egyedi formájú, kagylódísszel kiegészített timpanonokat láthatunk, amelyeket felváltva török fejek és fenyőtobozdíszek koronáznak, mindezt kiegészítik az állatalakos (agarak, sólymok, griffek) fejezetű pilaszterek, valamint a szalagfonatok, indadíszek és rocaille motívumok sokasága.

Az épületbelsőit egy 1795-ből származó leltár, a *Descriptio castelli Kapjonensis* alapján ismerhetjük meg: a falakat, boltzatokat, mennyezeteket több színben pompázó stukkódíszítés fedte, a „gyöngy színre festett” ajtó- és ablakrámák rokokó díszítésűek voltak, a berendezést pedig fehér csempékályhák és a korszak bútorai egészítették ki.

A *Szolnok-Doboka vármegye monographiája* (IV. köt., megjelenése: 1901) szerzője szerint „[l]egszebb az egész kastélyban az úrnő boudoirja, egy festett szoba már a rococo-korból”. A helyiség falait, amelyet az 1795-ös leltár a tulajdonos Haller János édesanyja, Borbála (szül. Csáky) szobájaként azonosít be, az öt érzék allegóriája díszíti: ízlelés (*gustus*), szaglás (*olfactus*), hallás (*auditus*), látás (*visus*) és tapintás (*tactus*). Az allegorikus jelenetek készítője a kolozsvári festő, Matthias Veress (1748–1809), aki nagyobb méretű (120×100 cm) vászondarabokra festette ezeket, a vásznapat pedig a falakra rögzítették. Mindegyik jelenet egy-egy díszes, rocaille motívumokból és növényi indákból álló stukkókeretbe került.

HU: A XX. század elején a kastélyt az akkor tulajdonos széki Teleki család adta el Elekes Viktornak, aki az 1920-as évek tüzesete során leégett manzárdtetőt egy egyszerűbb formájúra cserélte.

1950-ben a kastély földszinti termeibe, valamint a melléképületekbe az alsókosályi Termelőszövetkezet (TSZ) költözött, míg a kastélykertet felszántották és a fákat kivágták. Ebben az időszakban a kastélybelsőből már valószínűleg hiányzott a bútortzat, viszont az épület továbbra is megőrizte történeti ajtó- és ablakrámaíait és díszítő köelemeit, valamint a kör alaprajzú tornyokkal ellátott erődítését. A karbantartási munkálatok hiánya (amelyhez a falubeliek is „hozzásegítettek” az évek során kiemelt kövek eltulajdonítása által) 1956-ban a nyugati homlokzat, illetve a helyiségek mennyezetének és boltozatainak részleges összeomlásához vezetett.

Noha már 1964-ben készült egy sürgősségi beavatkozásra vonatkozó terv, valamint a Műemlékek Igazgatósága többször próbált méltóbb rendeltetést (kulturális központ, ott-hon, árvaház) találni az épületnek, pénzalapok hiányában a munkálatok kivitelezésére csak 20 évvel később került sor: egy nagy sietséggel végrehajtott részleges megerősítés történt, amely során vasbeton koszorút és új cseréptetőt helyeztek el a már morzsolódó falak és ingatag kémények fölé. Nem meglepő, tehát, hogy valamikor 1982 és 1986 között a tető középső része beszakadt, ami az épületbelső boltozatait is érintette. Ezt követte az épület gátlástalan kifosztása, ami 1986-ban arra készítette a kolozsvári Történeti Múzeum munkatársait, hogy felszólítsák dési kollégáikat: lépjenek közbe, mentsék meg az értékes kódarabok bár egy részét (török fejek, urnák, kagylós keretek).

Jelenleg a visszaszolgáltatott kastély előrehaladottan romos állapotban van. Kívülről látogatható, de az épületbe nem ajánlott bemenni.

Kiválóan szemlélteti a helyi hatóságok hozzáállását a gondozásuk alatt levő műemlékkel szemben az a tragikomikus történet, amelyet két művészettörténész mesélt el: még a kommunizmus alatt volt alkalmuk felkeresni az épületegyüttest, amely során a faluközpontban is jártak. Itt találkoztak egy a kastélyból elloptott kőkagylóval, amelyet hirdetőtáblaként használt a falu nyilvános bejelentésekhez és a község elöljáróinak a bemutatásához.

EN: According to historians, Coplean Village (first written mention in 1261 – *Coplon*) was named after the Kaplyon *gens* or clan, in whose property it was until the early 14th century, after which it became a royal possession (with certain interruptions) as part of the domain of Ciceu Castle. In 1606 it was donated to Ladislaus Bánffy and George Haller, remaining in the following centuries largely (sometimes together with other owners) in the property of the Haller family.

The current manor house was built in Rococo style probably after the mid-18th century, but before 1771, by transforming an earlier fortified manor house (traces of the enclosure with circular corner towers can still be seen around the building) described in an inventory from 1729. Thus resulted the two-level building with a compact ground plan, originally having a mansard roof with shingle covering, with a loggia on the main façade, the terrace above being supported by four columns with Ionic capitals, which stands out especially for the richness of its decoration: the ground floor's window frames are typical of the era, while those on the upper level have uniquely shaped pediments adorned with shells, crowned with motifs of Turkish heads alternating with cone decorations; pilasters with zoomorphic capitals – hounds, falcons, griffins; as well as braided motifs, scrolls, and rocailles. The decoration is attributed to the Austrian sculptor Anton Schuchbauer, very active in Cluj.

The interior is described in an inventory from 1795, *Descriptio castelli Kapjonensis*, from which we learn about the multicoloured stucco decorations on the walls and vaults or ceilings, the door and window casings with rococo decorations, finished with a pearl-coloured layer, as well as the white terracotta stoves and period furniture.

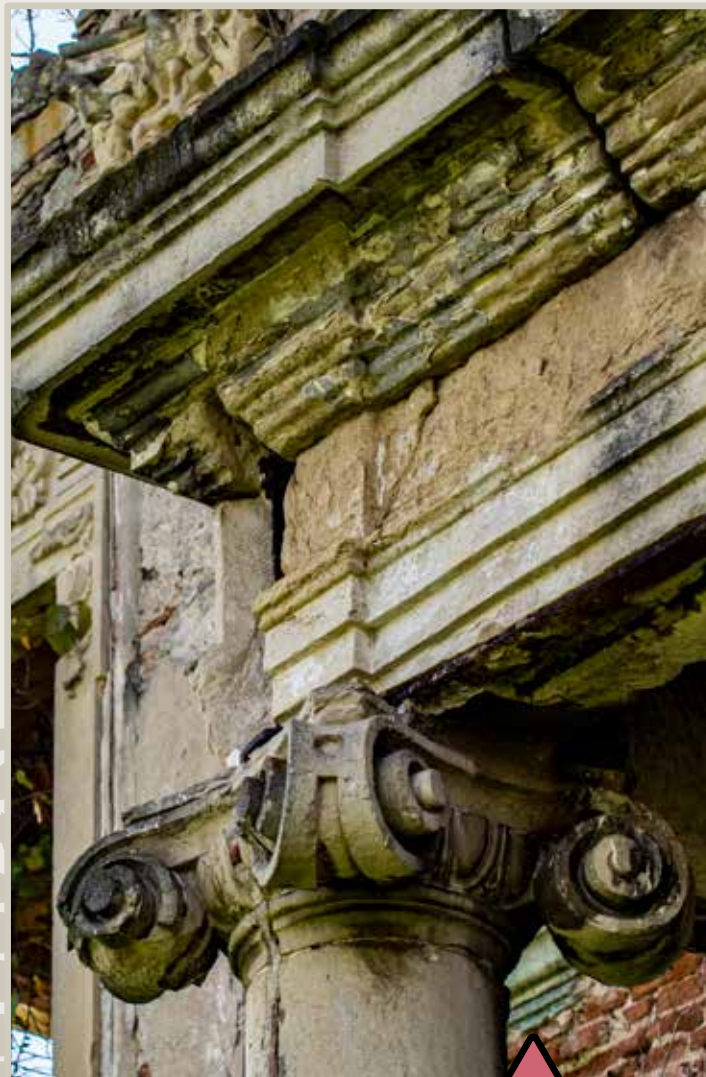
According to the author of the *Monograph of Solnoc-Dăbâca County* (in vol. IV, published in 1901) the most beautiful room in the house was the lady's "boudoir", decorated in rococo style. The room, which in the 1795 inventory was identified as that of Barbara Haller (born Csáky), the mother of the owner John Haller, was decorated with the allegory of the five senses: taste (*gustus*), smell (*olfactus*), hearing (*auditus*), sight (*visus*), and touch (*tactus*), created by a painter from Cluj, Mathias Veress (1748-1809). The scenes were painted on large canvas panels (120×100 cm) glued like wallpaper to the walls, each set within a stucco frame composed of rocaille motifs and vegetable scrolls.

EN: In the early 20th century, the building was sold by its owners at the time, the Teleki of Szék family, to Viktor Elekes, who after a fire in the 1920s replaced the mansard roof with a simpler one.

In 1950 the manor house became the headquarters of the local collective farm, occupying the ground floor rooms and annexes, while its park was ploughed and the trees were felled. By this time, the interior must have already been emptied of its furnishings, but the building still retained its historic joinery and decorative stonework, as well as the enclosure with circular towers. The lack of maintenance works, together with the "help" of villagers who for years extracted stones from the walls, led to the partial collapse in 1956 of the western façade, together with part of the ceilings and vaults.

Although a project for emergency interventions was drafted already in 1964, and the Historic Monuments' Directorate made constant efforts to find a more suitable function than the one it had (e.g. cultural centre, rest home, orphanage), due to lack of funds, the works were implemented only 20 years later. A partial consolidation was carried out hurriedly, by introducing a reinforced concrete ring beam and placing a tiled roof over the degraded walls and already unstable chimneys. Therefore, sometime between 1982 and 1986, the central part of the roof collapsed, affecting the vaults inside the building. The event was followed by unbridled thefts, so that in 1986, the History Museum in Cluj asked its colleagues in Dej to intervene and recover some of the valuable stone pieces (Turkish heads, urns, frames with shells).

Currently, the building that was given back to the owners' descendants is in an advanced stage of ruin. Its surroundings can be visited, but entry in the building is unadvised.

Illustrative for the attitude of the local authorities towards this monument is the tragicomic story related by two art historians who visited the ensemble during communism, and who remember that in the centre of Coptean Village a stone shell stolen from the manor house was used as "notice board" for public announcements and for the presentation of the local leaders.

EN

CUM CONTINUĂM? EXEMPLE POZITIVE

HOGYAN TOVÁBB? JÓ PÉLDÁK

WHERE TO NEXT? POSITIVE EXAMPLES

RO Dezvoltarea și utilizarea sustenabilă a patrimoniului construit este un model comun și operațional în toată Europa. „Turismul de castel” este în plină expansiune, monumentele devenind locații pentru diverse evenimente culturale, educaționale, economice și sociale, iar încadrate într-o rețea, acestea oferă servicii turistice de calitate.

Există mai multe exemple bune în Europa, poate cel mai proeminent dintre acestea este revitalizarea castelelor din Valea Loarei: una dintre cele mai bogate zone de patrimoniu cultural din Franța se găsește în apropierea Loarei, cu mai mult de 100 de castele de-a lungul râului și afluenților săi. Funcțiile monumentelor se completează reciproc, multe dintre ele fiind utilizate ca muzee, hoteluri sau restaurante, dar atrag vizitatori și ca locații pentru diverse festivaluri de muzică și evenimente gastronomice.

În țara noastră, castelele, cetățile și conacele se aflau într-o stare critică pentru mult timp. După schimbarea de regim, statul a neglijat timp de decenii restaurarea și conservarea monumentelor naționalizate la începutul comunismului, folosite în mod necorespunzător și apoi abandonate. În ultimii ani însă, a început un proces lent de restaurare și utilizare a unora dintre acestea, întreprinse de investitori, organizații neguvernamentale și instituții. De asemenea, mai multe clădiri istorice au fost sau sunt restaurate din fonduri UE, cum ar fi Programul Operațional Regional (POR) și Planul Național de Redresare și Reziliență (PNRR) – România Atractivă. Dintre exemplele pozitive se remarcă **Castelul Daniel** din Tălișoara (jud. Covasna) care funcționează ca hotel, **Castelul Rhédey** din Sângeorgiu de Pădure (jud. Mureș) amenajat ca muzeu, **Castelul de la Hunedoara** sau **Castelul Mikes** din Zăbala (jud. Covasna). Printre clădirile aflate în curs de restaurare, se remarcă castele și conace semnificative, precum **Castelul Bánffy** din Răscruți, **Castelul Béldi** din Jibou, **Castelul Kálnoky** din Valea Crișului (jud. Covasna), **Castelul Teleki** din Gornești, **Castelul Urmánczy** din Toplița, **Conacul Kováts** din Satu Mare și **Conacul Szentkereszty-Bethlen** din Câmpia Turzii. **Castelul Bánffy** din Bonțida este o categorie aparte, întrucât revitalizarea sa a început deja în timpul restaurării: în clădirea Miklós a fost înființat un centru de instruire în domeniul meseriilor tradiționale, iar, profitând de rolul jucat de patrimoniul cultural în stimularea creativității, a devenit și un loc pentru creație contemporană. Acest an a fost marcat de deschiderea unei expoziții permanente – Câmpurile de Forță ale lui Miklós Bánffy, amenajată în aripa de vest a clădirii principale restaurată recent cu sprijinul guvernului maghiar, care prezintă activitatea culturală și politică a contelui Miklós Bánffy, fostul proprietar al domeniului și al ansamblului castelar de la Bonțida.

Satul **Rimetea** din județul Alba este considerat a fi o poveste de succes a turismului rural: grație sistemului de sprijin al Programului de protecție a patrimoniului Rimetea, imaginea tradițională a satului a fost parțial păstrată, iar turismul și economia așezării au înflorit. Astăzi, șaizeci și opt din cele trei sute de case funcționează ca pensiuni, mai multe programe culturale și de agrement mutându-se, de asemenea, în sat.

Satele săsești sunt niște bijuterii ale turismului lent: țara bisericilor fortificate, a arhitecturii tradiționale, a obiceiurilor populare și a bucatelor gustoase. Protecția UNESCO și atenția internațională au contribuit semnificativ la supraviețuirea așezărilor, în același timp agricultura locală și produsele realizate manual sunt la fel de valoroase, conferind caracter local. De menționat este de asemenea că Biserica Luterană joacă un rol activ în promovarea bisericilor fortificate.

Protejarea și îngrijirea moștenirii rămase va fi o provocare și pentru descendenții noștri, astfel că una dintre responsabilitățile noastre este de a ajuta generația următoare să crească cu respect față de aceste valori culturale.

H

Épített örökségünk fenntartható fejlesztése és hasznosítása Európa-szerte általános és működő minta. A kastélyturizmus fellendülőben van, a műemlékek különböző kulturális, oktatási, gazdasági és társadalmi rendezvények színtereivé válnak, és hálózatban működve minőségi turisztikai szolgáltatásokat nyújtanak.

Több jó példát találunk Európában, ezek közül az egyik legkiemelkedőbb a Loire-völgyi kastélyok revitalizációja. A Loire folyó mentén helyezkedik el Franciaország egyik leggazdagabb kulturális örökséggel rendelkező területe: több mint 100 kastély található a folyó és mellékfolyói mentén. A műemlékek funkciói egymást kiegészítik, közülük számos múzeumként, szállodaként vagy étteremként működik, de különböző zenei fesztiválok, gasztronómiai események helyszíneiként is vonzzák a látogatókat.

A hazai kastélyok, várak és udvarházak hosszú ideig kritikus helyzetben voltak. A kommunizmus elején államosított, nem megfelelően használt majd elhanyagolt, illetve tönkretett műemlékek felújítását, állagmegőrzését a rendszerváltás után évtizedekig mellőzte az állam. Az elmúlt években elindult egy lassú folyamat, amely során befektetők, civil szervezetek és intézmények vállalták fel egy-egy műemlék restaurálását, használatát, és több épület újult vagy újul meg EU-s alapokból, ilyenek a Regionális Operatív Program (POR) és az Országos Helyreállítási és Reziliencia Alap (PNRR) – Hívogató Románia. Az országjáró projekt. A már helyreállított jó példák közül kiemelnénk a kastélyszállóként működő olaszteleki **Dániel-kastélyt**, a múzeumnak berendezett erdőszentgyörgyi **Rhédey-kastélyt**, a **vajdahunyadi várat**, a zabolai **Mikes-kastélyt**. A restaurálás alatt lévő épületek sorában jelentős kastélyok és kúriák újulnak meg, ilyen a választói **Bánffy-kastély**, a zsigódi **Béldi-kastély**, a sepsikőröspataki **Kálnoky-kastély**, a gernyeszegi **Teleki-kastély** vagy a maroshévízi **Urmánczy-kastély**, de fontos megemlítenünk a szatmári **Kováts-kúriát** és az aranyosgyéresi **Szentkereszty–Bethlen-kúriát** is. A bonchidai **Bánffy-kastélyt** külön utasként tartjuk számon, hiszen már a felújítás során elkezdődött a revitalizáció is: hagyományos mesterségek képzőközpontját hozták létre a Miklós-szárnyban, de kihasználva a kulturális örökség kreativitásra ösztönző szerepét, időszakosan a kortárs művészetek otthonává is vált. Idén fontos mérföldkő megvalósítására került sor, megnyílt a magyar kormány támogatásával helyreállított főépület nyugati szárnyában a Bánffy Miklós Erőterei című állandó kiállítás, amely a bonchidai birtok és kastélyegyüttes egykori tulajdonosának, gróf Bánffy Miklósnak szerteágazó kulturális és politikai tevékenységét mutatja be.

A Fehér megyei **Torockót** a vidéki turizmus sikertörténeteként tartjuk számon: a Torockó Értékvédő Program támogatási rendszerének köszönhetően a hagyományos falukép részben megmaradt, a település turizmusa és gazdasága fellendült. Ma háromszáz házból hatvannyolcban panzió működik, ugyanakkor számos kulturális, szabadidős program költözött a faluba.

A szász falvak a lassú turizmus gyöngyszemei, az erődtemplomok, a hagyományos építészeti, a népszokások és a finom falatok földje. Az UNESCO-védettség és a nemzetközi figyelem jelentősen hozzájárult a települések megmaradásához, ugyanakkor a helyi gazdálkodás, a kézzel készített termékek is értékesek, megadják a helyi jelleget. Fontos adalék, hogy az evangélikus egyház aktívan részt vállal az erődtemplomok népszerűsítésében.

A megmaradt örökség óvása és gondozása utódaink számára is kihívás lesz, fontos felelősségünk, hogy elkötelezett értéktisztelőként segítsük felnőni a következő nemzedéket.

EN

The sustainable development and use of our built heritage is a common and functional model all across Europe. Castle tourism is on the rise, historic monuments are becoming venues for various cultural, educational, economic, and social events, and when framed in a network, they provide quality tourism services.

There are several good examples in Europe, one of the most prominent of which is the revitalisation of the castles, or châteaux, of the Loire Valley. One of the richest cultural heritage areas of France is located near the Loire River: more than 100 castles can be found along the river and its tributaries. The functions of the historic monuments complement each other, many of them are museums, hotels or restaurants, but they also attract visitors as venues for various music festivals and gastronomic events.

The manor houses and castles of our country were in a critical situation for a long time. Following the change of regime, the state continued to neglect for decades the restoration and conservation of historic buildings that had been nationalised at the beginning of communism, after which they were misused and abandoned. Recent years have seen the rise of a slow process, during which investors, non-governmental organisations and institutions have undertaken the restoration and use of some of these monuments. Several historic buildings have also been or are being restored with EU funds, via the Regional Operational Programme (ROP) and the National Recovery and Resilience Plan (NRRP) – Attractive Romania. Among the good examples, we would highlight the **Daniel Manor House** in Tălișoara (Covasna Co.), which serves as a hotel, the **Rhédey Manor House** in Sângeorgiu de Pădure (Mureș Co.) furnished as a museum, **Hunedoara Manor House** or the **Mikes Manor House** in Zăbala (Covasna Co.). Among the historic buildings under restoration, we count some significant castles and manor houses, such as the **Bánffy Manor House** in Răscruți, the **Béldi Manor House** in Jibou, the **Kálnoky Castle** in Valea Crișului (Covasna Co.), the **Teleki Castle** in Gornești, the **Urmánczy Manor House** in Toplița, the **Kováts Manor House** in Satu Mare and the **Szentkereszty-Bethlen Manor House** in Câmpia Turzii. **Bánffy Castle** in Bonțida is considered a separate category, as its revitalisation began already during its restoration process: a training centre for traditional crafts was established in the Miklós Building, but taking advantage of the role that cultural heritage plays in stimulating creativity, it also became a home for contemporary arts. This year saw the opening of a permanent exhibition, The Force Fields of Miklós Bánffy, housed in the main building's western wing, which has been restored recently with the support of the Hungarian government. The exhibition dedicated to the former owner of the estate and castle ensemble at Bonțida presents the many facets of the Count's cultural and political activity.

Rimetea Village in Alba County is considered to be a success story of rural tourism: thanks to the support system of the Rimetea Heritage Conservation Project, its traditional villagescape has been partially preserved, and as a result, the tourism and economy of the settlement have flourished. Today, sixty-eight of its three hundred dwellings function as boarding houses; at the same time many cultural and leisure programs have moved to the village.

Saxon villages are gems of slow tourism – a land of fortified churches, traditional architecture, folk customs, and tasty food. The UNESCO protection and international attention have contributed significantly to the survival of these settlements; at the same time local farming and handmade products are also valuable and give the area its local character. An important addition is that the Lutheran Church is actively involved in the promotion of fortified churches.

The protection and care for our surviving heritage will be a challenge for our descendants as well, thus one of our important responsibilities is to help the next generation grow up committed to these values.

BIBLIOGRAFIE KÖNYVÉSZET BIBLIOGRAPHY

Publicații cu caracter general Általános jellegű kiadványok General publications

Balogh Jolán. *Az erdélyi renaissance I. 1460–1451.* Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet, 1943.

Idem. *Varadinum. Várad vára.* Művészettörténeti Füzetek 13/1. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982.

B. Nagy Margit. *Reneszánsz és barokk Erdélyben.* Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest: Kriterion, 1970.

Idem. *Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták.* Bukarest: Kriterion, 1973.

Idem. *Stílusok, művek, mesterek.* Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest: Kriterion, 1977.

Bicsok Zoltán & Orbán Zsolt: *„Isten segedelmével udvaromat megépítettem...”. Történelmi családok kastélyai Erdélyben.* Csíkszereda: Gutenberg Kiadó, 2011.

Biró József. *Erdély művészete.* Budapest: Singer&Wolfner, 1941.

Idem. *Erdélyi kastélyok.* Budapest: Új Idők Irodalmi Intézete, 1943.

Bordás Beáta. *Erdélyi kastélyépítészet a historizmus korában 1840–1914.* Kolozsvár: Polis – Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2016.

Entz Géza. *Erdély építésze a 11–13. században.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1994.

Idem. *Erdély építésze a 14–16. században.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996.

Idem. „Szolnok-Doboka műemlékei.” In *Szolnok-Doboka magyarsága*, ed. Szabó T. Attila, 191–230. Dés – Kolozsvár: Minerva, 1944.

Kádár József, Tagányi Károly & Réthy László. *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*, Arcanum, 2003. <https://mek.oszk.hu/04700/04755/html/> (03.07.2023).

Kelemen Lajos. *Művészettörténeti tanulmányok I.* Bukarest: Kriterion, 1977.

Idem. *Művészettörténeti tanulmányok II.* Bukarest: Kriterion, 1982.

Kovács András. *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720.* Budapest – Kolozsvár: Teleki László Alapítvány – Polis, 2003.

Idem. *Épületek emlékezete – Nevezetes épületek Erdélyben.* Budapest: L'Harmattan, 2007.

Mihály Melinda. „Kolozsvár erődítményei.” In *A reneszánsz Kolozsvár*, ed. Kovács András & Kovács Kiss Gyöngy, 6–23. Kolozsvár: Kolozsvár Társaság, 2008.

Sabău, Nicolae. *Sculptura barocă în România.* București: Meridiane, 1992.

Idem. *Metamorfoze ale barocului transilvan. Sculptura.* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002.

Idem, *Metamorfoze ale barocului transilvan. Pictura.* Cluj-Napoca: Editura Mega, 2005.

Sisa József. *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon. A historizmus kora.* Budapest: Vince Kiadó, 2007.

Weisz Attila et al. *Száz erdélyi műemlék.* Kolozsvár: Utilitas, 2007.

Castelul Rákóczi-Bánffy din Gilău A gyalui Rákóczi-Bánffy-várkastély The Rákóczi-Bánffy Castle in Gilău

Apor Péter. *Metamorphosis Transylvaniae.* Ed. Lövetei László. Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal, 2012.

Rusu, Mircea. „Cercetări arheologice la Gilău.” *Materiale și cercetări arheologice 2* (1956): 685-716.

Szász Anikó. „Várkastély, Gyalu • Castelul din Gilău.” Romániai magyar lexikon. Műemlékek • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=417> (03.07.2023).

Idem. *Gyalu – várkastély*. Erdélyi Műemlékek 33. Kolozsvár: Kriterion, 2002.

Idem. „A gyalui várkastély 17. századi leltárai.” In *Liber Discipulorum. Tanulmányok Kovács András 65. születésnapjára*, ed. Kovács Zsolt, Sarkadi Nagy Emese & Weisz Attila, 167–179. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2011.

Cetatea Cluj – castrul regal din Cluj-Mănăştur (dealul Calvaria) • Kolozs vára – a kolozsmonostori ispánsági vár (Kálvária-domb) • Cluj Castle – the Early Royal Castle in Cluj-Mănăştur (Calvary Hill)

Iambor, Petre & Ştefan Matei. „Noi cercetări arheologice la complexul medieval timpuriu de la Cluj-Mănăştur.” *Acta Musei Napocensis XX* (1983): 131-146.

Jakó Zsigmond. „A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei.” *Levéltári Közlemények* 55 (1984): 111–139.

Lupescu Radu. „Kolozsvár korai történetének buktatói.” *Erdélyi Múzeum* 3–4 (2005): 25–77.

P. Kovács Klára. „Kolozsmonostori római katolikus Nagyboldogasszony (Kálvária)-templom Kolozsvár • Biserica romano-catolică Adormirea Maicii Domnului din Mănăştur – „Calvaria”, Cluj-Napoca.” Romániai magyar lexikon. Műemlékek • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=235> (03.07.2023).

Fortificațiile medievale ale oraşului Cluj Kolozsvár városának középkori erődítései The Mediaeval Fortifications of the Town of Cluj

Balogh Jolán. „Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről.” *Erdélyi Múzeum* 3–4 (1944): 293–303.

Benkő Elek. *Kolozsvár magyar külvárosa a középkorban*. Erdélyi Tudományos Füzetek 248. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004.

Kiss András: A kolozsvári Torony és lakói. In: *Források és értelmezések*. Bukarest: Kriterion, 1994.

Idem. „Cetatea Veche (Óvár) a Clujului.” In *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Várostörténeti tanulmányok. Studii de istorie urbană*, ed. Lupescu Makó Mária, 93–118. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.

Mihály Melinda: *Kolozsvár erődítményei*. Erdélyi Műemlékek 39. Kolozsvár: Kriterion, 2005.

Idem. „Óvár, a középkori város első erődítésének maradványai, Kolozsvár • Fragmente din prima incintă a oraşului medieval (Cetatea Veche), Cluj-Napoca.” Romániai

magyar lexikon. Műemlékek • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=246> (03.07.2023).

Idem. „A második középkori erődítés maradványai, Kolozsvár • Fragmente din zidul celei de-a doua incinte a oraşului medieval, Cluj-Napoca” Romániai magyar lexikon. Műemlékek • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=247> (03.07.2023).

Idem. „Szabók tornya, Kolozsvár • Turnul croitorilor, Cluj-Napoca.” Romániai magyar lexikon. Műemlékek • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=306> (03.07.2023).

Miklósi Sikes Csaba. „Kolozsvár bástyái és városfalai. Adatok a középkori Kolozsvár katonai jellegű építkezéseire.” *Művészettörténeti Értesítő* 2 (1999): 269–284.

Cetăţuia din Cluj A kolozsvári Fellegvár The Citadel of Cluj

Asztalos Lajos. „Nádas, Békás, Cigánypatak, Gorbó. Helytörténet – Kolozsvár közelről.” *Szabadság*, 2012. június 27. <http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/>

[szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/75708](http://szabadsag.ro/template/article,PArticleScreen.vm/id/75708) (03.07.2023).

Gaal György. „Haller Károly, a városszépítő és jogtudós.” *Művelődés* LXVIII, 2015. november. <https://muvelodes.net/enciklopedia/haller-karoly-a-varosszepito-es-jogtudos> (03.07.2023).

P. Kovács Klára. „Fellegvár, Kolozsvár • Cetățuia din Cluj-Napoca.” *Romániai magyar lexikon. Műemlékek* •

Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=158> (03.07.2023).

Sabău, Nicolae. „Giovanni Morando Visconti in Transilvania. Intorno a un piano inedito per „il Castello” di Cluj.” In *Maestri Ticinesi in Transilvania Tra Cinquecento e Settecento*, ed. Nicolae Sabău, 51-79. Cluj-Napoca, 2007.

Țoca, Mircea. *Clujul baroc*. Cluj-Napoca: Dacia, 1983.

Castelul Teleki din Jucu de Sus A felsőzsuki Teleki-kastély The Teleki Manor House in Jucu de Sus

Murádin Jenő. „Gróf Teleki Géza és a művészház erdélyi kapcsolatai.” *Korunk* 8 (2010): 84–90.

Teleki Gábor & John Garfield. *A gróf Széki Teleki család volt otthonai Erdélyben és Magyarországon. Teleki de Szék: The*

Former Houses of the Family in Transylvania and Hungary. Southampton: Hobbs, 2004.

Castelul Bánffy din Răscruți A válaszúti Bánffy-kastély The Bánffy Manor House in Răscruți

Bordás Beáta. „Bánffy-kastély, Válaszút • Castelul Bánffy, Răscruți.” *Romániai magyar lexikon. Műemlékek* • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=425> (03.07.2023).

Kelemen Lajos. „A válaszúit kandalló.” *Pásztortűz* 10 (1926): 240.

Idem. „A válaszúti kastély.” *Művészeti Szalon* 1 (1926): 5–8.

Milea, Andreea. „Parcul castelului Bánffy din Răscruți, județul Cluj. Date istorice și contemporane. Bánffy Manor House Park in Răscruți, Cluj County. Historical and Contemporary Data.” *Transsylvania Nostra* 2 (2016): 41-60.

Murádin Jenő. „Egy művészetkedvelő erdélyi főúr br. Bánffy Ádám (1847–1887).” *Korunk* 12 (2002): 67–77.

Castelul Bánffy din Borșa A kolozsborsai Bánffy-kastély The Bánffy Manor House in Borșa

Bordás Beáta. „Bánffy-kastély, Kolozsborsa • Castelul Bánffy, Borșa.” *Romániai magyar lexikon. Műemlékek* • Enciclopedia virtuală din România. Monumente. <https://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=436> (03.07.2023).

Ludvig Daniella. „A kolozsvári Esterházy-ház és lakói (II.).” *Korunk* 6 (2019): 78–86.

Castelul Bánffy din Bonțida A bonchidai Bánffy-kastély The Bánffy Castle in Bonțida

*** Corespondență referitoare la Castelul din Bonțida. Fondul CMI, Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, București, 1940.

*** Corespondență, Relevee, Proiecte referitoare la Castelul din Bonțida. dosarele nr. 1145-1148, Fondul DMI, Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, București, 1960-1966, 1964, 1968, 1969, 1953-1976, 1970-1984.

Biró József. *A bonczhidai Bánffy-kastély*. Erdélyi Tudományos Füzetek 75. Cluj: Minerva, 1935.

Gy. Dávid Gyula. *A bonchidai Bánffy-kastély*. Kolozsvár: Polis, 2018.

Hegedüs Csilla. *A bonchidai Bánffy-kastély. Múlt, jelen, jövő. Castelul Bánffy din Bonțida. Trecut, prezent, viitor. The Bánffy Castle of Bonțida. Past, Present, Future*. Kolozsvár/Cluj, 2020.

Hegedüs Csilla, Eke Zsuzsanna & Makay Dorottya. „Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj.” *Revista Monumentelor Istorice* 1 (2017).

Jósika Miklós. *Emlékirat*. Ed. Győri János. Budapest: Magyar Helikon, 1977.

Kazinczy Gábor, ed. *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*. Pest: Emich Gusztáv Könyvnyomdája, MDCCCLII.

Kovács András. *Bonchida – Bánffy-kastély*. Erdélyi Műemlékek 10. Kolozsvár: Kriterion, 2005.

Mărculescu, Olga. „Reflectarea monumentelor istorice și de artă în filmul românesc.” *Buletinul Monumentelor Istorice* 2 (1971).

Rus-Cacovean, Ioana. “A Disaster for the History of Transylvanian Architecture, a Disgrace for the Local Bodies that ‘Take Care of it’ and a Load on the Conscience of Architects and People of Culture from this Country”. The fate of the Bánffy Castle in Bonțida during the Communist Regime in Romania. *Brukenthal. Acta Musei* XVI 4 (2021): 813-831.

Ansamblul castelului Teleki din Luna de Jos A kendilónai Teleki-kastélyegyüttes The Teleki Castle Ensemble in Luna de Jos

*** „A kendi-lónai kőrösfa (történeti emlékek Erdélyben).” *Vasárnapi Ujság*, 1866. június 24.: 300–301.

Hajdu Nagy Gergely. „Rusztikus építmények a magyar kertművészetben. Romok, grották, remeteségek.” Doktori értekezés, Budapest Corvinus Egyetem, 2011.

Hornyák Mária. *De Gérandó Ágostné Teleki Emma (1809–1893)*. Martonvásár: Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, 2009.

Milea, Andreea. „Parcul castelului Teleki din Luna de Jos, județul Cluj. The Teleki Manor House Park in Luna de Jos, Cluj County.” *Transsylvania Nostra* 2 (2015): 18-25.

Cetatea Dăbâca Doboka vár Dăbâca Castle

Bóna István, *Az Árpádok korai várai*. Debrecen: Ethnica, 1998.

Gáll Erwin. Dăbâca: „Necropola din jurul bisericii din grădina lui A. Tămaș. Câteva idei privind evoluția habitatului medieval de la Dăbâca. Dăbâca: the Churchyard Cemetery in the Garden of A. Tămaș. Some Ideas on the Evolution of the Medieval Habitat in Dăbâca.” *Analele Banatului* 21 (2013): 159-210.

Gáll Erwin. “Archaeology and Nationalism. The Endless Struggle for Dăbâca (G.: Dobeschdorh; H:

Doboka). Thoughts on Research and Development and Archaeological Realities.” *Communicationes archaeologicae Hungariae* 2015–2016: 257-323.

Pascu, Ștefan et al. „Cetatea Dăbâca.” *Acta Musei Napocensis* 5 (1968): 153-202.

Popa, Radu. „Observații și îndreptări la istoria României din jurul anului O Mie.” *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 3-4 (1991): 153-188.

Conacul Rhédey din Dăbâca A dobokai Rhédey-kúria The Rhédey Manor House in Dăbâca

Murádin Jenő. „Festőnők az erdélyi művészetben. Gidófalvyné Pataky Etelka (1898–1984).” *Erdélyi Művészet*

3 (2002). <http://www.erdelyimuveszet.ro/szamok/ermu10/ERMU10.htm> (03.07.2023).

Sas Péter. „In memoriam Dr. Tóth Kálmánné Gidófalvy Etelka (1920–1986). Adalékok a gidófalvi Gidófalvy család történetéhez.” *Szabadság*, 2020. augusztus 25.

<http://szabadsag.ro/-/in-memori-am-dr-toth-kalmanne-gidofalvy-etelka-1920-1986-> (03.07.2023).

Castelul Kornis din Mănăstirea, „Castelul nou” al familiei Kornis din Mănăstirea A szentbenedeki Kornis-kastély, A Kornis család szentbenedeki „új kastélya” The Kornis Castle in Mănăstirea, The Neoclassical Building of the Koris Family in Mănăstirea

Entz Géza, „A szentbenedeki Kornis-kastély.” *Ellenzék*, 1942. március 18.

Tudorean-Crișan, Adrian. „Intervenții de reconstrucție a șarpantei corpului neoclasic al castelului Kornis din

Mănăstirea. Interventions for Reconstructing the Roof Structure of the Neoclassic Building of Kornis Castle in Mănăstirea.” *Transsylvania Nostra* 4 (2016): 46-53.

Castelul Haller din Coplean A kapjoni Haller-kastély The Haller Manor House in Coplean

*** Corespondență, Proiect, referitoare la Castelul Elekes din Coplean, Fondul DMI, Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, dosar nr. 3799, 1964.

Julean, Ionuț. „Coplean – destinul unei familii, destinul unui castel [o istorie radiografiată].” *logiA* 13 (2010).

Rus-Cacovean, Ioana. “SOCIALISM. HAPPINESS.” The “NEW WAY” of the Haller Castle in Coplean after 1950.” *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 1 (2017): 125-150.

Sabău, Nicolae. „Mathias Veress un pictor clujean din secolul al XVIII-lea.” *Studii și comunicări de istoria artei* 1 (1970): 113-121.

Idem. „Castelul Haller din Coplean (județul Cluj).” *Revista Muzeelor și monumentelor, seria Monumente istorice și de artă* 2 (1983): 80-87.

Socaciu, Emanuel-Mihail. „Despre naționalizarea comunistă a imobilelor și clauzele constituționale ale exproprierilor.” *Sfera politicii. Raportul Tismăneanu: ecouri* 126-127 (2007): 31.

